

Dergâh Yayınları : 83

Tarih dizisi : 7

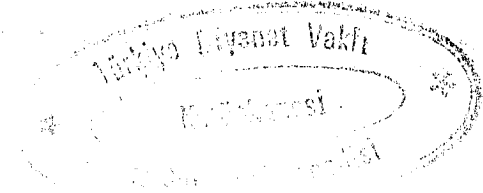
Ahmet Yaşar Ocak

VEYSEL KARANÎ VE ÜVEYSİLİK

Veysel Karanî ve Üveysilik'in yayın hakları
Dergâh Yayınları'na aittir.

DERGÂH YAYINLARI
PK. 1240 — İSTANBUL

SUNUŞ

«Veysel Karanî, İslâmiyetin doğuş döneminde Yemen'de dünyaya gelmiş ve Müslümanlığı kabul ederek kendini zühd hayatına adanmış bir şahsiyettir. Hz. Muhammed'in (s.a.) hayatında Müslümanlığı kabul etmesine rağmen onunla görüşmemiş, ancak Hz. Ömer devrinde Medine'ye gelme imkânını bularak oradan da kendi zühd anlayışını paylaşan zahidlerin yaşadığı Kûfe'ye gitmiş ve yerleşmiştir. Yaşadığı inziva hayatı, kendisinin İslâm tasavvuf tarihinde sûfîlerin ileri gelen öncülerinden biri, hatta birincisi olarak telâkki edilmesine sebep olmuştur.»

Türkler tarafından da tarih boyunca fevkalâde bir ilgi ile sevilip benimsenen Veysel Karanî hakkında yüzlerce menkabe ve hikâye anlatılmaktadır. Öyleki onun tarihi şahsiyeti bu menkabeler arasında kaybolmuş gibidir. Memleketimizde günümüze kadar Veysel Karanî hakkında ilmi usullerle bir araştırma yapılmamıştır. Neşredilen eserler umumiyetle menkabevi hayatı üzerinde durmaktadırlar.

Elinizdeki eser ilk defa meseleyi ilmi usullerle ele almakta, temel kaynaklara inerek Veysel Karanî'nin tarihi şahsiyetini ve İslâm-Türk tasavvufundaki ger-

çek yerini tesbit etmeye çalışmaktadır. Kitabın ikinci bölümünde Üveysilik üzerinde durulmuştur. Ayrıca Veysel Karanî'den bahseden kaynakların bir dökümü yapılmaktadır. Yayınlarımız titiz araştırmaları ile tanınan A. Yaşar Ocak'ın bu kitabı ile benzer bir araştırma çığırının açılacağına ve Veysel Karanî gibi şahsiyetlerin asıl kişiliklerinin gün ışığına çıkarılacağına inanmaktadır.

DERGÂH YAYINLARI

İçindekiler

Sunuş, 5

Önsöz, 9

Kısaltmalar, 13

GİRİŞ : KAYNAKLARIN TANITILMASI

I. Asıl kaynaklar, 19/A. Hadis mecmuaları, 19/B. Hadis ricâ-
linden bahseden tabakat kitapları, 23/C. Tarihler, 26/D. Süffî
tabakaları, 28/II. Muhtelif tasavvufî eserler, 34/III. Menâ-
kıbnâmeler, 37/IV. Araştırmalar, 40

I. BÖLÜM : VEYSEL KARANÎ'NİN HAYATI

I. Değişik açılardan Veysel Karanî, 45/A. Hadislere göre,
45/B. Muhaddislere göre, 52/C. Tarihçilere göre, 57/D. Muta-
savvıflara göre, 60/II. Veysel Karanî'nin tarihi kişiliği, 71/A.
Biyografisi, 71/B. Tasavvufî şahsiyeti, 80/C. Veysel Karanî ve
Hırka-ı şerife meselesi, 84

II. BÖLÜM : TASAVVUF TARİHİNDE ÜVEYSİLİK VE ÜVEY- SÎ SÜFİLER

I. Üveysilik, 91/II. Üveysî sûfiler, 100

III. BÖLÜM : DİNİ TÜRK EDEBİYATI VE HALK İNANÇLA- RINDA VEYSEL KARANÎ

I. Sünnî tasavvuf edebiyatında, 109/II. Gayri Sünnî tasavvuf
edebiyatında, 117/III. Halk inançlarında, 126

Sonuç, 131

Kronolojik tablo, 133

Kitâbiyat, 135

Umumi fihrist, 141

ÖNSÖZ

Veysel Karani İslâm tasavvuf tarihinin dikkate değer bir siması olduğu gibi, İslâmî Türk tasavvuf edebiyatının da ilgi çekici konularından birini teşkil etmiş ve yüzyıllarca hakkında değişik nitelikte bir çok şey yazılmıştır. Hz. Peygamber ve Hulefâ-yı Râşidîn devirlerinde yaşayan bu Yemenli zâhid, çağdaşlarından hiç birinin erişemediği bir ilgiye mazhar olmuş ve tasavvuf cereyanının yayılmasıyla paralel bir şekilde hem tasavvuf çevrelerinde, hem de halk arasında en çok sevilen evliyadan biri olarak benimsenmiştir. Onun hakkında yazılanlar çoğaldıkça, tarihi şahsiyeti de yüzyılların içinde bir çığ gibi büyüyen menkabeler ve hikâyeler arasında kaybolmuş, tarihi Veysel Karani, yerini menkabevi Veysel Karani'ye bırakmıştır. Halk onu tarihi şahsiyetiyle değil, menkabevi şahsiyetiyle sevmiş ve şairler öylece terennüm etmişlerdir.

Denebilir ki, Veysel Karani müslüman milletler içinde belki en çok Türkler tarafından sevilip benimsenmiş, hikâyeleri, menkabeleri de en çok Anadolu'nun bağrından çıkmıştır. O, günümüzde de halk arasındaki müstesna mevkiini korumaktadır.

Hal böyle iken, Veysel Karanî hakkında memleketimizde ilmi hüviyete hâiz bir eserin hâlâ yazılmamış olması dikkat çekicidir. Gerçi bazı eserler kaleme alınmış bulunmaktadır, fakat bunlar genellikle Veysel Karanî'yi menkabevi açıdan inceleyen yahut ta üç beş kaynağa dayanarak sathi bir şekilde yazılan eserlerdir. Bu itibarla konuyu ilmi usûllerle ele alarak temel kaynaklara dayanmak suretiyle Veysel Karanî'nin tarihi şahsiyetini ve İslâm - Türk tasavvufundaki gerçek yerini elden geldiğince açıklığa kavuşturmanın faydalı olacağı meydandadır. Eldeki bu monografi işte bu amaçla hazırlanmaya gayret edilmiştir.

Veysel Karanî gibi, menkabeler ve hikâyeler arasında gerçek kişiliği kaybolmuş biri araştırılırken, ondan bahseden çeşitli kaynakların tarihi bir tenkide tabi tutulması usûl açısından önem kazanmaktadır. Bu sebeple giriş kısmında, değişik mahiyetteki kaynakların konumuz açısından tarihi bir tenkitle tanıtılmasına çalışılmıştır. Böylece Veysel Karanî'den bahseden ana kaynakların da bir dökümü yapılmış olmaktadır.

Birinci bölümde ise, adı geçen bu kaynaklar tarafından Veysel Karanî'nin nasıl görüldüğü ve anlatıldığı ayrı kısımlar halinde gösterilmek istenmiş, sonra da bütün bunlara dayanılarak onun tarihi şahsiyetini açıklamak ve tasvir etmek amacını güden bir sentez yapılmaya gayret edilmiştir. İkinci bölümde, tasavvuf tarihinde Üveysilik adı ile tanınan bir zümrenin ve bu zümreye dahil sûfîlerin incelenmesi söz konusudur. Üçüncü ve son bölümde de İslâm - Türk tasavvufunun değişik kesimlerinde Veysel Karanî'nin nasıl telakki edildiği gösterilmek istenmiştir.

Ancak burâda şunu itiraf etmek gerekir ki, kısmen ikinci ve asıl üçüncü bölümde daha derinlemesine tahliller yapmak icab eder ve bu beklenebilirdi. Şu var ki, bu hususlarda fazla malzeme bulunmaması ve bulunanın da istenilen niteliğe sahip olmaması, söz konusu bölümlerin yeteri kadar doyurucu olmasını engellemiştir. Belki ileride, memleketimizde Veysel Karanî türbelerinin bulunduğu yerlerde yapılacak mahalli araştırmalar, daha zengin imkânlar sağlayabilir.

Bahiskonusu şahsiyet orijinal kaynaklarda Üveys Karanî şeklinde asıl imlâsıyla anılmasına rağmen burada, halkımız arasında daha yaygın olan Veysel Karanî şekli tercih edilmiştir.

Eldeki bu araştırma, memleketimizde bu konuda yapılan ilk tecrübe olması dolayısıyla içinde şüphesiz bir takım yanlışlar ve isabetsiz hükümler bulunabilir. Fakat bunların hoşgörü ile karşılanacağını ve düzeltilmesi için yardımların esirgenmiyeceğini ümit ediyoruz. Başarı Allah'tandır.

A. Yaşar OCAK
12.1.1980

KISALTMALAR

Essai	: Essai sur les origines du lexique technique de la mystique musulmane. Louis Massignon, Paris 1968, 3. basım.
Hilye	: Hilyetu'l-evliyâ, Ebu Nuaym Ahmed Isfahânî, 2. cilt, Kahire 1932.
İhyâ	: İhyâ ulûmî'd-dîn, Ebu Hamid Gazzalî, 3. cilt, İstanbul 1321.
Imagination	: L'Imagination créatrice dans le soufisme d'Ibn Arabî, Henri Corbin, Paris 1975, 2. basım.
el-İsâbe	: el-İsâbe fi temyizi's-sahâbe, İbn Hacer Askâlânî, 1. cilt, Kalkûta 1856.
Keşf	: Keşfu'l-mahcub, Hucvîrî, neşr. V. Jukovsky, Leningrad 1926.
el-Kevâkib	: el-Kevâkibu'd-dürriyye, Abdurrauf Munavî, 1. cilt, Kahire 1357.
el-Mevâhib	: el-Mevâhibu'l-ilâhiyye fi'l-menâkıbî'l-Kareniyye, Cemaluddin Muhammed, trc. Ohrîlî Hüseyin Mazhar, İstanbul 1333.
Mizan	: Mizanu'l-itidal fi nakdi'r-ricâl, Zehebî, 1. cilt, Kahire 1325.
Nefehât	: Nefehâtu'l-üns tercemesi, Lâmiî Çelebi, İstanbul 1270.
Tarih	: Tarihu düveli'l-İslâm, Zehebî, 2. cilt, Haydara-bad 1368.
Tarihu'r-rusul	: Tarihu'r-rusul ve'l-mülûk, İbn Cerir Taberî, 3. cilt, Leiden 1901.
Tezkire	: Tezkiretu'l-evliyâ, Feriduddin Attar, nşr. R. A. Nicholson, 1. cilt, Leiden 1905.

KISALTMALAR

- Tibyân** : Tibyânü vesâilü'l-hakayık, Haririzâde Kema-
luddin, Süleymaniye (Fatih) Ktp., nr. 430, I.
cilt.
- Veysel Karani** : Yemen illerinde Veysel Karani, Şeyh Cema-
lullah, İstanbul 1960.

GİRİŞ

KAYNAKLARIN TANITILMASI

Burada Veysel Karanî'nin hayatını incelemeye başlamadan evvel ondan bahseden kaynakların tenkitli bir tasnifini yapmak belki ilk bakışta gereksiz bulunabilir. Fakat, III/IX. yüzyıldan itibaren İslâm âleminde şöhreti gittikçe artan ve tasavvuf tarihinde Üveysilik diye bilinen bir zümreye adını veren menkabeleşmiş bir Veysel Karanî'yi anlamak ve hakkında sağlam bir fikir edinmek ancak bu sûretle mümkün olacaktır.

Veysel Karanî miladî VIII. yüzyılın sonlarından başlayarak değişik nitelik ve hüviyette bir çok eserde sözkonusu edilmiştir. Aslında ondan bahseden kaynaklar bir elemeye tabi tutulacak olursa, mevcut bilgilerin genellikle birbirinin tekrarı veya çok az ilâvelerle yenilenmiş şekilleri olduğu görülecektir. Bu elemeyi sonra Veysel Karanî'den bahseden eserleri başlıca :

1. Asıl kaynaklar,
2. Muhtelif tasavvufî eserler,
3. Menâkıbnâmeler,

olmak üzere üç grupta toplamak mümkündür. Yalnız burada şunu hemen belirtmek gerekir ki, bahiskonu-

su bu kaynakların hiç biri Veysel Karanî ile çağdaş değildir. Hz. Muhammed (s.a.) in hayatına dair ilk eserleri kaleme alan İbn İshak (öl. 150/767) ve Vâkıdî (öl. 207/822) ondan tek kelime bile etmezler. Veysel Karanî'den ilk defa haber veren müellif Hişam Dustâvî olup o da 153/770. yılında vefat etmiştir (1). Görülüyor ki Veysel Karanî'nin yaşadığı kabul edilen Hz. Muhammed ve Hulefâ-yı Râşidîn dönemi ile ondan ilk sözeden müellifin yaşadığı dönem arasında aşağı yukarı yüz yıldan fazla bir zaman vardır.

Şimdi bahiskonusu kaynakları kendi grupları için kronolojik bir sırayla gözden geçirebiliriz.

1. Bk. Louis Massignon, *Essai sur les origines du lexique technique de la mystique musulmane*, Paris 1968, 3. baskım, s. 163.

I. ASIL KAYNAKLAR

A. Hadis mecmuaları

Hadis mecmuaları denilince hiç şüphesiz akla Hz. Muhammed (s.a.) in sözlerini toplayan koleksiyonlar gelir. Bunlar arasında ilk düşünülmesi gerekenler, *Kütüb-i sitte* yahut *Sihah-ı sitte* denilen altı büyük hadis koleksiyonu ile İmam Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned'i*, İmam Mâlik b. Enes'in *el-Muvatta'ı* ve sırayla öteki meşhur koleksiyonlardır. *Sihah-ı sitte*'den *Sahihu Müslim* ile *el-Müsned'e*, Hişam Dustâvî'den sonra Veysel Karanî'den bahseden ilk kaynaklar nazarıyla bakılabilir. *Sihah-ı sitte* sahiplerinden Buharî de dahil, Ebu Davud, Tirmizî, İbn Mâce ve Nesâî ondan hiç söz açmadıkları gibi İmam Mâlik de Veysel Karanî diye birinin yaşadığını kabul etmez (2). Aslında, eserini daha çok bir fıkıh kitabı hüviyetiyle kaleme aldığı için ahkâm hadislerinin dışındakileri bırakan İmam Mâlik'in eserinde ve yine sadece ahkâm hadislerini alıp tarih, menkabe vs. ile ilgili olanları terkettikleri için *Sünen* sahiplerinin eserlerinde Veysel Karanî'ye ait hadislerle rastlamamak gayet

2. Zehebi, *Mizanu'l-itidal*, Kahire 1325, I/129; ayrıca bk. *Essai*, a. ye.

normaldir. Bunların dışında ona ait rivayetleri toplayan ana hadis mecmuaları şunlardır:

1. **el-Müsned**: Ahmed b. Hanbel (öl. 241/855): Dört büyük mezhepten birinin kurucusu olarak tanınan İbn Hanbel, çok meşhur bir fakihdir. Gerek Bağdad'daki tahsili, gerekse Suriye, Hicaz, Mısır ve Yemen gibi ülkelerdeki seyahatleri esnasında bütün gücüyle hadis ilmine çalışmıştır. Bu sebeple onun dini telakkileri, hemen tamamıyla İslâmın ilk devrindeki tatbikata dayanır ve bununla sınırlanır. Bu anlayışı dolayısıyladır ki, halife Me'mun devrinde çok ağır eziyetlere maruz bırakılmıştır.

İbn Hanbel'in eserleri arasında en ünlüsü, oğlu Abdullah'ın babasının muhtelif takrirlerinden toplayıp bazı ilâvelerle tertip ettiği **el-Müsned** adını taşıyan büyük hadis koleksiyonudur (3). Aşağı yukarı otuzbin civarında hadisi ihtiva eden bu dev eser, kendinden sonra yazılan pek çok tâli esere kaynaklık etmiş olup **Sahiheyn** derecesinde itibar görmüş ve okunmuştur. **el-Müsned**'in Veysel Karanî'ye ait rivayetlerinin senetleri bizzat sahabeye dayanır. Zaten eser bütünüyle sahabe rivayetlerini toplamaktadır.

2. **Sahihi Müslim**: Müslim b. Haccac Kuşeyri (öl. 261/875): Nişaburlu olan bu ünlü muhaddis **Sahiheyn**'den ikincisinin müellifidir. Hadis toplamak için Mısır, Suriye, Irak ve Hicaz'ı uzun yıllar boyu dolaşmış ve devrinin meşhur hadis üstatlarından geniş çapta faydalanmıştır.

3. **el-Müsned**, Kahire 1311, 6 cilt. Bundan başka iki defa daha yayınlanmış olup sonuncusu yine Kahire'de 1373-1383 de 16 cilt olarak yapılmıştır.

Müslim'in **Sahih**'i, bizzat müellifi tarafından özel seyahatleri sırasında toplanmış üçyüzbin hadis arasından seçilerek meydana getirilmiştir. Müslim'in eseri Buhari'ninkine benzemez. Onunki daha ziyade fıkıhın çeşitli bablarına göre tasnif edilmiştir. Müslim eserinde isnada çok önem vermiştir. Bununla beraber onun bu konuda Buhari'den sonra geldiğini Müslim'in en ünlü şârihi Nevevî (öl. 676/1277) bile söyler. **Sahihi Müslim**'in değişik baskıları (4) ve Türkçeye tercemesi vardır (5). Onda Veysel Karanî ile ilgili olarak rivayet edilen haberler genellikle Üseyr b. Câbir adındaki bir râvinin nakline dayanmakta olup sonraki bir çok eserde tekrarlanıp durmuştur.

3. **el-Müstedrek**: Hâkim Nisaburî (öl. 405/1014): Asıl adı Muhammed b. Abdullah olup daha çok Hâkim Nisaburî diye tanınmıştır. Büyük hadis âlimlerinden. Nişabur'da doğmuş, yaşamış ve ölmüştür. Bir ara bu şehrin kadılık vazifesini de yürütmüştür. Hadis öğrenmek ve toplamak amacıyla Irak, Hicaz, Horasan ve Mâverâünnehr'de bir çok seyahatler yapmış devrinin meşhur hadis âlimlerinden faydalanmıştır. Hâkim hadisle ilgili bir çok eser yazmıştır.

En tanınmış eseri **el-Müstedrek** adını taşır (6). Zehbi tarafından telhis edilmiştir (7). Bilindiği gibi hadis edebiyatında müstedrekler, kendilerinden evvel

4. **Sahihi Müslim**, nşr. M. Fuad Abdalbaki, Kahire 1955, 5 cilt.

5. Mehmet Sofuoğlu, **Sahih-i Müslim** tercümesi, İstanbul 1967 - 1970, 8 cilt.

6. **el-Müstedrek**, Haydarabad 1340, 4 cilt. Sonraki baskısı da vardır.

7. **Telhisu'l-Müstedrek**, Haydarabad 1334, 2 cilt.

herhangi bir muhaddisin şartlarına uyan fakat onlar tarafından eserlerine alınmayan hadisleri toplayan mecmualardır. İşte Hâkim'in eseri de böyledir ve Buhârî ile Müslim'in şartlarına uyan fakat bu ikisinin eserlerine alınmayan hadisleri toplayan bir mecmua-
dır.

Bu mecmuada bulunan Veysel Karanî'ye dair rivayetler, yine Üseyr b. Câbir'in nakillerine dayanmakta olup genellikle Veysel Karanî'nin Hz. Ali döneminde Kûfe'deki hayatından bahseder.

*
**

Yukarda sayılanlardan başka bir de yine Sünen sahiplerinden Beyhakî diye tanınan Ebu Bekir Ahmed b. Hüseyin (öl. 994/1066)'i zikretmek gerekir. Bir çok ünlü muhaddisin yanında hadis tahsilini tamamlayan bu müellif, değerli bir muhaddis ve fakihdir. Onun Sünen'i de çok tanınmıştır. Fakat Beyhakî bu eserinde Veysel Karanî rivayetlerine yer vermemiş, onları nübüvvet ve risalet hakkındaki telakkilerini kaleme aldığı **Delâilu'n-nübüvve**'sine koymuştur. Ancak buradaki hadisler yukarda bahsedilen koleksiyonlarda mevcut olanların aynıdır, farklı bir özellik arzetmezler.

Son olarak XV. yüzyılın çok cepheli büyük âlimi Celâluddin Süyutî (öl. 911/1505)'nin **el-Câmiu's-sağir** adındaki ünlü eserini de anmak icap eder. İslâmî ilimlerin hemen her sahasında bir çok eseri bulunan Süyutî'nin bu eseri çok tanınmış olup Osmanlı medreselerinde de de uzun zaman okutulmuştur. **Kütüb-i sitte** ve **el-Müsned**'den çok titiz bir seçme sonucu toplanan hadisleri muhtevidir. Dolayısıyla Veysel Kara-

nî'ye dair hadisleri de adları geçen bu mecmualardakilerin aynıdır (8).

Bütün bu sözü edilenlerin dışında, çok sonraki dönemlerde tertip edilen ve eski hadis mecmualarından derlenen başka bir takım koleksiyonlar daha vardır ki, onları buraya almaya gerek olmadığını sanıyoruz.

B. Hadis ricalinden bahseden tabakat kitapları

Konuyla ilgili olanlarının çoğu, muahhar devirlerde kaleme alınmışlardır. En eskisi miladi IX. yüzyılda yazılmış olup en sonuncusu da XV. yüzyılın ortalarına aittir. Bunlar başlıca beş tanedir.

1. **et-Tabakatu'l-kebir**: Muhammed b. Sa'd (öl. 230/845): Tanınmış hadis âlimlerindendir. Basra'da doğmuş, Bağdad'da yaşamıştır. Birçok ülkeler gezerek hadis sahasındaki bilgisini kuvvetlendirmiştir. Devrindeki hadis imamları ve sonrakilere onun rivayetlerinin sahih olduğunu belirtmişlerdir.

En meşhur eseri, **Tabakatu İbn Sa'd** diye kendi adıyla da bilinen **et-Tabakatu'l-kebir** veya **Tabakatu's-sahabe**'dir (9). Bu eserdeki Veysel Karanî hakkında mevcut rivayetler daha sonra İbnu'l-Esir'e de kaynaklık etmiştir.

8. **el-Câmiu's-sağir min ahâdisi'l-Beşir ve'n-Nezir**, Kahire 1321, 2 cilt.

9. **et-Tabakatu'l-kebir**, nşr. K. V. Zettersten, Leiden 1909, 9 cilt.

2. **et-Tarihu'l-kebir** : Muhammed b. İsmail Buhari (öl. 256/869) : Buhari hadis imamlarının en büyüklere-rindendir. Mekke'ye giderek devrinin fakihlerinden Şâfiî fikhını öğrenmiş, fakat onu asıl ilgilendiren hadis olmuştur. Mısır, İran, Irak ve Hicaz'ı dolaşarak pek çok kimselerden hadis toplamış, ta Mâverâün-nehr'e kadar bir çok ülkede hadis tedris etmiştir.

Buhari'yi İslâm âleminde yüksek bir mevkie çıkaran eseri, Kur'an-ı Kerim'den sonra en sahih kitap olarak tanınan **Sahihu'l-Buhari** veya **el-Câmiu's-sahih**'dir. **Kütüb-i sitte**'nin en başta geleni olan bu eserde, isnadlarında hiç bir ihtilaf bulunmayan hadisler toplanmış ve bu suretle bütün râvi halkaları birbirine bağlanarak hadisin kaynağına inilmiştir.

Sahih'de Buhari, Veysel Karanî hadislerine senetlerini zayıf bulduğu için yer vermemişse de, hadis ricalini tenkit için yazdığı büyük bir kıymete haiz **et-Tarihu'l-kebir**'inde bahsetmiştir (10).

3. **Usdu'l-gâbe fi mârifeti's-sahabe** : Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Esir (öl. 630/1234) : İbnu'l-Esir diye tanınan üç kardeşten ortancasıdır. Hem muhaddis hem de çok ünlü bir tarihçidir. Tarih alanındaki eseri çok tanınmış olup **el-Kâmil fi't-tarih** unvanını taşır. İbnu'l-Esir devrinin hadis ricalinden hadis tahsil etmiştir.

Usdu'l-gâbe, hadis nakleden sahabenin terceme-i hallerini ihtiva eder. Müellif, nakillerinin sağlamlığı ile ünlüdür. Kullandığı kaynakların tenkidini yapmaktan asla çekinmemiştir. Bu eserinde Veysel Karanî'ye oldukça uzun bir bahis ayırmış olup, baş kıs-

10. **et-Tarihu'l-kebir**, Haydarabad 1362, I kısım 2, s. 56.

mında ona dair kısa bir bilgi verdikten sonra tanınmış hadis mecmualarından seçtiği hadisleri sıralar. Verdiği bilgilerin temel kaynağı İbn Sa'd'ın eseridir (11).

4. **Mizanu'l-itidal fi nakdi'r-ricâl**: Şemsuddin Muhammed b. Ahmed Zehebi (öl. 848/1445): Müellif ortaçağın en büyük tarihçi ve hadis ulemâsındandır. Tarihe, fıkha ve hadis ricalinin tenkid ve biyografilerine dair eserler kaleme almış olup bu son alanda **Mizanu'l-itidal** adlı eseri çok mühimdir. Bu eserinde Zehebi, bir muhaddis olarak, tanınmış hadis imamlarının eserlerindeki ve kendi topladığı rivayetlerdeki Veysel Karanî'ye ait haberlerin tenkidini yaparak ilgi çekici değerlendirmelerde bulunur (12).

5. **el-İsâbe fi temyizi's-sahabe** : Ahmed b. Ali b. Hacer Askalânî (öl. 853/1449): Şâfiî mezhebine mensup bir âlim olan İbn Hacer, meşhur bir muhaddis, fakih ve tarihçidir. Diğer şer'î ilimlerle de meşgul olmasına rağmen, genellikle hadis alanında çalışmıştır. Mısır, Suriye, Hicaz ve Yemen'de dolaşarak hadis toplamıştır. Nitekim yüz elliden fazla eserinin çoğunluğu hadise dairdir.

el-İsâbe, hadis nakleden sahabenin terceme-i hallerini ihtiva eden çok değerli ve tanınmış bir eserdir (13). Müellif burada muhtelif hadis koleksiyonlarından seçtiği Veysel Karanî ile ilgili rivayetleri, ten-

11. **Usdu'l-gâbe**, Kahire (tarihsiz), 5 cilt.

12. **Mizanu'l-itidal**, Kahire 1325, 3 cilt.

13. **el-İsâbe fi temyizis-sahabe**, Kalküta 1856 - 1873, 4 cilt; Kahire 1323 - 1325, 4 cilt.

kitlerini yaparak nakleder. Eser bu konuda en geniş nakilleri toplayanlardan biri sayılabilir.

C. Tarihler

Veysel Karanî'den bahseden İslâm tarihleri ne yazık ki bir kaç taneden fazla değildir. En eskisi olan İbn Cerir Taberî'ninki hariç, ötekiler çok sonraki yüzyıllara aittir. Bu bir kaç kroniğin dışında, diğerleri Veysel Karanî'yi tek kelime ile bile olsun anmazlar.

1. **Tarihu'r-rusul ve'l-mülûk**: Muhammed b. Cerir Taberî (öl. 320/932): Aynı zamanda tanınmış bir müfessir olan Taberî, haklı olarak en büyük İslâm tarihçilerinden biri olarak şöhret yapmıştır. Verdiği her haberi belgelendirmiş olan tarihçi, naklettiği rivayetlerin senetlerini kaydettikten başka, inanmadığı haberleri eserine almamıştır.

Taberî'nin **Tarihu'r-rusul**'ü, yaratılıştan itibaren genel bir dünya tarihi niteliğini taşımakla beraber ağırlık İslâm dünyasındadır. Burada Veysel Karanî'ye, tâbiünden bahsederken çok kısa bir yer ayrıldığı görülmektedir. Bütün râvilerin isimleri ayrı ayrı zikredilir (14). Taberî Veysel Karanî'ye ait haberleri hiç bir yorumda bulunmadan nakleder, ki bu da onun bu konuda ihtiyatlı kalmayı tercih ettiğini göstermektedir.

2. **Tarih-i güzide**: Hamdullah Müstevfi-i Kazvinî (öl. 751/1350): İlhanlılar devrinin ileri gelen bir ma-

14. **Tarihu'r-rusul ve'l-mülûk**, ngr. De Goeje, Leiden 1879-1901, 3 cilt.

liyecisi olan müellif, aynı zamanda kuvvetli bir tarih ve coğrafya âlimidir. Kendisi Kazvin'in eski bir Şii ailesine mensuptur. Başlıca eserleri tarihe ait **Tarih-i güzide** ve **Zafernâme** ile coğrafyaya ait **Nüzhetu'l-kulûb**'tur.

Reşiduddin'in yetiştirmesi olan müellifin **Tarih-i güzide**'si, hocasının **Câmiu't-tevarih** adındaki eserinin bir anlamda özeti olarak kaleme alınmışsa da, bizzat kendi topladığı bilgileri ve müşahedelerini de ihtiva ettiği için basit bir özet olmaktan çıkmış, değerli bir kaynak durumuna gelmiştir (15).

Tarih-i güzide kısa bir pasaj ayırdığı Veysel Karanî için çok övücü bir ifade kullanır. Bu konuda müellifin, tasavvuf çevrelerinin etkisi altında kaldığı hemen anlaşılmaktadır.

3. **Nüzhetu'l-enâm fi fezâli's-Şam**: Ahmed b. Muhammed Busrâvî (öl. 823/1420 lerdən sonra): Şamlı olan müellifin, Şam ve çevresinde vukûbulan tarihi olaylara ve buradan yetişen meşhurların terceme-i hallerine tahsis ettiği bu eserinde, Şihabuddin Ebu Şâme'nin **Muhtasaru't-tarih**'inden naklen bazı bilgiler verilmektedir. Temelde yine hadis mecmualarından alınan rivayetlere ve bazı öteki nakillere dayanan bu bilgiler daha ziyade Veysel Karanî'nin zâhidâne yaşantısı ile ilgili görünmektedir (16).

4. **Tarihu düveli'l-İslâm**: Şemsuddin Muhammed b. Ahmed Zehebî: Yukarda kendisinden bahsedilen

15. **Tarih-i güzide**, ngr. E. G. Browne, GMS. XIV, Leiden 1910.

16. **Nüzhetu'l-enâm**, Bibliothéque Nationale de Paris, De Slane ara., nr. 2253.

Zehebi'nin tarih alanında da değerli eserleri vardır. *Tarihu düveli'l-İslâm* ve *el-İber fi'l-ahbar* gibi tarihi teliflerinin arasında en önemli yeri *Tarihu'l-İslâm* adlı yirmi ciltlik dev bir yazma eser işgal eder. Yarattığı 1300 miladî yılına kadar olayları sene sene kaydeden bir kroniktir. *Tarihu düveli'l-İslâm* ise bunun çok kısaltılmış şeklidir (17).

Bu eserinde Zehebi, bir tarihçi sıfatıyla Veysel Karani'ye çok geniş bir yer ayırmış, genel olarak *Mizan*'ındaki bilgileri tekrarlamakla beraber, yine de bazı değişik rivayetler eklemekten geri kalmamıştır.

D. Sûfî tabakaları

Sûfilerin terceme-i hallerinden bahseden bu eserler konumuz açısından yeni bir merhale arzederler. Artık hadis mecmualarının ve tarihlerin kısa ve bazı noktaları aydınlatmakta yetersiz kalan nakillerinin yerini uzun sayfalar almaktadır. Bu sayfalarda, bahsedilen iki gurup kaynakta hemen hiç rastlanmayan Veysel Karani menkabeleri, onun özel hayatı ve günlük yaşantısı ile ilgili kayıtlar, hatta kendisine mal edilen mutasavvifâne bir takım sözler yer almaktadır. Bunun sebebi olarak, ilki XI. yüzyılın içinde yazılan bu tabakatlara gelinceye kadar Veysel Karani'nin tasavvuf çevrelerinde iyice işlenecek zamanı bulmuş olması keyfiyeti gösterilebilir. Bahiskonusu sûfî tabakaları içerisinde sadece meşhur Süleî (öl. 412/1021)

17. *Tarihu düveli'l-İslâm*, Haydarabad 1368, 2 cilt. Eserin İstanbul kütüphanelerinde muhtelif yazmaları vardır.

nin *Tabakatu's-süfiyye*'sinde Veysel Karani'nin bir kaç kelime ile yer aldığı görülür (18). Aşağıda gözden geçirilecek olanlar ise ona çok uzun bölümler tahsis etmişlerdir.

1. *Hilyetu'l-evliya*: Ebu Nuaym Ahmed b. Abdullah Isfahani (öl. 430/1038): Tanınmış bir Şafii kelâmcısı ve muhaddisi olan Ebu Nuaym, tasavvufa da sülûk etmiş ve bu alanda *Hilyetu'l-evliya* adındaki tanınmış eserini meydana getirmiştir (19).

Bu eser, Veysel Karani hakkında en geniş metinlerden ilkinin ihtiva eder. Bu metin daha sonraki eserler için de kaynaklık vazifesini görecektir. Ebu Nuaym eserinde bir çok hadis mecmualarından ve kendi topladığı Veysel Karani ile ilgili şifahî ve yazılı rivayetlerden bir kısmını kullanmıştır. Tıpkı hadislerde olduğu gibi bu rivayetlerin senetlerini de kaydetmiştir. İlk defa burada Veysel Karani'ye ait bazı menkabeler ve ona izafe edilen sözler yer alır.

2. *Keşfu'l-mahcûb*: Ali b. Osman Cüllâbi Hucviri (öl. 465/1072): Hindistan'ın en büyük mutasavvıflarındandır. Müellif hemen bütün İslâm ülkelerinde dolaşmış ve devrinin büyük sûfilere ile görüşmüştür. Bir çok eseri bulunan Hucviri'nin *Keşfu'l-mahcûb* adlı tabakatı çok ünlüdür. Mutasavvıfların hayatları ve sözlerine dair bizzat kendi müşahedelerinin ürünü değerli bir kaynaktır. Farsça olarak kaleme alınan eser-

18. *Tabakatu's-süfiyye*, nşr. Nuruddin Şureybe, Kahire 1953, s. 442 - 483.

19. *Hilyetu'l-evliya*, Kahire 1932 - 1938, 10 cilt.

de Veysel Karanî oldukça geniş bir yer işgal etmektedir (20).

3. **er-Risâle** : Abdülkerim b. Hevâzin Kuşeyrî (öl. 465/1072): Ortaçağ İslâm dünyasının en büyük sûfi müelliflerindendir. Çeşitli İslâmî ilimleri tahsil etmekle beraber, tasavvufta karar kılmıştır. Bu alanda risâle ve kitap halinde bir çok eseri bulunmaktadır.

Kuşeyrî'nin en tanınmış eseri, **er-Risâletü'l-Kuşeyriyye** diye de bilinen **er-Risâle**'si olmuştur. Adından da anlaşılacağı gibi, zamanının sûfilerine bir mektup tarzında kaleme alınan eserde, bir kısım mutasavvıfların terceme-i halleriyle bazı sözleri yer almaktadır. **er-Risâle**, devrinde halk arasında da çok tanınmış ve okunmuş bir eser olmuştur (21). Onun önemi, Gazzalî'nin **İhyâ**'sından sonra tasavvufun Sünnî inançlarla mükemmel bir surette telif edilmiş olmasından ileri gelir.

Eserde Veysel Karanî'nin bazı sözleri ve hakkında çok kısa bir bilgi bulunmasına rağmen, onun bir meczup olarak ilk defa tavsif olunması bakımından bu kısa bilginin özelliği vardır.

20. **Keşfu'l-mahcûb**, nşr. V. Jukovsky, Leningrad 1926. İngilizceye tercemesi için bk. R. A. Nicholson, **The Kashf al-mahjub**, London 1911. (Türkçe tercümesi Süleyman Uludağ tarafından yapılmış olup, 1982 yılı içinde Derghâh Yayınları arasında neşredilecektir).

21. **er-Risâletü'l-Kuşeyriyye**, Bulak 1284. Haydarabad ve Kahire'de yapılmış başka baskıları da vardır. Son yıllarda eserin güzel bir tercümesi, faydalı notlar ve baştafta güzel bir incelemeyle birlikte yayınlanmıştır. (Tercüme : Süleyman Uludağ, **Kuşeyri Risâlesi**, İstanbul 1978. Giriş kısmı ve notları genişletilmiş 2. baskı 1981).

4. **Safvetu's-safve** : Abdurrahman Ebu'l-Ferec Ali b. Cevzî (öl. 597/1200): İbnu'l-Cevzî Bağdatlı olup çok maruf bir Hanbelî fakihidir. Genel olarak vâizlikle ün yapmıştır. Mezhebine şiddetli bağlılığı onu hadisleri tenkide sevketmiştir. Hatta Gazzalî'nin **İhyâ**'sındaki mevzû hadisleri ayıklayarak eserin yeni bir nüshasını meydana getirmiştir.

Safvetu's-safve müellifin devir ve memleketlerine göre mutasavvıfların terceme-i hallerini ihtiva eden bir eseridir. Ashında **Hilyetu'l-evliya**'nın tenkitli bir özeti mahiyetindedir denebilir (22). Bu itibarla Veysel Karanî hakkındaki bilgiler hemen tamamıyla adı geçen eserden alınmadır. Ancak İbnu'l-Cevzî zaman zaman bazı tenkitler yapmaktan geri durmamıştır.

5. **Tezkiretu'l-evliya** : Feriduddin Attar (öl. 618/1221): İranlı ünlü bir şair ve mutasavvıf olan Attar gerçekte Şii mezhebine mensup biri olarak kabul edilir. Bununla beraber eserlerinde bu inancını belli edecek hemen hiç bir ize rastlanmaz.

Mutasavvıfâne bir çok manzum eseri bulunan müellifin yegâne mensur eseri **Tezkiretu'l-evliya**'dır (23). Farsça olarak kaleme alınmış olan eserin dilimize muhtelif tercemeleri yapılmış olup Anadolu'da çok

22. **Safvetu's-safve**, Haydarabad 1355-1356, 4 cilt. Matbu nüsha görülemediği için burada, Bibliothèque Nationale, De Slane ara. nr. 2031'deki yazma nüshası kullanılmıştır.

23. **Tezkiretu'l-evliya**, nşr. R. A. Nicholson, London 1905, 2 cilt. Eser son yıllarda İran'da da yayınlanmıştır : nşr. Muhammed İstılâmî, Tahran 1346. Ayrıca seçmeler halinde İngilizceye de tercemesi vardır (A. J. Arberry, **Episodes of the Tadkirat al-avliya**, London 1966).

okunan bir kitap olduğu buradan anlaşılabilir. Veysel Karanî'ye burada uzun sayfalar ayrılmıştır. Onun zâhidâne hayatını yansıtan menkabelerden başka kendisine mal edilen bir sürü de söz vardır (24).

6. **et-Teşevvüf ilâ ricali't-tasavvuf**: Ebu Yakub Yusuf b. Yahya b. Zeyyat (öl. 627/1230): Mağripli bir mutasavvıf olan İbn Zeyyat, Şazilî tarikatına mensuptur. Eserinde **Sahihu Müslim**'de nakledilen Veysel Karanî rivayetlerini aynen almıştır (25).

7. **er-Ravzu'r-reyâhîn fi hikâyâti's-sâlihîn**: Afifuddin Abdullah b. Es'ad Yafii (öl. 868/1366): XIV. yüzyılın tanınmış âlimlerinden olan Yafii'nin, meşhur sûfilerin terceme-i hallerini muhtevi olan bu eserinde Veysel Karanî'ye dair verilen bilgiler yine genellikle hadis kitaplarından alınan rivayetlere ve bu arada diğer bazı haberlere dayanmaktadır. Müellif daha önceki tabakatlardan da geniş ölçüde faydalanmıştır. Eserde yer alan nakil ve rivayetler daha çok Veysel Karanî'nin günlük yaşantısıyla ilgilidir. Ayrıca müellif **Mir'âtu'l-cinan** adındaki kitabında da ondan kısaca bahseder (26).

8. **Tabakatu'l-kübrâ**: Abdulvahhab b. Ahmed Şa'rani (öl. 973/1565): Müellif tanınmış bir sûfi olup Şa'râniye tarikatının da kurucusudur. Hayatını Kahire'de geçiren Şa'rani, çok geniş bilgili ve dürüst bir

24. Tezkire'nin Veysel Karanî'ye ait kısmı türkçeye terceme olunup kitap halinde yayınlanmıştır (Mehmet Yavru, **Veysel Karanî**, İstanbul 1958).

25. **et-Teşevvüf**, nşr. Adolph For, Rabat 1958.

26. **er-Ravzu'r-reyâhîn**, İstanbul 1315; **Mir'âtu'l-cinan**, Beyrut 1970, 2. basım, 2 cilt.

âlimdi. Fakat tenkitçi bir hafızaya malik değildi; bu sebeple olur olmaz rivayetlere inanmıştır. Kendisini hudutsuz derecede üstün görmüş ve eserlerinin benzerleri arasında en iyisi olduğunu iddia etmiştir. Başta tasavvuf olmak üzere dinî ilimlerin hemen her dalında eser vermiştir.

Mutasavvıfların biyografilerini havi **et-Tabakatu'l-kübrâ**'sı çok bilinen bir eseridir (27). Şa'rani burada Veysel Karanî'nin daha ziyade menkabelerine yer vermiş olup bazı sözlerini de kaydeder.

9. **el-Kevâkibu'd-dürriyye fi terâcimi's-sâdâti's-süfiyye**: Abdurrauf Munavi (öl. 1045/1622): XVI-XVII. yüzyılın tanınmış mutasavvıflarındandır. Tasavvuf konusunda mâruf bir eseri, meşhur mutasavvıfların terceme-i hallerine ayırdığı **el-Kevâkib** adındaki iki ciltlik kitabıdır (28). Munâvi bu eserinde Veysel Karanî hakkında kendisinden önceki tabakatlardan ve özellikle Ebu Nuaym'ın **Hilye**'sinden naklen bilgi vermekte ve yeri geldikçe kendi tenkitlerini ilâve etmektedir. Bunlar arasında bir hayli ilgi çekici olanları vardır.

Bütün bu zikredilen tabakat kitaplarından başka daha sonraki devirlerde yazılmış olanları varsa da bunlar hep birbirinin tekrarından ibarettir.

27. **et-Tabakatu'l-kübrâ**, Kahire (tarihsiz), 2 cilt.

28. **el-Kevâkibu'd-dürriyye**, Kahire 1357, 2 cilt.

II. MUHTELİF TASAVVUFİ ESERLER

1. **Kitabu'l-luma'**: Ebu Nasr Serrac (öl. 378/988): X. yüzyılın büyük mutasavvıflarındandır. Kendi devrine kadar sûfiler arasında oluşmaya başlamış tasavvufi mefhumları adı geçen eserinde gayet sistemli bir şekilde ele alarak işlemiştir. **Kitabu'l-luma'**'da Veysel Karanî'ye dair sadece tek bir cümle vardır; ancak İslâm âleminde tasavvufi mefhumları açıklayan ilk eser olması ve Veysel Karanî'yi bir anlamda model sûfî gözüyle ilk defa zikretmesi bakımından önemlidir. Veysel Karanî tabir caizse ilk olarak Serrac'ın bu eseri ile — eğer 187/803 de vefat eden Fudayl b. İyad hariç tutulursa — esaslı olarak tasavvuf edebiyatına ayak basmıştır denilebilir (29).

2. **et-Ta'arruf li-mezhebi ehli't-tasavvuf**: Ebubekr Muhammed b. İshak Kelâbâzi (öl. 385/995): Sûfilik akımının mâruf simalarından biri olan Kelâbâzi'nin hayatına dair fazla bilgimiz yoktur. Buharalı olan müellif Hanefî fakihi olarak ta isim yapmıştır. Başlıca iki eserinden birisi, bazı seçme hadislerin sûfiyâne

29. **Kitabu'l-luma'**, nşr. R. A. Nicholson, Leiden 1914.

bir yorumu olup öteki de mutasavvıflar arasında çok tutulmuş bulunan **et-Ta'arruf**'tur. Sûfilerin inanç ve ruhi hallerinden, bazı tasavvufi mefhumlardan bahseder (30). Eser tasavvuf tarihi alanında birinci dereceden bir kaynak olarak kabul edilmektedir.

Veysel Karanî **et-Ta'arruf**'ta, sahabeden sonra yaşayan sûfiler arasında kısa notlarla zikredilir ve bazı sözleri nakledilir. Burada onun tam bir meczup olarak kabul edildiğini görmekteyiz.

3. **İhyâu ulûmi'd-din**: Ebu Hâmid Muhammed b. Muhammed Gazzâlî (öl. 505/1111): İslâm âlim ve mütefekkirlerinin en büyüklerindendir. Bu sebeple Hücetu'l-İslâm unvanıyla anılan Gazzâlî, Büyük Selçuklular devrinde yaşamış olup Bağdat'ta ünlü Nizâmiye medreselerinde ders vermiştir.

Onun bir çok eserinin içinde en tanınmış olanı hiç şüphesiz **İhyâ'sıdır**. Pek çok defa ihtisar, şerh ve terece edilmiştir (31). İslâm hukukunun tasavvufî mükemmel bir surette mezc edildiği bu eser, İslâm âleminde ve bu arada memleketimizde en çok okunan eserlerden birisi olmuştur. Gazzâlî **İhyâ**'da Veysel Karanî'yi dünyadan vazgeçişin bir canlı örneği olarak inceler. Onun hakkında bazı hadisleri ve ilgi çekici

30. **et-Taarruf**, nşr. A. J. Arberry, Cambridge 1935. Aynı nâşir tarafından ingilizceye yapılmış bir de tercemesi vardır. Eser, güzel bir tercemeyle dilimize de kazandırılmıştır (Süleyman Uludağ, **Doğuş devrinde tasavvuf**, İstanbul 1979).

31. **İhyâu ulûmi'd-din**, İstanbul 1317-1321, 4 cilt. Eserin bir çok baskıları mevcuttur.

menkabeleri zikreden müellif, Ebu Nuaym'ın Hilve'sinden geniş ölçüde faydalanmıştır.

**

Yukarda zikredilen bu üç ana tasavvufi kaynaktan sonra Veysel Karanî muahhar devirlerde, hatta XIX. yüzyıla kadar çeşitli İslâm ülkelerinde kaleme alınmış Arapça, Farsça ve Türkçe eserde de sözkonusu yapılmıştır. Bunların arasında meselâ Abdurrahman Câmî (öl. 897/1492) den Lâmiî Çelebi'nin terceme ettiği Şevahidu'n-nübüvve (32), Sarı Abdullah Efendi (öl. 1071/1660)nin Semeratu'l-fuad (33), Aziz Mahmud Hudâî (öl. 1038/1628) nin Vâkıât (34) isimli eserleriyle Haririzâde Kemaluddin (öl. 1290/1873) in bir tarikatlar ansiklopedisi hüviyetindeki Tıbyanu vesâili'l-hakayık'ı anılabilir (35).

Şimdi de Veysel Karanî ile ilgili tasavvuf edebiyatının son merhalesi sayılabilecek olan, bizzat onun adına tertiplenen menâkıbnâmeleri gözden geçirebiliriz.

-
- 32. Terceme-i şevâhidu'n-nübüvve, İstanbul 1293.
 - 33. Semerâtu'l-fuad, İstanbul 1288.
 - 34. Vâkıât, Süleymaniye (Fatih) ktp., nr. 1450.
 - 35. Tıbyânu vesâili'l-hakayık, Süleymaniye (Fatih) Ktp. I. cilt, nr. 430.

III. MENÂKIBNÂMELER

Tasavvuf edebiyatında, özellikle XI. yüzyıldan itibaren, tarikatların teşkilatlanmasından sonra bir takım büyük pîrlerin ve şeyhlerin hayat hikâyeleriyle karışık kerametlerini anlatan eserler görülmeye başladı. Menâkıbnâme adını taşıyan bu eserlerin genellikle XIII. yüzyıldan sonra daha da çoğaldığı müşahade edilmektedir. İşte bu arada Veysel Karanî için de bazı menâkıbnâmeler yazıldığını görüyoruz. Bunlar tabii olarak hadislerin yorumlarından ve sûfi tabakatlarından alınan bilgilerle sonradan halk arasında teşekkül eden menkabelere dayanmaktadır. Şüphesiz Veysel Karanî menâkıbnâmeleri, bu zatın bütün tasavvuf çevrelerindeki popülarlığı düşünülürse, sayıca bir hayli olmalıdırlar. Burada sadece en tanınmış olanlarından bir kaç tanesi ele alınacaktır.

1. Menâkıb-ı Hazret-i Üveyse'l-Karanî: Lâmiî Çelebi (öl. 892/1497): XV. yüzyılın tanınmış Osmanlı ediplerinden ve Nefehâtu'l-üns mütercimi Lâmiî Çelebi'nin yazdığı bu menâkıbnâme, aslında bir kompilyasyondur. Temelde Feriduddin Âttar'ın Tezkiretu'l-evliya'sıyla Abdurrahman Câmî'nin Şevahidu'n-nü-

büvve'sinden alınan menkabe ve bilgilere dayanır (36).

2. Menâkıb-ı (Dâsitân-ı) Üveyse'l-Karanî: Sabâyi (XVI. yüzyıl): Sabâyi XVI. yüzyılın tanınmış şairlerinden olup Edirnelidir. Kendisinin aruzu iyi kullandığı bilinir. Mükemmel Farsça bildiği için İran şairlerini inceleme fırsatını bulmuştur. Şairin 915/1509 yılında kaleme aldığı bu manzum menâkıbnâme, mesnevî tarzında olup tamamıyla Tezkiretul-evliya'daki Veysel Karanî'ye ait kısmın Türkçe nazma çekilmiş biçimidir (37).

3. el-Ma'denu'l-adenî fi fazlı Üveyse'l-Karanî: Ali Karî (öl. 1012/1603): XVI. yüzyılın tanınmış bir âlimi olan müellif, el-Mişkât'ın da şârihi olarak ün yapmıştır. Veysel Karanî için yazdığı adı geçen eser aslında kelimenin tam anlamıyla bir menâkıbnâme değildir. Küçük bir risâle halinde olan bu eser, sadece hadis kitaplarında mevcut Veysel Karanî rivayetlerini ve menkabelerini ihtiva eder, ki bunlar arasında Sahihu Müslim, el-Müsned, el-Müstedrek, Taberânî vs. vardır (38).

36. Menâkıb-ı Hazret-i Üveyse'l-Karanî, Süleymaniye (Esad Efendi) Ktp., nr. 1659.

37. Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi (i. Saib) Ktp., nr. I, 4242. Doç. Dr. Âmil Çelebioğlu tarafından eserin başka nüshaları ile karşılaştırılarak bir tenkidli neşrinin yapılacağı öğrenilmiştir. Sabâyi'nin adı geçen bu eseri üzerine yapılmış bir de lisans tezi bulunmaktadır (Nadir Mert, Hazreti Üveys ve Hikâye-i Veysel Karanî, İlahiyat Fakültesi Ktp., nr. Y. 19709).

38. el-Ma'denu'l-adenî fi fazlı Üveyse'l-Karanî, Süleymaniye (Reisülküttap), Ktp., nr. 1146.

4. el-Mevâhibu'l-İlâhiyye fi'l-menâkıbi'l-Karaniyye: Cemaluddin Muhammed b. Sıddık (öl. 1024/1615 den sonra): Hayatı hakkında fazla bir şey bilinmeyen bu zatın kaleme aldığı menâkıbnâme gerçekte, bir takım menkabeler de ihtiva etmekle birlikte, Veysel Karanî hakkında yazılmış bir terceme-i hal kitabı sayılabilir. Yazarı, değişik mahiyette bazı kaynaklardan yararlanmış ve Yemenli zâhidi bütün özellikleriyle incelemeye çalışmıştır. Eserin Ohrili Hüseyin Mazhar tarafından yapılmış bir de tercemesi mevcuttur (39).

Bunlardan başka bir de anonim bir Menâkıb-ı Üveyse'l-Karanî'yi ismen zikredebiliriz (40). Eskiden yazılmış bu menâkıbnâmelere, günümüzde halk için yayınlanan ve bir çeşit modern menâkıbnâme diyebileceğimiz Veysel Karanî roman ve hikâyelerini de eklemek mümkündür. Meselâ, D. Remzi Korok'un Yemen ellerinde Veysel Karanî'si (41), A. Cemil Akıncı'nın Hazreti Veysel Karanî'si (42), ve nihayet M. Necati Bursalı tarafından yazılan aynı unvanı taşıyan kitap (43), bu cinsten eserlerdir.

39. Menâkıb-ı Üveyse'l-Karanî (el-Mevâhibu'l-İlâhiyye), İstanbul 1333.

40. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar nr. 456.

41. D. Remzi Korok, Yemen ellerinde Veysel Karanî, İstanbul 1971.

42. A. Cemil Akıncı, Hazreti Veysel Karanî, İstanbul 1979, 4. basım.

43. M. Necati Bursalı, Hazreti Veysel Karanî, İstanbul 1979, 3. basım.

IV. ARAŞTIRMALAR

Veysel Karanî gerek tasavvuf çevrelerinde gerekse halk arasında çok tanınmış ve sevilmiş bir şahsiyet olmasına rağmen, günümüzde araştırmacıları ilgilendirdiği pek de söylenemez. Türkiye’de ve dışarda onun hakkında yayınlanan eserler parmakla sayılabacak kadar azdır. Onu ve onunla ilgili meseleleri çok kısa da olsa ele alan en önemli araştırma, Pakistanlı yazar A. S. Husseini’nin «Uways al-Qarani and the Uwaysi sufis» (Veysel Karanî ve Üveysi sûfileri) adındaki makalesidir (44). Yazar bu makalesinde, önce kısaca Veysel Karanî meselesini ele alıp incelemekte, sonra da sûfi tarihçileri ve muhaddisler tarafından yazılan çeşitli kaynaklara dayanarak Veysel Karanî’nin tarihi şahsiyetini belirtmektedir. Yazısının ikinci kısmında ise Husseini, tasavvuf tarihinde Üveysi sûfiler diye adlandırılmak sûretiyle Veysel Karanî gelenegine bağlanmak istenen zümreyi ele almaktadır.

İkinci bir ilmi araştırma da, memleketimizde F. Abdullah Tansel tarafından yayınlanmıştır. «Üveys Karanî hakkında notlar ve Türk edebiyatında şiirler»

44. The Muslim World, 57 (1967), s. 103 - 113.

adındaki makalede (45), Veysel Karanî’nin hayatına ait ikinci elden bazı kaynaklara dayanılarak bilgi verilmiş, sonra da Türk edebiyatındaki yeri, şiirlerle örnekler verilerek belirtilmeye çalışılmıştır.

Veysel Karanî konusunda Türkiye’de yayımlanan eserler genellikle bazı dini çevrelerden kaynaklanan amatörce, popüler ve menkabevi mahiyette kitaplardır. Bunlar arasında en iyilerinden biri olarak meselâ Şeyh Cemâlullah’ın Yemen illerinde Veysel Karanî adlı eserini zikretmek mümkündür (46). Hırka-i Şerif ve Veysel Karanî (Haşim Köprülü) (47), Hazreti Veysel Karanî (H. Rahmi Şenses) (48), Veysel Karanî (Yahya Benekay) (49) adlı eserler ise herhangi bir özellik arzetmezler.

45. İslâmî İlimler Enstitüsü dergisi, II (1975), s. 221 - 235.

46. İstanbul 1960.

47. İstanbul 1960.

48. İstanbul 1963.

49. İstanbul 1966. Yahya Benekay’ın bu eseri, «İlk hacı ilk kurban» ve «Hacı Bayram-ı Veli» adındaki iki kitabıyla birlikte tek kapak içinde yayınlanmıştır.

I. BÖLÜM

VEYSEL KARANÎ'NİN HAYATI

I. DEĞİŞİK AÇILARDAN VEYSEL KARANİ

A. Hadislere göre

Veysel Karanî'nin, Hz. Muhammed (s.a.) i bizzat görmemekle beraber onun zamanında yaşadığı bilindiğine göre, şüphesiz hadisler bu konuda en güvenilir ve en eski kaynak olma durumundadırlar. Şu var ki, hadis mecmuaları en eskisinden en yenisine kadar gözden geçirildiğinde, Veysel Karanî'den bahsedilen hadislerin sayıca pek fazla olmadıkları görülür. Bunların bir kısmı da, bazan aynı hadisin varyantlarından ibarettir; aşağı yukarı bütün mecmualarda tekrarlanıp durmuşlardır. Râvi silsilelerine bakılacak olursa, bunların çoğunun, değişik yollardan Üseyr b. Câbir adında birinin rivayetlerine dayandığı müşahade edilir. Hâkim, bu zatın **Muhadramûn**'dan olup Peygamber zamanında doğduğunu ve Hz. Ömer'in yakınlarından bulunduğunu kaydediyor (1). Nitekim Üseyr b. Câbir de nakillerinin hemen tamamını Hz. Ömer'den yapmıştır. Senetlerdeki öteki râviler, Abdullah b. Ebi'l-Ced'â ve Hâris b. Akyeş vs. gibi genellikle tâbiûndan olan kişilerdir.

1. el-Müstedrek, III/366.

En eski hadis kaynaklarından biri olan el-Müsned'in, Hz. Ömer'in rivayet ettiği hadisler kısmında Veysel Karani hakkında şu hadisi kaydettiği görülmektedir :

فَقَالَ عُمَرُ إِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ إِنَّ خَيْرَ التَّابِعِينَ رَجُلًا يُقَالُ لَهُ أَوْئِيسٌ وَلَهُ وَالِدَةٌ وَكَانَ بِهِ بَيَاضٌ فَدَعَا اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ فَأَذْهَبَهُ عَنْهُ إِلَّا مَوْضِعَ الدِّرْهِمِ فِي سُرَّتِهِ

«Hz. Ömer demiştir ki: Resûlullah (s.a.)'in şöyle buyurduğunu işittim : Şüphe yok ki tâbiünün en hayırlısı, kendisine Üveys denilen adamdır. Onun bir annesi vardır. Kendisinde beyazlık hastalığı mevcut tu, fakat Allah'a dua etti; O da hastalığı giderdi. Ancak göbeğinde bundan bir dirhem büyüklüğünde yeri kalmıştır» (2).

İşte el-Müsned'de Veysel Karani hakkında rivayet edilen tek hadis bundan ibaret bulunmaktadır. Bu hadiste, Veysel'in tâbiünün en hayırlısı olduğu konusundan başka, hakkında başka hiç bir noktaya dokunulmamaktadır. Ancak, söz konusu hadisi Hz. Ömer'den nakleden Üseyr b. Câbir, Veysel'in onunla bizzat görüştüğünü bildiren bir müşahedesini de eklemektedir. Buna göre, Hz. Ömer Mekke'ye gelen Karen kabilesi mensupları ile buluşup Veysel'i sormak maksadıyla oraya gitmiş, kendileriyle görüşmüştür. Onların Karenli olduğundan emin bulunduktan sonra Veysel'i sormuş, kendisinin arandığını anlayan

2. Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, neşr. A. Muhammed Şâkir, Kahire 1373, I/270-271.

Veysel ileri çıkarak Hz. Ömer'e kendini tanıtmıştır. Hz. Ömer onunla konuşmaya başlamış ve konuşma esnasında Hz. Peygamber'in zikrettiği bütün vasıfların bu zatta mevcut olup olmadığını tahkik etmiştir. Sonunda karşısındaki adamın Veysel Karani olduğundan emin olduktan sonra, onun duasını ricada bulunmuştur (3).

el-Müsned'deki bu rivayette her ne kadar, aşağıda Müslim'in rivayetlerinde görüleceği üzere, Hz. Peygamber'in Hz. Ömer'e şayet Veysel'e erişirse onun duasını alması hususundaki tavsiyesine dair her hangi bir işarete rastlanmıyorsa da, rivayetin gelişinden yine de böyle bir tavsiyenin bulunduğu anlaşılmaktadır. Zira Hz. Ömer Veysel'in duasını bu tavsiye üzerine talep etmiş, o da onun duasının daha geçerli olduğunu çünkü Peygamber'in ashabından bulunduğunu belirtmiştir.

el-Müsned'deki bu hadisin râvisi olan Üseyr b. Câbir, Veysel Karani'nin sonradan Kûfe'ye geldiğini ve bizzat kendisinin katıldığı toplantılarda ona da rastladığını haber veriyor ve onu her görüşte, hakkındaki hadisin aklına geldiğini bildiriyor (4).

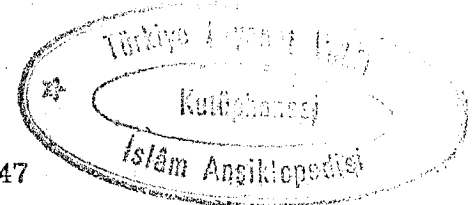
Buharî ise Veysel Karani'den bahseden hadisleri Sahih'ine almamış, fakat et-Tarihu'l-kebir'de senetlerinin zayıf olduğunu açıklamıştır (5).

Müslim, sadece üç hadisi kendi rivayet şartlarına uygun görerek Sahih'inin «Kitabu fezâili's-sahabe»

3. A.g.e., a.ye.

4. A.g.e., a.ye.

5. Bk. I, kısım 2, s. 56.

kısmına koymuştur. Bunlar sırasıyla şunlardan ibaret-
tir :

فَقَالَ عُمَرُ بْنُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ قَالَ ابْنُ رَجُلٍ يَا نَبِيَّكُمْ
مَنْ الْيَمَنُ يُقَالُ لَهُ أَوْسٌ لَا يَدْعُ بِالْيَمَنِ غَيْرَ أَمْرٍ لَهُ قَدْ كَانَ بِهِ
بَيَاضٌ فَدَعَا اللَّهَ فَأَذْهَبَهُ عَنْهُ إِلَّا مَوْضِعَ الدَّرْهِمِ فَمَنْ لَقِيَهُ
مِنْكُمْ فَلْيَسْتَغْفِرْ لَكُمْ

1. «Hz. Ömer Resûlullah (s.a.)in şöyle dediğini söylemiştir: Yemen'den kendisine Üveys denilen ve annesinden başka geride bırakacağı bir kimsesi olmayan bir adam gelecektir. Kendisinde beyazlık hastalığı zuhur etmiş, ancak Allah onun duası bereketiyle hastalığı gidermiş, fakat bir dirhem büyüklüğü kadar yeri kalmıştır. Sizden kim ona erişirse kendisi için istiğfar ettirsin» (6).

عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ قَالَ إِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ
إِنَّ خَيْرَ التَّابِعِينَ رَجُلٌ يُقَالُ لَهُ أَوْسٌ وَلَهُ وَالِدَةٌ وَكَانَ بِهِ
بَيَاضٌ فَمَرَّوهُ فَلْيَسْتَغْفِرْ لَكُمْ

2. «Ömer b. Hattab'dan rivayet olunmuştur, der ki: Resûlullah (s.a.)in şöyle buyurduğunu duydum: Şüphesiz tâbiûnun en hayırlısı, adına Üveys denilen adamdır. Onun bir annesi vardır. Vücudunda da bir

6. Sahihu Müslim, IV/1968.

beyazlık bulunmaktadır. Ona uğrayınız, sizin için istiğfar etsin» (7).

قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ يَا نَبِيَّكُمْ أَوْسٌ بْنُ عَامِرٍ
مَعَ امْتِدَادِ أَهْلِ الْيَمَنِ مِنْ مُرَادٍ ثُمَّ مِنْ قَبْرٍ كَانَ بِهِ بَرَصٌ فَبَرَأ مِنْهُ
إِلَّا مَوْضِعَ الدَّرْهِمِ لَهُ وَالِدَةٌ هَوَّيَهَا بَرَصٌ لَوْ أَقْسَمَ عَلَى اللَّهِ لَأُتِرَتْ
فَإِنْ اسْتَطَعْتَ أَنْ يَسْتَغْفَرَ لَكَ فَافْعَلْ

3. «(Hz. Ömer) der ki: Resûlullah (s.a.)in şöyle buyurduğunu işittim: Murad aşiretinden Karen boyundan Üveys b. Âmir Yemenlilerin yardım kuvvetleriyle birlikte size gelecektir. Kendisinde abras hastalığı olup kurtulmuş, ancak bir dirhem büyüklüğünde izi kalmıştır. Onun, üzerine titredığı bir de annesi vardır. O, Allah'dan ne dilese yerine gelir. Ondan senin için istiğfar etmesini sağlayabilirsen hemen yap» (8).

Müslim'deki bu hadislerin metinlerinden de pekâlâ anlaşıldığı gibi, konu Yemen'den Üveys adında birinin Medine'ye geleceği ve Hz. Ömer'e bunun duasının alınmasının tavsiye edilmesidir. Duası makbul bu mübarek zatın bedeninde bir nişanı vardır. Ayrıca tâbiûnun en hayırlısı olduğu da belirtilmektedir. Fakat tâbiûn tabirinin, sahabeden sonra gelen nesle isim olarak verildiği düşünülürse, bu hadisler âdetâ henüz dünyaya gelmemiş, ama ilerde yaşayacak bir adamın var olacağını haber vermektedir. Oysa

7. A.g.e., a.ye.

8. A.g.e., IV/1969.

başka rivayetler Veysel Karani'nin Peygamber devrinde de mevcut bulunduğunu meydana koyuyor. Her hâlükârda bu nokta aydınlatılmaya muhtaç görünüyor. Müslim'in sonuncu hadisi, babasının ve mensup olduğu kabilenin adını bildiriyor: Yemenli Karen kabilesinden Âmir oğlu Üveys.

Birinci ve üçüncü hadisleri Hz. Ömer'den nakleden Üseyr b. Câbir'in bildirdiğine göre, onun halifeliği zamanında Kûfe'den bir heyet Medine'ye gelmiştir. Fakat içlerinde Üveys yoktur. Oysa bir rivayette Üveys'in bizzat kendisi Medine'ye gelip halife ile görüşmüştür. Hatta halife Üveys'e, kendisine iyi muamele etmesi için valiye hitaben yazılmış bir mektup vermeyi teklif etmişse de beriki bunu kabule yanaşmamış, durumundan memnun olduğunu bildirmiştir. Yine Müslim'de bulunan ve Üseyr b. Câbir'in nakli olan bu rivayet şudur:

قَالَ أَيْنَ تُرِيدُ قَالَ الْكُوفَةَ قَالَ أَلَا أَكْتُبُ لَكَ إِلَى عَامِلِهَا
قَالَ أَكُونُ فِي غَبَاءِ النَّاسِ أَحَبُّ إِلَيَّ

«(Hz. Ömer) dedi ki: Nereye gidiyorsun? (Üveys) Kûfe'ye, cevabını verdi. Bunun üzerine (Hz. Ömer), senin için oranın valisine yazayım mı? dedi. O da, insanların zayıflarından olmak daha hoşuma gider, karşılığını verdi» (9).

Zehebi, Telhisu'l-Müstedrek'de Veysel Karani'nin mânevî derecesini anlatan şu iki hadise yer verir:

9. A.g.e., a.ye.

لَعَنَ رَجُلٌ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُقَالُ لَهُ عَبْدِ اللَّهِ بْنُ أَبِي الْجَدْعَاءِ
قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ لَيَدْخُلَنَّ الْجَنَّةَ بِشَفَاعَتِهِ رَجُلٌ
مِنْ أُمَّتِي أَكْثَرُ مِنْ بَنِي تَيْمٍ

1. «Ashabdan Abdullah b. Ebi'l-Ced'a'nın söylediğine göre, Resûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Ümmetimden bir adamın (Üveys) şefaatiyle Temim kabilesinden daha fazla sayıda kişi Cennete girecektir» (10).

وَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ مِنْ أُمَّتِي مَنْ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ بِشَفَاعَتِهِ
أَكْثَرُ مِنْ مِثْرٍ

2. «Resûlullah (s.a.) buyurmuştur ki: Ümmetimden şefaatiyle Mudar kabilesinden daha çok kimsenin Cennete gireceği biri (Üveys) vardır» (11).

İkisi de aynı mahiyette olan bu hadislerin birinde Benû Temim, ötekinde Mudar gibi o devirde Hicaz'da en kalabalık iki kabile zikredilmek suretiyle Veysel Karani'nin mânevî derecesinin yüksekliği ifade edilmek istenmiştir.

Yukarıya kaydedilen bu hadisler, gerek kronolojik olarak daha sonra tertip edilen hadis mecmualarında, gerekse hadis ricalinin terceme-i hallerine ait tabakat kitaplarında tekrarlanıp durmuşlardır. Bu itibarla Veysel Karani hakkında bizzat Peygamberin

10. Telhisu'l-Müstedrek, Haydarabad 1334, I/70.

11. A.g.e., I/71. Burada hadisin Müslim'in şartlarına göre rivayet edildiği belirtilmektedir.

ağzından nakledilen hadisler esas olarak bunlardır. Bu hadisler muhteva itibariyle bir tasnife tabi tutulacak olursa,

1. Veysel Karani'nin Hz. Ömer'e tanıtılması ve onun duasını almaya teşvik edilmesi,
 2. Tâbiûnun en hayırlısı olduğu,
 3. Kıyamet gününde çok kalabalık bir zümreye sefaat edeceği,
- şeklinde üç gurupta toplamak mümkündür. Veysel Karani'nin kabilesi, annesi, babası ve nihayet mânevî derecesi yüksek bir şahıs olduğunun dışında, onun terceme-i halini inşa etmeye yarayacak hiç bir unsura bu hadislerde rastlanmamaktadır. Aile çevresi, yaşadığı muhit, müslümanlığı nasıl kabul ettiği, nasıl yaşadığı vs. gibi bir çok sorular cevapsız kalmaktadır. Bütün bu noktaların karanlık kalmasına ve tatminkâr bir Veysel Karani tablosu çizmemesine rağmen bu hadisler, Veysel Karani'nin İslâmın doğuşu sırasında yaşamış biri olduğunu belgelendiren en eski metinler olması sıfatıyla tarihi bir kıymete hâizdirler.

B. Muhaddislere göre

Bundan önceki kısımda kaynaklar incelenirken bir miktar temas edildiği üzere, ne İbn İshak, ne Vâkıdî ve ne de İmam Mâlik, Veysel Karani konusunda maalesef müsbet bir kaynak olma durumunda değildirler. Bu itibarla burada, çeşitli hadis mecmualarında ve hadis ricali tabakatlarında yer alan ve tâbiûn devrinde ortaya çıkan rivayetler ele alınacaktır. Şu-

nu hemen kaydetmek icap eder ki, bunların hepsi de daha ilk elde, İmam Mâlik gibi Veysel Karani'nin vücudunu inkâr etmenin mümkün olmadığını kaydetmekte müttefiktirler. Meselâ Zehebî ve İbn Hacer gibi muhaddisler, Veysel Karani'nin tâbiûn devrindeki şöhretinin, onu inkâra mahal bırakamayacağını belirtmek gereğini duymuşlardır (12).

İbn Hacer eserinin Veysel Karani'ye (Üveys b. Âmir) ayırdığı kısmın başında kaynağını zikretmeden bir nesep silsilesi kaydeder: Üveys b. Âmir b. Cez' b. Mâlik b. Amr b. Müs'ide b. Amr b. Sa'd b. Usvan b. Karen b. Rûman b. Nâciye b. Murad Muradi Kareni (13). İbn Hacer'in bu silsilesinin ne derece tarihî gerçeğe uyduğunu tesbit etmek mümkün görünmüyor. Ancak bu silsileye daha eski kaynaklarda rastlanmadığını söyleyebiliriz. Bununla beraber sonraki bir çok eserde tekrarlanmış durmuş, hatta çağdaş ansiklopedilere bile girmiştir (14).

Veysel Karani'nin nesebini böylesine kaydeden muhaddislerin eserleri de ne yazık ki onu tam anlamıyla ortaya koyacak nitelikte değildir. Kopuk, parça parça ve bazan da az değişikliklerle birbirini tekrar eder mahiyettedirler. Yine İbn Hacer'e bakılırsa, Veysel Karani, Hz. Peygamber hayatta iken müslüman olmuş, kendisini görmeye gelmek istemişse de annesi-

12. *Mizan*, /129; *el-İsâbe*, I/232. Abdurrauf Munâvî de *el-Kevâlibü'd-dürriyye*'de, Mâlik b. Enes'den başkalarının dahi ona uyararak bu yola girdiklerini, fakat sahih hadisler sebebiyle bu inkârın asla mümkün olamayacağını söyler. Bk. I/81.

13. *el-İsâbe*, a.ye.

14. Msl. bk. Hayreddin Zirikli, *el-A'lâm*, Kahire (tarihsiz), 2. basım, I/375.

ni terkedemeyişi buna engel olmuştur (15). Şu var ki, onun ne zaman ve nasıl müslümanlığı kabul ettiği belirtilmiyor.

Muhaddislerin eserlerinde yer alan rivayetler genellikle Veysel Karani'nin Küfe'deki hayatı etrafında toplanıyorlar. Öyle anlaşıyor ki o, Hz. Ömer'in halifeliği döneminde ve 634 tarihinden sonra tertip edilen bir sefere katılmak üzere Yemen'den gelen yardım kuvvetlerinin içinde Medine'ye gelmiş ve Hz. Ömer'le görüştüktan sonra Küfe'ye gitmiştir. Bu seferin hangisi olduğu bilinmemekle beraber, onun bir daha Yemen'e dönmediği anlaşıyor (16). Fakat bu dönmeyişin sebebi malum değildir. Böylece Veysel Karani Küfe'ye yerleşmiş ve yaşantısına orada devam etmiştir. Onun burada tam zâhid hayatı sürdüğü görülmektedir. Hatta Ebu Hüreyre kanalıyla rivayet edilmiş olup Rûyani'nin Müsned'inden alınan bir hadise göre Hz. Muhammed tarafından etkiya ve asfiya zümresine örnek gösterildiği kaydedilir (17). Küfe'de tek başına bir evde yaşayan Veysel, tam bir meczip hüviyetinde görünmektedir. Üzerinde kadifeden yapılmış bir eski elbise ile sokaklarda dolaşmakta, halk peşine takılıp alay etmektedir. Buna rağmen sık sık mescide giderek namazlarını orada kılmaktadır (18). Hatta orada Hz. Peygamber'in hadislerini halka açıklayan bir muhaddisin de derslerine devam etmek-

15. el-İsâbe, I/232-233.

16. Bk. Sahihu Müslim, IV/1969; el-Müstedrek, II/365; el-İsâbe, I/233; Mizan, I/130.

17. el-İsâbe, a.ye.

18. el-Müstedrek, a.ye.

tedir (19). Üseyr b. Câbir, günün birinde halkın kendisine yaptığı eziyetlere dayanamıyarak Veysel'in «Allahım, beni şehadet mertebesiyle rızıklandır», diye duada bulunduğunu rivayet eder (20).

Hız. Ömer halifeliği boyunca Veysel Karani ile ilgisini devam ettirmiş görünmektedir. Rivayetlere bakılırsa, Küfe'den Medine'ye gelen her kafiliye onu sormakta ve selâm yollamaktadır (21). Fakat Küfelilerin hatta kendi yakınlarının bile ona iyi gözle bakmadıkları ve onu çöllerde, ıssız yerlerde tek başına yaşayan bir deli gibi gördükleri anlaşılmaktadır (22). Veysel Karani'nin, hayatının son zamanlarına doğru iyice perişan bir duruma düştüğünü, İbnu'l-Esir kaydetmektedir. Ona göre Veysel'i artık mescidde göremeyen ve onun için sempati besleyen bir Küfeli, evine giderek durumu anlamak istemiş, kendisini dışarı çıkarmıyacak kadar çıplak ve sefil bir vaziyette görmüşdür (23).

Veysel Karani Küfe'deki hayatına Hz. Ali dönemine kadar devam etmiştir. Hz. Ali'nin halifelğe geçmesinden sonra onun tarafını tuttuğunu hemen bütün muhaddisler belirtiyorlar. Muaviye ve Hz. Ali taraftarlarını karşı karşıya getiren 657 yılındaki Sıffin Savaşı'na Veysel Karani de katılmıştır. Nitekim Hâkim Nisaburi, savaş durumu ortaya çıktığı zaman Hz. Ali'nin Küfelilere haber gönderip kendisine katılmaları-

19. Mizan, a.ye.

20. el-Müstedrek, II/365, 366; el-İsâbe, I/235.

21. el-Müstedrek, a.ye.; Mizan, a.ye.

22. Mizan, a.ye.

23. Usdu'l-ğabe, s. 151; ayrıca bk. İbn Sa'd, et-Tabakatu'l-kübra, VI/112.

nı istediğini, bu arada Veysel'in de onlarla birlikte yola çıktığını haber vermektedir (24). Evinden kılıcını alan ve kınını kırdıktan sonra Kûfeli piyadelerin arasına katılan Veysel'in, onları teşvik için hararetli sözler de söylediği nakledilir (25). Yine bazı rivayetler onun piyadeler içinde bizzat Hz. Ali ile yanyana savaştığını bildirir (26). Bu hareketiyle şiddetli bir Hz. Ali taraftarı olduğunu gösteren Veysel Karanî, savaşta kalbine bir ok isabetiyle aradığı şehadet mertebesine erişmiştir (27). Siffin Savaşı'nda onunla birlikte bazı arkadaşları da hayatlarını kaybetmişlerdi (28).

Veysel Karanî'nin Siffin'de şehit olduğunu kaydeden kaynaklar, Azerbaycan'a yapılan bir sefer esnasında orada öldüğüne dair bir takım rivayetlere de yer verirler. Meselâ Zehebi'ye göre, o, Azerbaycan'a yapılan bir gazâ sonunda hastalanarak ölmüş ve orada defnedilmiştir (29). Bu rivayet İbn Hacer'de daha geniş olarak yer alır ve söz konusu seferin Hz. Ömer zamanında vukûbulduğu ifade edilir. Ancak müellif, bu rivayetin râvilerinden Heysem b. Adiyy'in metruk bir râvi olduğunu söyler (30). Her hâlükârda, Veysel Karanî'nin Siffin Savaşı'nda öldüğünü haber veren rivayetler daha kuvvetli görünmekte, bu sebeple de daha çok taraftar toplamış bulunmaktadır. Nitekim sonraki kaynaklar da bu rivayeti kabul etmişlerdir.

24. el-Müstedrek, II/366; ayrıca bk. el-İsâbe, I/235.

25. A.g. eserler, a. yerlerde.

26. A.g. eserler, a. yerlerde.

27. el-Müstedrek, II/366; Mizan, I/129; el-İsâbe, I/235.

28. el-İsâbe, I/234.

29. Mizan, I/130.

30. el-İsâbe, I/235.

Bütün bunlara dayanarak kısaca söylemek gerekirse, muhaddislerin bize sundukları tasvirlerle göre Veysel Karanî, Hz. Peygamber hayattayken müslüman olmuş, Hz. Ömer zamanında Yemen'i terk ederek Kûfe'ye yerleşip orada yaşamış ve nihayet Hz. Ali taraftarı olarak Siffin Savaşı'na iştirak edip yaşantısını tamamlamış büyük bir zâhid ve meczûptur.

C. Tarihçilere göre

Veysel Karanî'den eserlerinde bahseden tarihçilerin pek az olduğuna yukarda temas edilmişti. Bunların bir kısmı, meselâ Zehebi gibi, aynı zamanda muhaddislikten gelmedir. Zehebi bir muhaddis olarak Mizan'ına koymadığı bazı rivayetleri tarihçi olarak Tarihu düveli'l-İslâm'ına almıştır (31).

Veysel Karanî'den ilk bahseden tarihçi olarak İbn Cerir Taberî gösterilebilir. Onunla birlikte tarih kaynaklarında, ne hadis mecmualarında ne de hadis ricali tabakatlarında görülmeyen yeni rivayetlerin yer aldığı müşahede ediliyor. Bu da bize, Veysel Karanî'nin şahsiyetinin gittikçe genişleyen bir taban içinde, gittikçe popüler bir hale geldiğini anlatıyor. Bu yeni rivayetlerin yanında, kaynağını yine muhaddislerin nakillerinden ve artık örnekleri çoğalmağa başlayan sûfi tabakatlarından alan hikâyeler ve haberler de yer almaktadır. Bunlar artık küçük anek-

31. Tarih, II/173. Zehebi burada naklettiği bilgilere pek güvenemediğini, onun hakkında söylenenlerin çoğunun bir takım hikâyelerden ibaret olup sağlam bir mesnede dayanmadıklarını bildirmek gerektiğini duymuştur.

dotlar halinde değil, devamlı, uzun hikâyelerdir.

Taberî Veysel Karanî'nin nesebiyle ilgili değişik silsileler naklediyor. Bunlardan birincisine göre onun tam adı Üveys b. Huleys, ikincisine göre ise Üveys b. Enis'dir (32). Busrâvî'ye göre Veysel Hz. Peygamber hayattayken müslüman olmuş olup Yemenli tâbiilerdendir (33). Hz. Ömer zamanında Medine'ye gelmiş ve onunla görüşmüştür (34). Zehebî ise, nesebinde ihtilaf edildiğini bildirmekle beraber, künyesinin Ebu Amr, adının Üveys b. Âmir b. Cez' b. Mâlik olduğunu yazar ve hakkında «Zâhid» sıfatını kullanır. Ona göre de Veysel, Hz. Ömer zamanında Kûfe'ye yerleşmiştir (35).

Adları geçen kaynaklarda Veysel Karanî'nin buradaki hayatına dair muhaddislerinkiyle paralel fakat daha teferruatlı bilgi bulunmaktadır. Bu bilgilere göre o, Kûfe'de tamamiyle münzevi ve fakir bir yaşantı takip etmektedir. Gecesi, gündüzü daima ibadetle doludur. Akşam olduğu zaman evinde yiyecek ve giyecek adına ne varsa çok azını kendine ayırdıktan sonra kalanını fakirlere sadaka olarak vermektedir. Hatta bazan yiyecek bulamadığında çöplüklerden yiyecek artıkları toplıyarak temizledikten sonra yemektedir (36).

Zehebî'de, Veysel Karanî'nin Kûfe'ye yerleşmeden evvel Yemen'deki hayatına dair de bir pasaj bu-

32. *Tarihu'r-rusul*, III/2475.

33. *Nüzhetu'l-enam*, v. 28a.

34. A.g.e., a.ye. Burada yazar bu görüşmeyi bütün tafsilâtıyla anlatır.

35. *Tarih*, II/173.

36. *Nüzhetu'l-enam*, v. 28b.

lunmaktadır. Bu pasaja göre, bir gün hac mevsiminde Hz. Ömer Mina'da Karenlilere hitaben aralarında Üveys diye birinin olup olmadığını sormuş, içlerinden biri de böyle biri olduğunu, fakat bu şahsın hiç kimseyle ilişki kurmayan, çöllerde tek başına yaşayan bir deli olduğunu söylemişlerdir (37).

Veysel Karanî'nin ölümüne dair tarih kaynaklarında verilen bilgiler de muhaddis tabakatlarından alınmadır. Taberî onun ölüm yeri ve zamanına ait muhtelif rivayetleri naklettikten sonra Sıffin'de öldüğünün daha doğru olduğunu ihsas eden bir ifade kullanır (38). Hamdullah Müstevfi ise, bu konuda üç rivayet sıralar:

- a) Deylem harbi sırasında şehit düşmüştür,
- b) Sıffin'de şehit olmuştur,
- c) Kürdistan'da ölmüştür (39).

Busrâvî bunlardan hiç birini kabul etmiyerek Veysel Karanî'nin Hz. Ömer zamanında öldüğünü ve Şam yakınlarına defnedildiğini ileri sürmek suretiyle yepyeni bir rivayet ortaya atar (40).

Fakat bütün bunlar arasında Taberî ve Zehebî'nin, Veysel'in ölüm yeri ve zamanı hakkındaki rivayetleri kuvvetli bir tenkide tabi tuttuktan sonra Sıffin'de şehit olduğu şeklini tercih ettiklerine bakılırsa en doğrusunun bu olduğu anlaşılır (41). Zehebî

37. *Tarih*, II/174.

38. *Tarihu'r-rusul*, III/2476.

39. *Tarih-i güzide*, s. 761. Tarihçi burada, Veysel Karanî'yi zümre-i meşâyihden kabul etmek suretiyle onun İslâm tasavvufundaki telâkki biçimine işaret ediyor.

40. *Nüzhetu'l-enam*, a.ye.

41. *Tarih*, II/173, 175. Ayrıca bk. M. Mâsum Şirazi, Ta-

ayrıca, Veysel'in tâbiûn zümresinin en faziletlisi olduğunu ve ancak Said b. Müseyyeb'in onunla boy ölçüşebileceğini söyliyerek onun derecesinin yüksekliğini vurgulamak ister (42).

Görüldüğü gibi, tarihçilerin eserlerinde tasvir edilen Veysel Karanî, bazı teferruatın dışında, muhaddislerinkinden pek de farklı bir hüviyet arzetmemektedir. Şu var ki onlar, Veysel'in yaşayış biçimini biraz daha tipik münzevî bir meczup kişiliğine yaklaştırmışlardır. Böylece sûfilerin gördükleri Veysel'e biraz daha yaklaşılmış olmaktadır.

D. Mutasavvıflara göre

Veysel Karanî, Muhasibî (öl. 243/857) ve Ebu Talib Mekki (öl. 386/996) gibi bazı büyük mutasavvıfların adını hiç anmamalarına rağmen, yine de en büyük ilgiyi mutasavvıflar arasında bulmuştur. Ondan bahseden sûfilerin bir kısmı gerçi kendisini tâbiûndan saymamış, fakat hepsi de onu büyük bir zâhid ve sûfi kabul ederek eserlerinde sayfalar dolusu yer ayırmışlardır. Zühdün, takvanın, mâsivâdan tecerrüdün ve halvetin faziletlerine, dünya hayatının boşluğuna ve aldatıcılığına, ibadetin üstünlüğüne dair Veysel Karanî'ye atfettikleri bir çok sözleri kaydederek.

Onlar bu zatı genellikle kendilerinin, peygamber ve dört halife devrinde yaşamış örnek tipi olarak görmüşlerdir. Sûfi tabakatlarında Veysel'le ilgili rivayet-

râiku'l-hakaik, Tahran (tarihsiz), II/46. Müellif burada konuyla ilgili bazı tarihî kayıfları nakletmektedir.

42. A.g.e., II/174.

ler artık insicamlı, uzun hikâyelerdir. Muhaddislerin eserlerinde boş bırakılan noktalar, cevapsız kalan meseleler yerlerini bulmaktadır. Böylece Yemenli zâhidin özellikle zühd hayatına dair nisbeten göz dolduran bir tablo meydana getirilmiştir. Bu tablo Feriduddin Attar ile yepyeni bir nitelik kazanır. Onun Tezkire'siyle, sadece tasavvuf çevrelerinde değil, halk arasında da Veysel Karanî bildiğimiz Veysel Karanî olmuştur. Tabir caizse Attar bu eserinde ona yeniden hayat vermiş, sûfilerin ve halkın gönlüne tam anlamıyla yerleştirmiştir. Tezkire, onu bütünüyle tarihi sıfatından soyup âdetâ efsaneleştirmiştir. Burada, Türk tasavvuf çevrelerinde ve özellikle halk arasında Veysel Karanî ile ilgili ananın oluşmasında ve yeni bir takım menkabelerin meydana gelmesinde Feriduddin Attar'ın büyük rolüne işaret edelim.

Bu mukaddimeden sonra, şimdi Veysel Karanî'yi son bir defa da sûfi tarihçilerin gözüyle ele almak gerekir. Sûfi tabakatları genellikle Veysel'in nesebi ile pek ilgilenmemişlerdir. Hemen hepsi de onu Üveys b. Âmir Karanî veya sadece Üveyse'l-Karanî diye anmakla yetinirler. Bunların bir kısmında Hz. Muhammed (s.a.)'in ağzından onun dış yapısına dair sözler kayıtlıdır. Bunlara göre Veysel Karanî, elâ gözlü, geniş omuzlu, orta boylu ve uzunca sakallı olup başı her zaman göğsüne değercesine eğik gezerdi. Sufdan yapılmış şalvar ve elbise giyerdi. Sol omuzunun altında beyaz bir parlaklık bulunmaktaydı (43). Bazılarına bakılırsa bu beyazlıktan sağ elinin içinde de bulunuyordu ve bu onun velilik alâmetiydi (44). Da-

43. Hilvetu'l-evliya, II/81; İhyâ, III/194; el-Kevâkib, I/79.

44. Msl. bk. Keşfu'l-mahcub, s. 99; Tezkiretu'l-evliya, I/16.

ha bunlara benzer başka kayıtlar da bulmak mümkündür, fakat örnek olarak bu kadarı yeterlidir. Söz konusu tasvirler, mutasavvıfların Veysel Karanî'yi fizik olarak bile kusursuz sûfi bir yapıya sahip birisi telakkî ettiklerini göstermek bakımından ilgi çekicidir.

Yemen'de Karen kabilesine mensup olan Veysel Karanî, hayatta tek kimsesi bulunan ihtiyar annesiyle birlikte yaşamaktadır. Eli ayağı tutmayan kadıncağızın üstüne titremekte ve bir dediğini iki etmektedir (45). Geçimini temin için deve çobanlığı yapmakta ve bundan eline geçen üç beş dinarla yiyecek vs. ihtiyaçlarını gidermektedir (46). Onun Yemen'deki bu yaşantısı konusunda başka rivayetlere de rastlanıyor. Bunlara göre, Veysel bir münzevidir; gecelerini sabahlara kadar uzun nafile ibadetlerle geçirir (47). Aşağı yukarı bütün sûfi tabakatlari, onun, sahip olduğu fakir imkânları öteki fakirlerle paylaştığını ve sonunda, «Allah'im, çıplaklık veya açlık sebebiyle ölenlerden dolayı beni sorumlu tutma» diye dua ettiğini kaydederler. Bu yüzden ünlü mutasavvıf Bîşr Hâfi (öl. 277/841) onu gerçek zühd erbabının en iyi örneği olarak zikrettiği gibi (48) Sülemini de fukara-yı sâbirine misâl gösterir (49).

İbn Cevzî, Veysel Karanî'nin Yemen'deki hayatından bahsederken yakınlarının onu zapta muhtaç bir deli olarak gördüklerini, bu sebeple evlerinin av-

45. Tezkire, a. ye.

46. A.g.e., a. ye.

47. Hilye, II/87.

48. el-Tabakatu'l-kübra, I/24.

49. Tabakatu's-süfiyye, s. 483.

lusuna tek odalı bir yer yapıp onu oraya hapsedtiklerini ve hiç yüzünü görmek istemediklerini bildirir (50). Veysel Karanî'nin uzun zaman, topladığı hurma çekirdeklerini satarak yiyeceğini sağlamaya çalıştığını kaynaklar müttelik olarak yazarlar. Yiyecek bulamadığı zamanlar kıra giderek otlarla karnını doyurmaya gayret ettiğini, hatta bir defasında çok aç olduğu halde, yolda bulduğu bir dinarı almayacak kadar iffetine düşkün olduğunu Feriduddin Attar naklediyor (51). Veysel, sattığı hurma çekirdeklerinin parasından ihtiyacının fazlasını da sadaka dağıtıyordu (52).

Kaynakların ifadelerine bakılırsa Veysel, münzevî hayatının ihlâline asla müsaade etmemektedir. Bir ara kendisiyle görüşmek için yanına gelen bir tanıdığina, artık bir daha gelmemesini, halkla görüşmekten, şöhretten hoşlanmadığını, yalnızlık kadar kendisine hoş gelen bir şey bulunmadığını bildirmişti (53). Hucviri ondan naklen şu sözünü kaydediyor: «Selâmet yalnızlıktadır. Halk ile karışan onun sıkıntıları yüzünden rahat yüzü görmez. Bir kimse yalnızlığı tercih ederse şeytan ona yanaşamaz» (54). Kelâbâzî de et-Ta'arruf'da Veysel'i ukalâ-yı mecâninden saymaktadır. Ona göre bu kişiler halka, kendilerini kaybetmiş bir takım deliler olarak görünür. Bunlar temyiz

50. İhyâ, III/193; Safvetu's-safve, III/51a; er-Ravzu'r-reyâhîn, s. 83; el-Kevâkib, I/80.

51. Tezkire, I/22.

52. İhyâ, III/193; Tezkire, I/23; er-Ravzu'r-reyâhîn, a. ye.

53. Keşf, s. 101; et-Tabakatu'l-kübra, I/24.

54. Keşf, a. ye.

kabiliyetlerini kaybetmişlerdir; ancak Cenab-ı Hakk'ın muhafazası altındadırlar (55).

Veysel Karani'nin peygamberle görüşüp görüşmediği konusunda sûfi kaynaklarında genellikle çok değişik rivayetler ileri sürülür. Bunlar: a) görüştüğü, b) görüşmediği, şeklinde iki guruba ayrılabilir. Görüştüğüne dair şu hikâyeye, *Hilyetu'l-evliya*'da yer almaktadır: Ebu Nuaym'ın naklettiğine göre, Hz. Muhammed (s.a.)'in bir aralık ashabına Cennet ehlinde bir zatın yakında kendileriyle birlikte namaz kılacağını haber vermiş, ashabtan Ebu Hüreyre de o zatı görmek için ertesi gün mescide gitmiş ve kendisini aramıştır. Ebu Hüreyre'nin dikkatini hırka giyinmiş birisi çekmiştir. Peygamberle elele tutuşmuş bir halde konuşan bu zatın Veysel Karani olduğunu Ebu Hüreyre'ye bizzat Peygamber haber vermiştir (56). *Hilye*'deki bu rivayetten başka bazı mutasavvıflar da onun gizli olarak bir çok defa Peygamberle görüştüğünü savunmuşlardır (57). Hatta Uhud savaşında bile hazır bulunduğu ve Peygamberin dışı kırılınca kendi dişlerini de kırıdığı nakledilir (58).

Veysel Karani'nin Hz. Muhammed (s.a.) ile görüşmediğini bildiren rivayetlere ise yine aynı kaynaklarda da yer verildiğini, fakat çoğunluğun görüşmediği kanaatini tercih ettiğini görüyoruz. Yine Ebu Nuaym'ın kaydına göre, Veysel Karani'nin kendi ağzından, Peygambere erişip görüşemediği, lâkin onu

55. et-Ta'arruf, s. 100.

56. *Hilye*, II/81.

57. *Tibyânü vesâilü'l-hakayık*, Süleymaniye (Fatih) Ktp., nr. 430, I/104a.

58. et-Tabakatu'l-kübra, I/24; *Tibyân*, a. ye.

görenlerle görüştüğü haber verilmiştir (59). Bu haberi verenler Veysel'in Peygamberi göremeyişini yatalak ihtiyar annenin mevcudiyetine bağlarlar. Annesine çok düşkün olan zâhid, onu yalnız bırakıp Medine'ye gitmeyi doğru bulmamıştır (60). Bunun içindir ki Peygamber, ashabından Hz. Ömer ve Hz. Ali'ye, onunla görüşme imkânına kendilerinin sahip olacağını müjdelemiş ve duasını almalarını öğütlemiştir (61). XVII. yüzyılın büyük mutasavvıflarından Aziz Mahmud Hüdâi'nin *Vâkıât* adındaki eserinde mevcut bir başka rivayete göre ise, Veysel Karani annesinin vefatından sonra Medine'ye gitmiş, ama Hz. Peygamber'in vefat ettiği haberini öğrenmişti. Bunun üzerine sahabeye onun eşkâlini sormuş, tarif ettiklerinde ise mâna âleminde kendisinin de öyle gördüğünü bildirmişti (62).

Hz. Ömer ve Hz. Ali Peygamber'in vefatından sonra tam on yıl Veysel Karani'nin Medine'ye gelmesini beklemişlerdi. Nihayet Hz. Ömer'in halifeliğinin son yıllarında, Yemen'den Mekke'ye gelen hacıların içinde bulunan Karenlilerden onun da geldiğini öğrendiler. Hacılar Veysel'in Arafat yakınlarında develeri

59. *Hilye*, II/86.

60. *A.g.e.*, II/82; *Safvetu's-safve*, III/48b.; *Tezkire*, I/16.

61. Bu rivayetler ilerde, Veysel Karani'nin annesine bağlılığı konusunu işleyen ve evlâdın anneye saygısını sembolleştiren popüler menkabeler haline dönüşecek ve halk arasında nesilden nesile aktarılıp günümüze kadar gelecektir. Bunların en güzel örnekleri, sonraki devirlerde kaleme alınmış Veysel Karani menâkıbnâmelerinde kaydedilmiştir.

62. *Vâkıât*, Süleymaniye (Şehit Ali Paşa) Ktp., nr. 1450, v. 18b.

güttüğünü bildirdiler ve hakkında alaylı sözler söylediler. Fakat Hz. Muhammed (s.a.)'in onun için söylediklerini öğrenince pişman oldular. Sonunda Hz. Ömer ve Hz. Ali onu bulup görüşmeğe muvaffak oldular. Hz. Peygamber'in sözlerini naklettiler, duasını aldılar. Kendisine hediye ve para vermek istedilerse de kabul etmedi ve hacılarla birlikte Yemen'e döndü (63).

Başta Hilyetu'l-evliya olmak üzere bu olayı nakleden *Safvetu's-safve* (64), *Keşfu'l-mahcub* (65) ve *Tezkiretu'l-evliya* (66) gibi kaynaklar uzun pasajlar halinde teferruata ait bir sürü bilgi verirler. Bunlarda Veysel Karani'nin süfiyâne şahsiyeti ile ilgili alâka çeken noktalar tesbit edilmektedir. Bu arada ona mal edilen bir takım sözler de kaydolunur.

Semerâtu'l-fuad'da Veysel Karani ile görüşmeğe gidenin sadece Hz. Ali olduğu hikâye edilir ve Hz. Ömer'in hiç adı geçmez (67). *Tezkire*'de ise ilk defa olarak, sonraki menkabelerde de görülecek olan meşhur Peygamber'in hırkası meselesi araya girmektedir. Attar'a göre, Hz. Ömer ve Hz. Ali Peygamber'in vefatı yaklaştığında, hırkasını kime vereceğini sormuşlar, o da Veysel Karani'ye vermelerini emretmiştir. Bunun üzerine ikisi de Veysel'i aramaya çıkmışlar ve Mekke'ye giderek Necidlilerden yerini öğrenmişlerdir. Onu çölde ibadet ederken bulan iki arkadaş, kendilerini tanıttıktan sonra Hz. Peygamber'in vasiyeti-

63. *Hilye*, II/82-83; *el-Kevâkib*, I/80.

64. Bk. III/50a-b.

65. Bk. s. 99-100.

66. Bk. s. 16-18.

67. Bk. s. 99-100.

ni haber vermişler ve hırkayı kendisine teslim ettikten sonra vedalaşıp ayrılmışlardır (68).

Muhaddislerin ve tarihçilerin eserlerinde sebebi açıklanmayan Veysel'in Yemen'i bırakıp Küfe'ye yerleşmesi meselesi süfi kaynaklarınca şöyle açıklanıyor: Hz. Peygamber'in Veysel hakkındaki sitayişkâr sözlerini işiten Yemenliler, memleketlerine döner dönermez ona karşı tavır ve muamelelerini derhal değiştirmişler ve son derece hürmet göstermeğe başlamışlardı. Bunu gören Veysel, şöhretinin yayıldığını fark ederek tanınmıyacağı bir yer aramış ve Küfe'ye yerleşmeye karar vermiştir. Yolda Medine'ye uğramış ve bu arada Hz. Ömer'le görüştüktan sonra Küfe'ye gitmiştir (69).

Süfi kaynakları böylece Küfeye yerleşen Veysel Karani'nin orada da aynı münzevî hayatı sürdürdüğünü, tanınmamak için kimseyle görüşmediğini ittifakla haber verirler. Fakat bu defa da Küfeliler, vaktiyle Yemenlilerin yaptığı gibi onu deli sanarak sokakta giderken peşine takılıp alay ederler; çocuklar taş atıp yaralarlar. Kuşeyri onun bu ezâ ve cefalar karşısında çocuklara kızacağı yerde «Şayet behemehal beni taşlamanız gerekiyorsa namaza gitmeme engel olmama-

68. *Tezkire*, I/16-18. Attar burada, Veysel'in Cenab-ı Hakk'a hitap ederek Muhammed ümmetini Cehennemden azâd etmesi şartıyla hırkayı giyeceğini söylediğini, hâtiften gelen bir sesin bu duanın kabul edildiğini bildirmesi üzerine hırkayı giydiğini yazıyor. Hırka konusunda ayrıca bk. *Tibyan*, I/104a-b.

69. Msl. bk. *Tezkire*, I/19; *Keşf*, s. 100; *Semerâtu'l-fuad*, s. 100.

sı için bacağımlı kırmayacak kadar küçük taş atınız», dediğini nakletmektedir (70).

Veysel Karanî'nin Kûfe'deki hayatıyla ilgili olarak kaynaklarda bir de, kendi gibi bir zâhid olan Herem b. Hayyan adındaki şahısla münasebetlerinden bahsedilir. Bu kaynakların ilki *Hilyetu'l-evliya*'dır. İlk defa burada, Herem b. Hayyan'ın Veysel'le görüşmek için onu arayıp bulması, onunla konuşmaları uzun uzun anlatılır. Buna göre o zamana kadar Veysel Herem'i hiç görmemesine rağmen derhal onu tanımış ve adıyla hitap etmiştir. Sohbet esnasında ona epeyce nasihat etmiş ve Hz. Ömer'in ölümünü gıyaben haber vermiştir. Halifeyi daha yakınlarda sağ olarak gören Herem buna şaşırılmış, fakat sonradan doğru olduğunu öğrenmiştir (71). Bu görüşme her iki zâhidin ilk ve son mülâkatları olmuş, Veysel ona bir daha kendisini aramamasını söylemiştir.

Veysel Karanî'nin ölümü konusunda sûfi kaynakları bundan önceki kısımlarda söylenenlerin dışında farklı bir şey kaydetmezler. Bir kısmı onun Hz. Ömer zamanında Azerbaycan'da hastalanıp öldüğünü yazarken Sıffin vakasına hiç dokunmaz (72). Bir kısmı

70. *Kuşeyri Risâlesi*, terc. Süleyman Uludağ, s. 350, İstanbul 1978.

71. Bk. *Hilye*, II/84-85; *İhyâ*, III/194-195; *Safvetu's-safve*, III/51a-52b; *Keşf*, s. 101-102; *Tezkire*, I/19-21. Hucviri bu zatın, tıpkı Veysel Karanî gibi tâbiünün ünlü zâhidlerinden olduğunu ve bir çok sahabe ile yakınlığı bulunduğunu yazmaktadır (Bk. *Keşf*, s. 101). Zehebî de *Mizan*'da onu aynı şekilde tâbiünün büyük zâhidlerinden sayar. Bk. I/130.

72. Msl. bk. *er-Ravzu'r-reyâhîn*, s. 85; *Terceme-i Şevâhi du'n-nübüvve*, cüz 8, s. 26. Bu eserlerde Veysel'in ölü-

da sadece Sıffin'de şehit düştüğünü kabul eder (73). Bazıları ise her iki tezi nakletmekle birlikte ikincisinin doğru olduğunu savunurlar (74).

Veysel Karanî'ye sûfi kaynaklarında çok yüksek mânevî dereceler ve mertebeler izafe olunmuştur; gelmiş geçmiş evliyânın en büyüklerinin de birinci safında yer alır. *Hilye*'de Ebu Hüreyre'den nakledildiği bildirilen bir rivayete göre Hz. Peygamber, «Allah Taâlâ onu Cennet ehlinin meliklerinden kılmayı murad etmiştir. Cennet ehlinin de melikleri ve efendileri vardır. İşte bu siyahî de onlardandır. Çünkü Cenab-ı Hak mahlûkatından böyle gizli velileri sever», buyurmuştur (75). Hatta kıyamet gününde bütün cennetlik kullara, «Cennete giriniz» denilecek, sıra Veysel'e gelince «Sen dur, günahkâr kullara şefaata eyle!», diye emredilecek, o da şefaatta bulunacaktır (76). Bu inanış Veysel Karanî'ye hemen peygamberlerden sonra bir derece veren sûfi telakkinin sonucudur. Feriduddin Attar da Peygamber'in zaman zaman yüzünü Yemen tarafına çevirip «Yemen canibinden sanki Cenab-ı Hakk'ın nefesini duyuyorum», dediğini nakleder ve Allah'ın kıyamet gününde Veysel Karanî suretinde yetmiş bin melek yaratacağını, Veysel'i bunların arasına koyarak Arasat meydanına yollayıp Cennete so-

mü menkabevî bir şekilde anlatılır. Arkadaşları onu gömecekleri zaman kabrini kazılmış, kefenini, suyunu hazırlanmış bulurlar. Cenaze defnedildiği zaman kabir kaybolur, yerini bir daha bulamazlar.

73. Msl. bk. *Keşf*, s. 101; *Tezkire*, I/24.

74. *Hilye*, II/83, 86.

75. A.g.e., II/81; *Safvetu's-safve*, III/49b.

76. *Hilye*, II/82; *Safvetu's-safve*, III/49b-50a; *et-Kevâkib*, I/80.

kacağını ve böylece dünyada olduğu gibi Cennette de onun, halkın gözünden saklı kalacağını söyler (77). Hatta Hz. Peygamber bile onu görmek isteyecek, tıpkı dünyadaki gibi burada da onu göremiyeceği kendisine bildirilecektir (78).

77. Bk. Tezkire, I/15; İhyâ, III/193.

78. Tezkire, I/15-16.

II. VEYSEL KARANİ'NİN TARİHİ KİŞİLİĞİ

A. Biyografisi

1. Doğumu, nesebi ve ailesi: Buraya kadar Veyssel Karanî dört değişik mahiyette kaynağa göre ayrı ayrı ele alınarak hiç bir kanaat ortaya koymadan onların gördüğü biçimde tasvir edilmeye çalışılmıştır. Bunu yaparken bazı mecburi tekrarlar vukûbulmuşsa da, sözkonusu dört tasviri benzer ve benzemez yanlarıyla olduğu gibi sergileyebilmek amacı bunu bir yerde gerekli kılmıştır. Şimdi de, bütün bu kaynakların verdiği bilgilerin tenkitli bir mukayesesine dayanarak Veyssel Karanî'nin tarihi şahsiyetinin açıklanmasına gayret edilecektir.

Veyssel Karanî'nin asıl adı, kaynaklarda da görüldüğü üzere Üveys'tir. Bu kelime «kurt» anlamına gelen Evs'in ismi tasğir (diminutif)idir. Bir hadiste nakledildiğine göre Hz. Muhammed (s.a.), bir tanıdığının cenazesine refakat ederken yolda bir kurt yavrusuna rast gelmiş ve yanındakilere bunun adının Üveys olduğunu söylemiştir (79). Böylece «Üveys» in «küçük kurt» veya «kurt yavrusu» anlamını taşıdığı anlaşılmış olmaktadır. Halk arasında yaygın olan Veyssel ise

79. Cemâluddin Muhammed, el-Mevâhibu'l-İlâhiyye, s. 5.

hiç şüphesiz, «Karenli Üveys» demek olan Üveyse'l-Karanî terkiibindeki «Karanî» kelimesinin atılması ile geriye kalan «Üveys el»in birleştirilip tahfif edilerek (Ü)nün düşmesi sonucu ortaya çıkmış bir şekildir.

Veysel Karanî'nin, Yemen'in neresinde ve ne zaman doğduğuna dair eldeki kaynakların hiç birinde bilgi yoktur. *el-Mevâhib* müellifi, Hafız Abdülhakk'ın *Müştebihu'n-neseb*'inden naklen, onun bi'setten evvel doğmuş olduğunu, çünkü Yemenlilere Muhammed adında bir peygamberin zuhur edeceğini haber verdiğini söyler (80). Ancak bunu başka bir kaynakla doğrulamak mümkün değildir. Zira geç döneme ait bir eserde yer alan kaynağı meçhul bu rivayete güvenmek pek doğru olmasa gerektir.

Veysel'in nesebini gösteren ve değişik kaynaklarda yer alan bir takım silsileleri de aynı şekilde tahkik mümkün olmadığı için ciddiye almak kolay değildir. Bu itibarla onun Âmir adında bir babasının olduğu dışındaki bilgilere sağlam nazarıyla bakmak kanaatimizce doğru değildir. Bu silsilelerin, Veysel'in tasavvuf çevrelerinde şöhretinin yayılmasından sonra uydurulduğu düşünülebilir. Bunları reddetmek için en başta gelen sebeplerden biri, Veysel Karanî'den bahseden en eski kaynaklarda böyle silsilelere rastlanmamasıdır.

Hadisler ve öteki kaynaklar söz birliğiyle, onun Karen oymağına mensup olduğunu bildiriyorlar. Karen kelimesine dair kaynaklarda değişik bilgilere rastlanıyor. Yakut Hamevi'ye göre Karen, Mekke ya-

80. A.g.e., a.ye; Şeyh Cemalullah, Yemen illerinde Veysel Karanî, s. 6.

kınlarında olup Necid kabilesinin ihrama girdiği yerin adıdır ve Veysel'in kabilesi de buraya mensup olduğu için bu isimle anılmaktadır (81). Kelime Karn şeklinde okunduğu taktirde, Mekke'ye iki konak mesafede batıda bulunan bir dağın adıdır ki, bunun Veysel'in kabilesiyle alâkası yoktur (82). Eyüb Sabri Paşa *Mir'ât-ı Mekke* adındaki eserinde Yemen'de Murad aşiretine bağlı olan Veysel'in kabilesinin, Mekke yakınlarındaki adı geçen bu mevkîe yerleştiği için burasının Karen adıyla anıldığını belirtmek suretiyle gerçeği açıklamış bulunmaktadır. Ancak bu kabile hakkında daha fazla bilgiye sahip olmadığımız gibi, zikredilen yere ne zaman Yemen'den geldiğini de bilmiyoruz. Kaynakların nakillerinden çıkan sonuca göre söylenebilecek olan bir şey varsa, o da Veysel'in bu kabilenin fakir bir ailesine mensup olduğudur.

2. Müslüman oluşu: Veysel Karanî'nin ne yolla ve ne zaman müslümanlığı kabul ettiği konusu karanlıktır. Bütün kaynaklar Hz. Muhammed (s.a.)'in hayatta iken müslüman olduğunu yazıyorlar. Fakat bu olayın nasıl vukûbulduğuna dair bir şey söylemiyorlar. Sadece sûfi kaynakları, açıkça ifade etmemelerine rağmen, onun kendi kendine müslümanlığı kabul ettiğini imada bulunurlar. Her halde Hz. Peygamber Medine'ye hicret ettikten sonra İslâmın bu yeni

81. Mu'cemu'l-büldan, Kahire 1906, I/64; Tarâiku'l-hakâik, II/45.

82. A.g.e., a.ye Eyüb Sabri Paşa, *Mir'ât-ı Mekke*, İstanbul 1301, I/121. Ayrıca bk. *el-Mevâhib*, s. 5. Bazı kaynakların Avrupa neşirlerinde Üveyse'l-Karanî'nin Üveyse'l-Karnî şeklinde yer aldığı görülmektedir, ki bu yanlıştır.

merkezine gelip giden Yemenli heyetler vasıtasıyla Yemen'de müslümanlığın yayılması sırasında Veysel Karani'nin de müslüman olduğu tahmin edilebilir. Nitekim Muaz b. Cebel'in, müslümanlığı öğretmek üzere Yemen'e bir heyetin başında özel olarak gönderildiği málumdur.

3. Yemen'deki hayatı: Fakir bir aileye mensup olan Veysel Karani'nin, yaşantısını çok zor maddi şartlar içinde sürdürdüğü anlaşıyor. Kabilesinin de-velerini güderek kazandığı az miktarda bir parayla ihtiyaçlarını temin etmeye çalışan zâhid, çoğu defa güçlkle günlük yiyeceğini elde ediyordu. Onun, yiyeceğini çöplüklerden toplayan bir mecnun olduğu yolundaki nakillerin gerçekte ilgisi bulunmadığını rahatça söylemek mümkündür. Özellikle sûfi kaynaklarında önemsenererek yer verilen bu nakilleri dikkatle mütalaa etmek gerekir.

Veysel Karani'nin Yemen'de ihtiyar annesiyle birlikte yaşadığı hususu, en eski hadis mecmualarından itibaren bütün kaynaklarda mevcuttur. O, bütün çabalarını bu yaşlı kadını rahat ettirmek için harcamıştır. Onun ölümüne kadar da Yemen'i terketmediği söylenebilir. Veysel'in buradaki yaşantısıyla ilgili olarak daha fazla bir şey bilmek imkânsızdır. Bu konuda muahhar kaynaklarda nakledilen rivayetler, öteki bir çok noktalarda olduğu gibi hep sonradan ortaya çıkan ifadelerdir. Hatta, ideal bir zâhidin nasıl yaşaması gerekiyorsa, Veysel de bu kaynaklarda öyle yaşılmıştır.

4. Hz. Peygamber'le görüşüp görüşmemesi meselesi: Her halde Veysel Karani, gıyaben dinini kabul

ettiği peygamberi görmek, onunla konuşmak için şiddetli bir arzu beslemiş olmalıdır. Bu konuda da genellikle iki zıt rivayet bulunmaktadır. Onun Hz. Peygamber'le görüştüğüne dair bazı sûfi kaynaklarında tevil yoluyla da olsa bir kısım rivayetler yer almakla birlikte, bunların azınlıkta kaldığı müşahade ediliyor. Esasen sağlam hadis kaynaklarında Veysel Karani hakkında nakledilen rivayetler gözönüne alınırsa, böyle bir görüşmenin vukûbulmadığına muhakkak nazarıyla bakılabilir. Bunun sebebi olarak yaşlı bir annenin mevcudiyeti ve bakacak başka kimse olmadığı için Veysel'in onu terkedemeyişi gösterilir. Sonraki kaynaklarda ve bu arada halk arasında yayılan menkabelerde, anneye bağlılık ve sadakat timsali olarak yer alacak olan bu durumun gerçek olmadığını söylemek için bir sebep yoktur.

O halde Hz. Peygamber Veysel Karani'yi nasıl tanımıştır ve onun mevcudiyetinden ne şekilde haberdar olmuştur? Bu sorunun cevabını da herhalde, Yemen'den gelip giden heyetlerin ve bunların içindeki Karenlilerin, memleketlerinde böyle bir kimsenin yaşadığını haber vermiş olmaları şeklinde yorumlamak mümkündür. Gerek hac mevsiminde, gerekse başka bir takım vesilelerle Hz. Peygamber'i gören Yemenliler, ona Veysel Karani'den ve yaşadığı zühd hayatından bahsetmişler, o da yüzünü görmediği bu zata karşı kalbi bir muhabbet beslemiş olabilir. Belki de bu sebeple, eğer günün birinde kendisini görebilirlerse, Hz. Ömer ve Hz. Ali'ye ve daha başka yakınlarına bu zata ilgi göstermelerini tavsiye etmiştir. Kısacası hangi sebeple olursa olsun Veysel'in Hz. Peygamber

hayatta iken onunla görüşmediğini kabul etmek gerekiyor.

5. **Yemen'i terkedip Küfe'ye yerleşmesi:** Bundan önceki kısımlarda da bir miktar temas edildiği üzere, bir kaç sûfi kaynağının dışında öteki kaynakların, Veysel Karanî'nin Yemen'den hangi sebeple ayrılarak Küfe'ye yerleştiği konusunda sükût ettikleri görülmektedir. Ancak bazı sûfi kaynaklarına göre, şöhretten kaçan ve yalnızlığı seven Veysel'in, şöhretinin yayıldığını görmesi üzerine tanınmadığı bir yere gitmek için memleketini terkettiği bildirilmektedir. Kanaatimizce bu, bir yorum olmaktan öteye gitmeyen bir izah tarzıdır. Oysa bu olayı daha başka şartlar içinde mütalaa etmek gerektir. Şöyle ki: yukarda Karen kelimesinden bahsedilirken Murad aşiretine bağlı Karen kabilesinin Yemen'den ayrılarak Mekke yakınlarındaki bir mıntıkaya yerleştiğinden ve bu yüzden burasının Karen diye anıldığından söz edilmişti. **Mu'cemu'l-buldan** gibi güvenilir klasik bir coğrafya kaynağının ve **Mir'ât-ı Mekke** gibi, Hicaz bölgesinin tarih, coğrafya ve etnoğrafyasını çok iyi bilen bir yazarın kaleminden çıkmış sağlam bir kaynağın verdiği bu bilgilere dayanarak (83), Karen kabilesinin büyük bir ihtimalle Hz. Muhammed (s.a.)'in vefatından sonra herhangi bir sebeple Yemen'i terkedip buraya yerleştiğini, Veysel'in de onlarla birlikte geldiğini tahmin etmek zor olmasa gerektir. Gerçi bunu belgelendirecek herhangi tarihi bir kayda rastlanmamıştır; fakat reddedecek bir kayıt ta mevcut değildir. Çok muhtemeldir ki bu yerleşme olayı Hz. Ömer'in

83. Bk. **Mu'cemu'l-buldan**, a.ye; **Mir'ât-ı Mekke**, a.ye.

halifeligi dönemine tesadüf etmiş olsun; zira hadis kaynakları Veysel'in Hz. Ömer'le görüşmesini onun halifeligi döneminde gösteriyorlar.

Veysel Karanî'nin, kabilesinin yerleştiği yeni mıntıkada da fazla kalmadığı müşahade ediliyor. Onun Küfe'ye yerleşme niyetinde olduğunu ve bu niyetini bir görüşme esnasında Hz. Ömer'e açıkladığını görüyoruz. Halife, Hz. Peygamber'in medhine mazhar olan Veysel'e, eğer isterse Küfe valisinin kendisine müsait davranmasını sağlamak amacıyla bir tavsiye mektubu verebileceğini teklifte bulunmuş, fakat beriki bunu reddetmiştir (84). Onun neden kabilesiyle oturmaktan vazgeçip Küfe'yi tercih ettiğinin sebebine aşağıda temas edilecektir.

Veysel Yemen'de olduğu gibi Küfe'de de zühd hayatına devam etmiş ve inzivasını sürdürmüştür. Onun buraya yerleştikten sonra da zaman zaman Hz. Ömer'le münasebetlerini devam ettirdiğini, yine hadis kaynaklarından öğreniyoruz. O muhtemel olarak halifeyle olduğu gibi, Hz. Ali ve öteki ileri gelen saha beyle de temas halindeydi. Veysel'i tâbiünün en hayırlısı kabul eden telâkkiyi herhalde, zühd ve takvasına olduğu kadar bu duruma da bağlamak icap eder.

6. **Ölümü, mezarları ve makamları:** Geçen bölümlerde Veysel Karanî'nin ölümü konusunda çeşitli kaynakların rivayetleri gözden geçirilmişti. Onun Hz. Ömer zamanında Azerbaycan'da bir gazâ dönüşü hastalanıp öldüğüne dair bazı nakiller bulunduğu, bu arada zayıf bir rivayetin onu yine Hz. Ömer devrinde Şam'da ölmüş gösterdiği zikredilmişti. Fakat ço-

84. Bk. **el-Müstedrek**, II/265.

ğunluğun Veysel'in ölümünün Hz. Ali zamanında Siffin Savaşı sırasında vukûbulduğunu tercih ettiği de ifade edilmişti.

Onun ölümüyle ilgili bütün bu rivayetleri hiç şüphesiz kesin bir şekilde tesbit etmeye imkân bulunmamaktadır. Ancak sonuncu rivayetin yer aldığı kaynakların, en eski ve çoğunluğu teşkil edenler olduğu gözönüne alınırsa, bunun doğruya en yakın bulunduğu kabul edilebilir. O halde Veysel Karani'nin, Hz. Ali'nin halifelığının ilk yıllarına kadar Küfe'de hayatta bulunduğu söylenebilir. O, Hz. Ali'nin halifeliği konusunda Muaviye ile çıkan anlaşmazlıkta Hz. Ali'nin tarafında olduğunu, Küfe'de oturmaya devam etmek suretiyle göstermiş bulunuyordu. Zira bilindiği gibi, Küfe Hz. Ali taraftarlığı ile tanınmış bir şehirdi. 37/657 de, Muaviye taraftarı Şamlılarla Küfelileri karşı karşıya getiren Siffin'deki silahlı çatışmaya herhalde Veysel de katılmış olmalıdır. O bu savaşta, Muaviye ve taraftarlarına karşı bizzat çarpışarak şehit olmak suretiyle hayatını kaybetti (85). Bazı kaynaklar bu savaşta onunla birlikte Ammar b. Yâsir ve Huzeyme b. Sabit gibi ünlü sahabilerin de şehit düştüklerini kaydederek.

Ölümünden sonra Veysel Karani'nin defnedildiği yer hakkında kesin bir bilgiye rastlanmaz. Özellikle tabakat kitaplarında çok değişik yerler gösterilmiştir. Bunlar arasında en başta gelenlerinden biri Yemen'

85. Şemseddin Sâmî *Kamûsu'l-a'lâm*'da nereden tesbit ettiğini bildirmemekle beraber, Veysel Karani'nin ölüm tarihini 17 Şevval 37 / 28 Mart 658 olarak gösterir, bk. *Kamûsu'l-a'lâm*, İstanbul 1316, II/1110.

dir. Yemen'de Zebid kasabası yakınlarında onun bir mezarı bulunmaktadır. Meşhed-i Şerif adıyla bilinen bu mezarın ona ait olduğuna inanılır (86). Veysel'in Yemenli oluşu herhalde mezarının da burada olması gerektiğini düşündürmüştür. Zebid'deki bu mezar her yıl, bölgenin uzak ve yakın mntıkalarından gelen halk tarafından kendine mahsus merasimlerle ziyaret edilmektedir (87).

Zebid'den başka, Hamdullah Müstevfi de biri Kazvin, diğeri Kirmanşah'ta olmak üzere İran'daki iki mezarından bahseder (88). *Nüzhetu'l-enâm*'da ise, Şam yakınlarında Babu'd-da'im kabristanında bir mezarının bulunduğu haber verilmektedir (89). Ayrıca Hicaz'da, Horasan'da ve hatta Hindistan'da da mezarları bulunduğu kaydedilir (90). Şüphesiz hepsi bunlardan ibaret değildir, daha başka yerler de sayılabilir.

Anadolu'da ise, yine değişik bölgelerde bulunan bazı mezarların Veysel Karani'ye ait olduğuna inanılır. Meselâ Bursa - Gemlik yolu üzerinde Atıcılar meydanındaki türbe; Manisa, Mardin, Kurtalan ve Diyarbakır'a bağlı Lice kazası yakınındaki Veysel Karani türbeleri ve nihayet Siirt'in Baykan kazası yakınındaki türbe, Anadolu'da sayabileceğimiz mezarların daha doğrusu makamların en tanınmışlarından (91).

Yukarda örnek olarak sayılan bu mezar veya ma-

86. *el-Mevâhib*, s. 47.

87. *A.g.e.*, a. ye.; *Veysel Karani*, s. 32-33.

88. *Tarih-i güzide*, s. 761.

89. Bk. *Nüzhetu'l-enâm*, v. 28b.

90. Bk. msl. *el-Mevâhib*, s. 46-47.

91. *Veysel Karani*, s. 32 - 33.

kamların gerçekte hiç biri Veysel Karanî'ye ait olmayabilir. Fakat onun İslâm milletleri tarafından ne ölçüde benimsenip sevildiğini ve halk inançlarına nasıl yerleştiğini göstermesi bakımından önem taşırlar. Her müslüman ülke halkı hayranı olduğu bu zatın mezarının kendi memleketinde bulunmasını istemiştir. Halbuki gerçekte Veysel'in Siffin'de öldüğü kabul edildiğine göre mezarını da Arabistan'ın, hatta Siffin'in dışında aramak pek gerçekçi bir tutum olmasa gerek-tir.

B. Tasavvufi şahsiyeti

Veysel Karanî'nin tasavvufi şahsiyetini incelemeden önce, sadece hayat hikâyesiyle onun hakkında doğru bir hükme varmak kabil değildir. Bunu yapabilmek için de onu tek başına ele almamak, devrinin zühd ve takva anlayışı ve onun gibi olanların yaşadığı çevre içinde mütâlaa etmek gerekir.

Yukarda yapılan izahlardan anlaşılacağı üzere, Veysel Karanî Peygamber devrini ve Hulefâ-yı Râşidîn'in ilk üçüyle, sonuncusunun ilk zamanlarını idrak etmiş biridir. Daha Peygamber devrinden itibaren, başta onun bizzat kendisi olmak üzere, yakın çevresi ve bazı müslümanların hayatlarında İslâmın kendine has zühd ve takva anlayışı, bunun tatbikatı kendini göstermeye başladı. Bu anlayış nefsi riyazata, şehvetle mücadeleyle, daima Allah'ı düşünmeye ve dünya hayatına gereğinden fazla önem vermemeye yol açan bir anlayıştı. Peygamberimizin yakın çevresinden sayılan ve adına Ashab-ı Suffe denilen bir grup müs-

lûman, bu anlayışın canlı örneklerini verdiler. Söz-konusu durum tâbiûn devrinde de biraz değişerek devam etti.

Hız. Ömer devrinde yürütülen geniş ve planlı fetih hareketleri sonucu ele geçirilen yeni memleketlerde karşılaşılacak hayat tarzı ve elde edilen zenginlikler bir müddet sonra müslümanlar arasında bazı değişikliklere yol açtı. Bu yeni ve lüks hayat tarzını cazip bulan bir kısım müslümanlar onu taklide başladılar. Bilhassa aristokrat tabaka arasında ve devlet adamlarında, kendilerini yavaş yavaş dünya hayatının zevklerine kaptıranlar gittikçe çoğalmaya yüz tuttu. Bu durumu gören ve Hız. Peygamber'le yakın arkadaşlarının yaşantısının gittikçe terkedildiğini farkederek bazı kimseler, bu yeni gidişe bir tepki olarak kendilerini tamamiyle zühd ve takvaya adadılar. Meşhur Ebu Zerr Gıfârî, Âmir b. Abdullah b. 'Abdikays, Rebi b. Hayy, Ebu Aîşe Küfî ve daha başkaları bu tepkiyi gösterenlerin ileri gelenlerindendir. Bir kısmı da zaten eskiden beri sürdürdükleri bu zühd ve inziva hayatını bahiskonu yeni gelişmelerle büsbütün ileri götürdüler, ki Veysel Karanî işte bunların başında gelir. O ve daha birçokları, Hız. Peygamber'in izini adım adım takip etmişlerdir (92).

İslâm tasavvuf tarihinde bunlara nüssâk (nâsikler), ubbâd (âbidler), zühhâd (zâhidler) ve bekkâin (ağlayıcılar) denilmektedir (93). Bunlar, III/IX. yüzyıldan itibaren şekillenmeye başlayacak olan tasavvufun öncüleridir. Hepsinde ortak olan prensip, dine

92. Mîzan, I/130; el-A'lâm, I/375.

93. Bk. Essai, s. 163; Ö. R. Doğrul, İslâmiyet'in geliştirdiği tasavvuf, İstanbul 1948, s. 48.

en büyük önemi verip dünyayı çok az dikkate almak ve daima Allah'ı düşünerek ona karşı gelmekten korkup ağlamaktır.

Bu şahsiyetler belli bir sistem etrafında toplanmış değildiler. Her birinin kendine mahsus bir yaşayışı, riyazat ve ibadet tarzı mevcuttu. Fakat yine de tâbiün döneminin bu zâhidlerinin iki ana mektebe (ekol) bağlı oldukları gözden kaçmıyor: 1) Basra Mektebi, 2) Kûfe Mektebi.

1. **Basra Mektebi:** Zühhd erbabından başka edipler, şairler, nahivciler ve muhaddislerden de bu mektebe mensup olanlar vardır. Mektebin özelliği, aklın ve tenkitçi ruhun esas olmasındadır. Şiirde tahkik yolunu tuttuğu gibi, hadis alanında da tenkitçidir. Mensupları itikat konusunda biraz itizale meyillidirler (94). Bu mektebin zâhidleri de genellikle aynı özelliklere sahiptirler. Hz. Ali tarafını tutmadıkları gibi Muaviye'yi de desteklememişlerdir. Mâlik b. Dinar, Salih b. Bisr ve daha sonra da Hasan Basri'yi bunlar arasında sayabiliriz.

2. **Kûfe Mektebi:** Bu ikinci mektebin menşei Yemen'e dayanmaktadır. Mensupları nassların zâhiriyle hükme taraftardır. Nahivde daha çok kaide dışı olanlarla ilgileniyor, şiirde plâtonik aşkı terennüm ediyorlardı (95). Zühhd ve takva konusunda Hz. Muhammed (s.a.)'in en ince teferruatına kadar taklide çalışıyorlardı. Bunlar genellikle Hz. Ali taraftarı idiler. En hararetlileri arasında Rebî b. Heysem, Âmir b. Kays, Veysel Karanî ve nihayet onun yakın dostu

94. A.g.e., s. 49.

95. A.g.e., a. ye.

Herem b. Hayyan yer alıyordu (96). İşte Veysel Karanî'nin kabilesini terkedip Kûfe'de yerleşmesinin temel sebebini burada aramak gerekir. Kanaatimizce o, kendi telakki ve inançlarına yakın zâhidlerle bir arada yaşamayı istemiş olmalıdır. Bu mektebe mensup öteki zâhidleri de şöyle sıralamak mümkündür: Amr b. Utbe b. Ferkad, Hemmam b. Hars, Alkame b. Kays Nehai, Huteyt b. Zeyyat ve en tanınmışlarından Ebu Abdullah Rebî b. Ebi Râşid (97).

Böylece Veysel Karanî'yi devrinin zühhd ve takva anlayışı çerçevesine yerleştirip mensup olduğu mektebi tayin ettikten sonra onun bir zâhid olarak şahsi durumunu tesbit etmek gerekir. Kaynakların ifadelerinin dikkatle gözden geçirilmesi, onun bir meczup olduğu hükmüne ulaşmaya yardım etmektedir. O, kendi çağından çok sonra yaşayan İslâm sûfilerinin cezbe diye adlandırdıkları makamda bulunuyordu. Bu öyle bir durumdu ki, cezbeye tutulanlara Allah tarafından iç halleri gösteriliyor, sonra da nefis ve maldan uzaklaştırılıyorlardı (98). Bunlar mutlak mârifete vâsıl olan, fakat insanları doğruya yöneltme konusunda bir vazifeye mükellef bulunmayan kimselerdi. Meczup denilen bu kimseler ilâhî bir lutfla Allah'a cezbedilmiş ve tam bir müşahede âleminde dalmak suretiyle bütün dünyevî alâkaları bir yana atmışlardır. Onlar başkalarının çalışarak kazanmaya

96. Bk. Essai, s. 163.

97. A.g.e., a. ye. Zehebi de zühhdün, başta Âmir b. Abdikays, Veysel Karanî, Herem b. Hayyan, Rebî b. Heysem ve Ebu Müslim Havlânî olmak üzere sekiz kişi ile son bulduğunu kaydeder, bk. Mizan, I/130.

98. Bk. Doğuş devrinde tasavvuf, s. 201.

uğraştıkları bütün makamları ilâhî bir ihsanla aşmışlardır (99). Mutasavvıflar bu durumda bulunanların çoğu defa dinî vazifeleri ihmal edebileceklerini söylerler (100). Bununla beraber meczupları hiç bir zaman mecnunlarla karıştırmamak gerekir. Veysel Karanî de işte böyle bir meczuptu; fakat onun kendinden habersiz, ne yaptığını bilmez bir mecnun olduğu kesinlikle söylenemez. O, hayranı olduğu peygamberinin yaşantısını kendine ulaşabildiği kadarıyla ve bütün gücüne aynen takip etmeye çalışan, hatta belki daha da ileri giden münzevî bir zâhid idi.

C. Veysel Karanî ve Hırka-i şerîfe meselesi

XII-XIII. yüzyıldan itibaren bazı tasavvufî eserlerde ve şüphesiz bunlardan kaynaklanan halk rivayetlerinde Hz. Peygamber'in vefat etmeden evvel, hırkasını Veysel Karanî'ye vermelerini Hz. Ömer ve Hz. Ali'ye (bazı kaynaklarda da sadece Hz. Ali'ye) vasiyet ettiği, bilâhare her ikisinin gidip onu bularak hırkayı giydirdiklerine dair bir anane mevcuttur. Buna göre sözkonusu hırka, Veysel'in sülâlesinden gelenlerce muhafaza edilip nesilden nesile geçmiştir.

Veysel Karanî'den bahseden hadislerde ve muhaddislerin eserlerinde mevcut kayıtların hiç birinde böyle bir rivayete rastlanmamaktadır. Dolayısıyla bu

99. Kuşeyrî Risâlesi, s. 174; M. E. Blochet, «Etudes sur l'esotérisme Musulman», *Journal Asiatique*, I (1902), s. 521.

100. Kuşeyrî Risâlesi, a. ye.

hırka meselesi sadece sûfî kaynaklarında yer bulmuş demektir. Meseleyi geniş bir hikâye şeklinde ortaya atan Feriduddin Attar'dır (101). Öyle görünüyor ki, onun eseri *Tezkiretu'l-evliya* aracılığıyla bu anane hem mutasavvıflar hem de halk arasında geniş ölçüde yayılma imkânını bulmuştur. Ancak Attar'dan daha sonra yazılan eserlerin hepsinde bu konuya rastlanılmaması, meselenin ihtiyatla mütalaa edildiğini gösterir.

Hiç bir şekilde belgelendirilemeyen ve tarihe dayandırılmıyan bir kısım rivayetlere göre, Veysel Karanî'deki bu hırka, onun vefatından sonra kardeşine intikal etmiş, Veysel Karanî sülâlesi bu zatın evlâdı aracılığıyla sürüp hırkanın muhafızlığını yapmıştır (102). Bu şifahî gelenekde bir de Veysel Karanî sülâlesi meselesi ortaya çıkıyor. XIII. yüzyılda yaşamış Türkmen şeyhi Sarı Saltık'ın menkabelerini toplayan ve Cem Sultan'ın emriyle Ebulhayr-ı Rûmî tarafından kaleme alınan *Saltıknâme*'de de, Veysel Karanî neslinden Derviş Mehmed'in, Fatih'ten önce İstanbul'u fethettiği, fakat şehit düştüğü için şehrin tekrar kâfirlerin eline geçtiği yazılıdır (103). Bundan başka Çorum yakınındaki Hıdırlık mevkiinde «Veysel Karanî evlâdından bazı zevat»ın medfun bulunduğu söylenir (104).

Görüldüğü gibi bütün bunlar, Veysel Karanî nes-

101. Bk. yukarıda s. 66.

102. *Veysel Karanî*, s. 45; Haşim Köprülü, *Hırka-i şerif ve Veysel Karanî*, s. 5.

103. *Saltıknâme*, Topkapı Sarayı Müzesi (Hazine) Ktp., nr. 1612, v. 268 b.

104. *Ankara vilâyeti sâlnâmesi* İstanbul 1300, s. 184.

linin devam ettiğini ve bu nesle mensup bazı kimse-lerin Anadolu'da yaşamış bulunduklarını anlatmak istemektedir. Tıpkı Hz. Peygamber'in hırkası mesele- sinde olduğu gibi, esasında ona bağlı olarak ele alın- ması gereken Veysel Karani'nin evlâdı meselesi de ta- rihi bir geçerliliğe sahip değildir. Giriş kısmında ince- lenen kaynakların hiç biri bu konuda müsbet veya menfi tek kelime ihtiva etmezler. Aslına bakılırsa, Veysel Karani'nin hayatına ve sözlerine dair bir yır- ığın bilgi veren bu eserlerin herhalde onun evlâdından da bahsetmeleri gerekirdi. Kanaatimizce, onun gibi zühd hayatı yaşayan münzevî birinin evleneceği ve çocuk sahibi olacağı — büsbütün imkânsız değilse de — biraz zor kabul edilebilir bir husustur. Her hâ- lükârda, Veysel Karani'nin evlâdı ve Hırka-i şerife meselesini müsbet bir sonuca vardırılmak bugün için mümkün değildir. Bu konular çok sonraki devirler- de sûfî çevrelerde ortaya çıkmış olup tamamıyla şifa- hi bir geleneğe dayanmaktadır. Herhalde sûfilikteki hırka kavramına bir dayanak arama ihtiyacı, böyle bir hikâyenin teşekkülüne meydan vermiş olmalıdır.

Sözkonusu şifahî geleneğe göre Veysel Karani ailesi bir müddet Irak'ta oturmaya devam etmiş, çe- şitli sebeplerle şurada burada dolaştıktan sonra, İz- mir yakınlarındaki Kuşadası'na yerleşmiştir. O zaman ailenin başında Veysel'in kardeşi torunlarından Ziver Üveysi bulunmakta imiş. Buraya yerleşen aile fertle- ri, uzun zaman ziraatle uğraşıp çoğalmışlar, bir ta- raftan da zaman zaman Osmanlı ordusunda gazâlara katılmışlar. Elllerinde «Hırka-i şerife» bulunduğu için bölgede meşhur olmuşlar. Hatta aralarından dersiâm- lar, âlimler yetişmiş. Ailenin, dolayısıyla hırkanın İs-

tanbul'a gidişi 1027/1611 yıllarında, yani I. Ahmet za- manında olmuş. O devirde ailenin başında ise Şükrul- lah Üveysi bulunuyormuş. Aile ilk önce Fatih taraf- larında yerleşmiş ve hırkayı ziyaret ettirmeğe başla- mış (105). *Hadikatu'l-cevâmi'* yazarı, ailenin Akseki Mescidi karşısında bir yerde oturduğunu, Sadrazam Çorlulu Ali Paşa (1706-1710) nın kârgir hücre yaptıra- rak bitişigine de bir çeşme ile imaret inşa ettirdiğini yazıyor (106). Sonra ilk defa Şeyh Osman Üveysi za- manında 1138/1725 tarihinde Hırka-i şerife'ye mahsus bir vakıf tesis edilmiştir (107). Yine rivayete göre Hır- ka-i şerife'nin 1780 tarihinde I. Abdülhamid tarafın- dan yaptırılan bir hücrede ziyaretine başlanmış, 1851 de Abdülmecid, Fatih civarında Hırka-ı şerif adıyla anılan yerde bugünkü camii yaptırarak bu işe tahsis etmiştir (108). Hırkanın adı geçen camide günümüz- de de Ramazan aylarının son onbeş gününde ziyare- tine devam edilmektedir.

Osmanlı Devleti zamanında daha başka aileler de Veysel Karani sülâlesine mensup olduklarını iddia et- mişlerdir. Meselâ, XIII. yüzyılda yaşamış ve Bozok bölgesinde bir tekke kurmuş olan Emirci Sultan sülâ- lesi, Veysel Karani evlâdından olarak XVI. yüzyıl- dan XX. yüzyıla kadar sülâle ile ilgili bütün belgeler- de yer almıştır. Bu zatın, Veysel Karani'nin kız kar- deşinden olma Muhammed Dosti'nin oğlu olduğuna

105. Hırka-i şerif ve Veysel Karani, s. 6.

106. Hafız Hüseyin Ayvansarâyî, *Hadikatu'l-cevâmi'*, İstan- bul 1281, I/52.

107. Veysel Karani, s. 56. Burada bir de Üveysi silsilesi mevcuttur.

108. Hırka-i şerif ve Veysel Karani, s. 6.

TASAVVUF TARİHİNDE ÜVEYSİLİK
VE ÜVEYSİ SÜFİLER

inanıldığı gibi, sülâle mensupları arasında da bir çok kimse Veysel adını taşımaktadır. (109). Hiç şüphesiz Anadolu'dan başka İslâm ülkelerinde de kendilerinin Veysel Karanî evlâdından oldukları iddiasında bulunan bazı sülâlelere rastlamak mümkündür. Bu durum aslında, Veysel'e çağdaş adı sanı belli bir çok zâhidin arasında sadece onun ne ölçüde benimsendiğini göstermesi bakımından dikkate değer bir konudur.

-
109. Bk. A. Yaşar Ocak, «Emirci Sultan ve Zâviyesi», *Tarih Enstitüsü dergisi*, IX (1978), s. 155-156 ve s. 182'deki Üveysî silsilesi; ayrıca bk. Yusuf Ziya, *Temâşa-yı Celâl-i Hüdâ*, Kastamonu 1314, s. 21. XVI. yüzyıl Osmanlı tarihçilerinden Gelibolulu Mustafa Âlî'nin naklettiği Emirci Sultan'la ilgili bir menkabe, Veysel Karanî hakkında tipik bir inancı yansıttığı için buraya almaya değer. Bu menkabeye göre, Yemen padişahının bir kızı vardır ve amansız bir hastalığa tutulmuştur. Kızı Veysel Karanî'nin yanına getirirler, eğer iyi ederse yanına câriye olarak vereceklerini bildirirler. Veysel Karanî bir ism-i âzam duası okuyarak hastayı iyi eder. Fakat padişah sözünde durmayarak kızını tekrar eve götürür. Kız yeniden hastalanır. Bu defa tekrar getirirler ve sözlerinde duracaklarına yemin ederler. Veysel Karanî, Hz. Peygamber'in hırkasından iki kıl kopararak yakar ve kıza tütsü verir. İyileşen kıza müslüman edip Selâme adını koyar ve yanındakilerden birine nikâhlar. Kıza nefes eden Veysel Karanî, ilerde bir erkek çocuğu olacağını söyler. Hamilelik müddetinin bitiminde gerçekten bir oğlu olur. İşte sonradan Emirci Sultan diye anılacak olan zat budur ve Veysel Karanî'nin nefes evlâdıdır, bk. *Kunhu'l-ahbar*, İstanbul 1277, V/58-59.

I. ÜVEYSİLİK

Tasavvuf edebiyatında zaman zaman Üveysî (Veysi), Üveysilik (Veysilik) veya Üveysî-meşreb gibi bir takım tabirlere rastlanır. Bu tabirlerin ilk defa ne zaman ortaya çıktığı kesin olarak bilinmemekle beraber, yazılı bir şekilde ilk defa Feriduddin Attar'ın Tezkiretu'l-evliya'sında kullanıldığını görüyoruz (1). Fakat onun ifadelerinden bu Üveysî (çoğulu Üveysiyân) tabirinin daha önce mevcut olduğu anlaşılıyor. Üveysî veya Üveysî-meşreb, açıkça görüldüğü gibi, Üveys'e mensup, Üveys gidişli demek olup Veyssel Karanî'nin adıyla ilgilidir. İslâm tasavvuf tarihinde, belli bir tarikata veya tasavvufi mesleğe mensup olmayan, fakat doğrudan doğruya Allah'ın hidâyeti ve irşadıyla velâyet mertebesine ulaşan sûfilere denmektedir. Bu da, Veyssel Karanî'nin hiç kimsenin yol göstermesi olmadan sırf Cenab-ı Hakk'ın irşadıyla velâyet derecesine ulaştığı inancına dayanır. Gerçekte iyice düşünülürse, Üveysiliğin Veyssel Karanî ile bir ilgisi yoktur (2).

1. Bk. Tezkire, 1/24.

2. A.S. Husseini, «Uways al-Qarani and the Uwaysi Sufis», s. 103.

Üveysilik hakkında ilk bilgi veren de yine Feri-
duddin Attar'dır. Bu konuda daha sonra yazı yazan
bütün müellifler hep ondan kaynaklanırlar. Bununla
beraber, Attar'ın Üveysilik tarifi aynı kalmamış, za-
manla daha başka izahlar da ilâve edilmiştir. Attar'a
göre, «Evliyadan bir kısım kimseler vardır ki, onlara
Üveysiler (Üveysiyan) denir. Kendilerinin herhangi
bir pirden nasip almaya ihtiyaçları yoktur. Hz. Mu-
hammed (s.a.)'in ruhaniyeti başkalarının aracılığı ol-
madan onlara nasip vermiştir. Bu çok yüce bir ma-
kamdır ve ancak Allah'ın dilediği kullarına ihsan olu-
nur» (3). Attar'ın şu tarifinden anlaşıldığına göre,
Üveysi demek Cenab-ı Hakk'ın delâletiyle doğrudan
doğruya Hz. Peygamber'in ruhaniyetinden feyiz alan
veli demektir. Attar'ın bu yorumu daha bir çokları ta-
rafından benimsenmiştir (4). Şu halde Üveysi'nin
mürşidi doğrudan doğruya Allah'ın inâyetiyle Hz.
Peygamber'in ruhaniyeti olduğuna göre, bu ancak
tam bir teslimiyetle olur. Bu kimseler suretten ziyade
hal, etvar, meşrep ve mizaç tezahürlerinden ibaret
bir neş'eye bürünürler; mânevî zevkin en yüksek de-
recesine ulaşırlar ve fenâ fi'r-Resûl (Resûlün varlığın-
da kendini yok etme) makamına erişirler (5).

3. Tezkire, a.ye.

4. Msl. bk. Hâce Muhammed Parsâ, *Terceme-i Risâle-i kudsiyye*, trc. Abdullah Salâhi-i Uşşakî, İstanbul 1323, s. 18-19. Lâmiî Çelebi, *Terceme-i Nefehâtü'l-üns*, İstanbul 1270, s. 35. Ayrıca bk. *Tibyân*, 1/106a; *Tarâiku'l-ha-kaik*, II/48; Ahmed Rifat, *Lûgat-ı tarihîyye ve coğra-fiyye*, İstanbul 1299, I/317.

5. Veysel Karanî, s. 43-44.

Üveysilik kavramına Abdurrahman Câmî tara-
fından, bizzat Veysel Karanî'nin ruhaniyetinden fe-
yiz almak, onun aracılığıyla irşad edilmek keyfiyeti
de ilâve edilmiştir. Câmî'ye göre, «Evliyaullahtan ol
hazrete (Üveyse'l-Karanî) tabi olanlara ve onun ru-
haniyetinden irşad edilenlere» de Üveysi denir (6). Bu
kavram, sadece Hz. Peygamber ve Veysel Karanî'nin
değil, başka herhangi bir büyük şeyhin ruhaniyetin-
den nasiplenerek irşad olunanlara da teşmil edilmiş
görülmektedir. Sarı Abdullah Efendi, ruhaniyetin-
den feyiz alınan bu büyük şeyhin mutlaka bir kutup,
veya geçmiş kutuplardan birisi olacağını ifade ediyor
(7). Ona göre herkesin Gavs-ı azam'dan haceti var-
dır (8). Şu halde Üveysiliğin kutupluk kavramı ile de
ilişkisini düşünmek gerekir. Bursalı İsmail Hakkı, bu
üçüncü tip Üveysiliğin biraz daha değişik bir duru-
munu bize anlatıyor. Ona bakılırsa, bir sâlikin sülû-
ku esnasında kendine yol gösteren şeyhi vefat ederse
yetim sayılmakta, mânen erişeceği mertebeye büyük
şeyhlerden birinin ruhaniyetinden feyiz alarak yük-
selmektedir ki, bu gibilere de Üveysi veya Üveysi-
meşrep denilmektedir (9).

Nihayet bütün bunlara bir dördüncü ve sonuncu

6. Bk. *Nefehât*, s. 35. Ayrıca bk. «Üveys Karanî hakkında notlar», s. 226-227.

7. Bk. *Semerâtü'l-fuad*, s. 23: «Pes Üveysi ıtlak olunan kümmeline ne dersin deyu sual olunursa cevap budur ki, Feyyazda buhl yokdur. Ol dahi min haysü lâ yuş'ar kut-bun terbiyesi veya aktâb-ı sâlifeden birisinin rûhaniy-
yetinden terbiye ile olur».

8. A.g.e., a.ye.

9. *Muhammediyye şerhi*, bakiyye-i cild-i evvel, Bulak 1252, s. 255.

durumun eklendiği görülüyor. Buna göre, Hızır (a.s.)'in kılavuzluğuna mazhar olmak suretiyle başka hiç bir kimseden nasip almadan velâyet mertebesine erenler de Üveysî sayılmaktadırlar (10).

Şu halde tasavvuf tarihinde Üveysilik denildiği zaman kısaca şu dört grup kimseyi içine alan bir zümre anlaşılmaktadır:

1. Hz. Peygamber'in ruhaniyetinden nasip alanlar,
2. Veysel Karanî'nin ruhaniyetinden feyiz alanlar,
3. Herhangi bir büyük şeyhin veya kutbun ruhaniyetinden irşad edilenler,
4. Bizzat Hızır (a.s.) aracılığıyla irşad edilenler.

Görüldüğü gibi bu dört gurupta da ortak olan nokta, daha önce yaşamış birinin ruhaniyetinden feyiz almaktır. Süfilere göre cismanî sohbet olduğu gibi ruhanî sohbet de vardır. Fakat bu, çok zor olup nadir kişilere nasip olan bir durumdur. Bu mertebeye erişen ve Üveysî denilen kişilerce ortak olan bir özellik vardır ki, ruhanî sohbet ancak bununla mümkün olmaktadır. Bu özellik, şuuraltı hayatının kuvvetliliği ve şiddetli bir cezbeyle sahip oluşturmaktadır (11). Bu cezbe kendinde bulunan kimse, artık dış dünyaya ait bütün bilgisini kaybeder ve devamlı bir ilâhî müşahe-

10. Sabayî, *Menâkıb-ı Üveyse'l-Karanî*, v. 25b.

Dimişdir bazı kâmil şeyh u üstad

Bulara Hazret-i Hızır itdi irşad

Ayrıca bk. Henri Corbin, *L'Imagination créatrice dans le soufisme d'Ibn Arabi*, Paris 1975, 2. basım, s. 48.

11. Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin*, İstanbul 1959, 3. basım, s. 51.

deye kendini kaptırır. İradesinin sahibi değildir ve onun yöneticisi artık Cenab-ı Hakk'ın bizzat kendisidir (12). Bu gibi kimselerin şeyh ve mürid olması konusunda mutasavvıflar arasında görüş birliği yoktur. Bir kısmı bunların muktedâ ve muktedî olamayacaklarını, çünkü şuurlarına sahip bulunmadıklarını ileri sürerler. Bir kısmı da, aksi tezi savunur. Lâkin Üveysî sûfilerin içinden bir çok tarikat şeyhi ve hatta piri çıktığına bakılırsa, pratikte birinci kanaata sahip olanların haklılığı münakaşa edilebilir.

Mutasavvıflar arasında Üveysiliği kabul etmeyenlerin de bulunduğu görülmektedir. Bunların görüşüne nazaran, tasavvufa sülûk ettikten sonra, herhangi bir şeyhe biat etmeksizin bu yolda mevcut çeşitli tehlikeleri yalnız başına atlatmak ve kurtulmak mümkün değildir. Şeyhsiz yola çıktıklarını söyleyenler eninde sonunda bu tehlikelere maruz kalacaklardır. Eğer bu işler vasıtasız olabilseydi, peygamberlerin de kendilerine peygamberlik gelinceye kadar hiç bir nebiye tabi olmamaları gerekirdi. Halbuki onlar bile, Musa'nın Şuayp Peygamber'e tabi olduğu gibi, kendilerinden önceki nebilere tabi olmuşlardır (12 a).

Üveysilik üzerinde yapılan açıklamalara dikkat edilirse, bunun tasavvufta bir meşrep hüviyetini arzettiği hükmüne varılabilir. Bununla beraber Üveysilik diye bir tarikatın da mevcut olduğu görülmektedir. XVI. yüzyıl Osmanlı şairlerinden Sabayî'nin menâkıbnâmesine bir göz atıldığında, şairin bu eseri Veysel Karanî'yi şeyh kabul eden bir telifeye mensup

12. *Kuşeyrî Risâlesi*, s. 174.

12a. Bu konudaki münakaşalar için bk. *Tarâiku'l-halkâk*, II/49, 50.

bir dostunun ısrarı üzerine kaleme aldığını söylediği müşahede edilir (13). Nitekim Haririzâde Kemâlud-din, Tibyan'ında Üveysiliği bir tarikat olarak el-Uveysiyye adıyla zikrettikten sonra, bunun iki kolundan ilkinin, İbrahim b. Edhem tarafından kurulan Edhem-iyye olduğunu yazar. Ona göre bu tarikatın silsilesi, İbrahim b. Edhem'den evvel Ebu Ömer Musa b. Yezid (öl. 130/748) vasıtasıyla Veysel Karanî'ye ulaşır. İkinci kolunun ise, yukarda anlatılan Üveysî sûfilere olduğunu belirtir (14).

Üveysî tarikatı ile ilgili bir başka silsile de şudur:

1. Şeyh Ahmed Dehhânî
2. Şeyh Ahmed
3. Şeyh Sıbgatullah
4. Şeyh Vecihuddin
5. Şeyh Seyyid Muhammed Avnullah
6. Şeyh Hac Hasûr
7. Şeyh Ali Şirazi
8. Şeyh Abdullah Mısri
9. Üveyse'l-Karanî (15).

13. Menâkıb-ı Üveyse'l-Karanî, v. 5b:

Bizim kim şeyhimüz Veysel Karanî'dür
Güneşden rûşen ü fahr-i erendür
Anun vafında nazm it bir risâle
Ki ola gül gibi rengin makale

Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi (İsmail Saib) ktp., I, 4242 deki bu kısımlar, öteki Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi nüshasında mevcut değildir, bk. nr. A/219.

14. Bk. Tibyân, I/106 a. Tarâiku'l-hakaik yazarı, Veysel Karanî'ye nisbet edilen bütün silsilelerin gerçek olmadığını, çünkü böyle bir silsilenin sâbit bulunmadığını belirtmektedir (II/45, 51, 52), ki doğrusu da budur.

15. Veysel Karanî, s. 44.

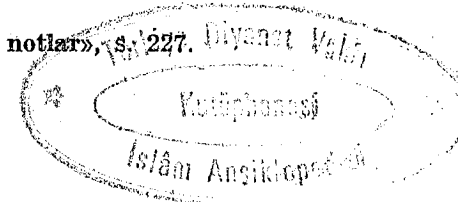
Ananeye göre, Veysel Karanî'nin zikir halkasında her zaman kırk eren bulunurmuş. Bu sebeple Kırklar'ın sırrına mazhar olmuş ve Üveysiliğin erkânını kurmuştur. Fakat kendisinin çocuğu olmadığı için kardeşi Şihabuddin'i halife bırakarak tarikatın erkânını ve hırkayı ona emanet etmiştir. Hatta Üveysiyye usûlü üzere bir de âyin-i şerif yapmaya yetki vermiştir. Tarikatın erkânı bu suretle Şeyh Ziver Üveysiyye kadar devam etmiş, o da tarikatı Anadolu'ya sokmuştur. Şeyh Ziver ve kardeşi İbrahim, Anadolu'da kendi zâviyelerinde tarikatı yaymışlar ve âyine devam etmişlerdir. Daha sonra İstanbul'a yerleştiklerinde, evlâtları Ebu'l-Cemal Burhanuddin Üveysî, Şeyh Nuruddin Üveysî ve Şeyh Sadullah Üveysî ile tarikat devam etmiştir (16).

Bu bilgileri nakleden Şeyh Cemalullah, bunları Veysel Karanî ailesinden olup İstanbul'da oturan ve Hırka-i şerife mütevellisi Mehmet Haşim Köprülü'deki bir icâzetnâmeden aldığını haber vermektedir. Bu itibarla güvenilirlik derecesi hakkında bir fikir beyan etmeye imkân bulunmamaktadır. Ancak pek tanınmamış ve dar bir çevreye münhasır kalmış olmakla beraber Osmanlı Devleti'nde bir Üveysiyye tarikatının mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Merkezi İstanbul'da bulunan bu tarikatın öteki tarikatlarla bir tutulmadığını ve onların dışında mütalaa edildiğini görüyoruz (17).

Üveysiyye tarikatının üsul ve erkân bakımından Kadirilik, Nakşibendilik, ve Halvetilikle alâkalı bulunduğunu XIX. yüzyılın Üveysî şeyhlerinden Üsküdarlı

16. A.g.e., s. 56-57.

17. «Uveys Karanî hakkında notlar», s. 227. Diyanet Vakfı

Osman Şemsi'nin şu manzumesi gösteriyor (18) :

Gönülden buldum esrar-ı Üveys'i
Üveysiyem Üveysiyem Üveysi
Kim oldum aşkın Leylâ vü Kays'ı
Üveysiyem Üveysiyem Üveysi

Hudâ aşkın ki can ü tende buldum
Küllî tevhidi ol gülşende buldum
Ne buldumsa aradım bende buldum
Üveysiyem Üveysiyem Üveysi

Bulup tecridi dünya-yı deniden
Geçüp silk-i Nakşibend-i Veli'den
Göründüm Halveti'den Kadiri'den
Üveysiyem Üveysiyem Üveysi

Bu zatın müritlerinden olup 1235/1820 de ölen ve
Şeyh Kaygulu diye bilinen Şeyh Halil de Üveysileri
şöyle anlatıyor (19):

Erenlerin şahı olan
Sülûk-ı Veysiyeliler
Yeryüzünde şems ü mâhı
Sülûk-i Veysiyeliler

Anlar meczûb-i ilâhî
Müncell olur nite râhı

18. Veysel Karanî, s. 44-45.

19. «Üveys Karanî hakkında notlar», s. 236-237.

Kerâmâtın anlar gâhı
Sülûk-i Veysiyeliler

Sevenlere sevinmezler
Yerenlere yerinmezler
Kimseye niyaz etmezler
Sülûk-i Veysiyeliler

Allah'a olurlar muhtac
Dilemezler gayrdan ilâc
Sır ile sırdandır elhâc
Sülûk-i Veysiyeliler

Aynı zatın, bu tarikatın şeyhi olarak Veysel Karanî'yi kabul ettiğini gösteren bir manzumesinin iki kıtası da aynen şöyledir (20):

Yemen'den zuhûra gelen
Kerâmâtı günden ıyan
İki cihanda sultan'lan
Pirimiz Veysel Karanî

Şeyh Kaygulu ânı sever
Sevenler Allah'ı sever
Muhammed ümmetin diler
Pirimiz Veysel Karanî

20. A.g.e., a.ye.

II. ÜVEYSÎ SUFİLER

Tasavvuf tarihinde pek çok tanınmış şeyhin Üveysilikle mâruf olduğu görülmektedir. Bunların genellikle her hangi bir tarikat mensubu olmayıp kendi başlarına bir meslekleri bulunduğu veya bizzat bir tarikatın kurucusu olduğu görülmektedir. Nitekim Abdurrahman Câmî Nefehâtü'l-üns'de «Meşâyih-i tarikattan çoğuna evâil-i sülûkunda bu makama tevecüh vaki olmuştur», demek suretiyle bu noktayı teyit etmektedir (21).

Üveysî olduğu bilinen ilk mutasavvıf, İbrahim b. Edhem (öl. 166/782) dir. Hakkında halk arasında bir çok menkabe anlatılan bu meşhur Belh'li zâhid ve sûfi, kendisine inzivâ ve riyazatı meslek edinmiş olup Veysel Karanî'nin ruhaniyetinden feyiz aldığı söylenir (22). Başka bir rivayette de bizzat Hızır (a.s.)'ın onu tasavvufa soktuğu belirtilir (23).

Hz. Peygamber'in miracına benzer bir mirac iddiası sebebiyle devrinin Ehl-i sünnet ulemâsının ten-

21. Nefehât, s. 35; Terceme-i Risâle-i kudsiyye, s. 19.

22. Tibyân, I/v. 106a; Hocazâde Ahmed Hilmi, Hadikatu'l-evliya, İstanbul 1318, II/116.

23. Bk. Tezkire, I/86.

kitlelerini üzerine çeken Bayezid-i Bistamî (öl. 261/874) de Üveysî olarak bilinir. Rivayete göre inzivaya düşkün olan ve hayatının büyük bir kısmını Bistam'da münzevî olarak geçiren bu zat, İmam Câfer Sâdık (öl. 148/765)'ın ruhaniyetiyle irşad edilmiş (24), daha önce fıkıhla meşgulken tasavvufa intisap etmiştir.

Üveysilikle meşhur bir başka sûfi de Şeyh Ebu'l-Hasan Harrakânî (öl. 425/1034) dir. Devrinin çok tanınan ve hürmet gören bir şeyhi idi. Kendisi tasavvufa Bayezid-i Bistamî'nin ruhaniyetinden feyiz alarak geçmişti (25). Rivayete göre, Ebu'l-Hasan, «Kendileri için uyulacak bir şeyh arayan müritlere şaşarım. Biliyor musunuz ki ben, aslında bütün şeyhlere saygı duyduğum halde böyle birinin irşadına asla ihtiyaç duymadım. Zira benim müşidim Cenab-ı Hakk'ın bizzat kendisi olmuştur», demek suretiyle kendi durumunu yine kendi açıklıyordu (26).

Kaynaklar, tasavvufta büyük bir yol olan Melâmetiliğin büyüklerinden Ebu Said Ebu'l-Hayr (öl. 440/1049) 'ın da Üveysî olduğunu kaydediyorlar (27).

Üveysî sûfiler içinde hiç şüphesiz en dikkate değer olan, Büyük Selçuklular devrinin meşhur şeyhlerinden Ebu'l-Kasım Cürcânî (veya Gürgânî, öl. 469/1076) dir. Silsile itibarıyla Cüneyd-i Bağdadi (öl. 298/909) ye vasil olan bu şeyh, Feriduddin Attar'ın belirttiğine göre, bizzat Veysel Karanî'nin ruhaniyetinden feyiz almıştı ve zikrederken «Allah Allah Al-

24. Bk. Tibyân, I/v. 106a.

25. Nefehât, s. 338; Tibyân, a. ye.

26. Bk. Imagination, s. 27.

27. Nefehât, s. 35; Terceme-i Risâle-i kudsiyye, s. 19.

lah» yerine «Üveys Üveys Üveys» diye zikrediyordu (28).

Moğol istilâsı sırasında şehit düşerek ölen, Kübrevîlik tarikatının kurucusu Harezm'li şeyh Necmuddin Kübrâ (öl. 618/1221) da Üveysilikle tanınmıştır (29). Necmuddin Kübrâ'nın çağdaşı olup onun gibi Moğol istilâsı sırasında vefat eden Feriduddin Attar'ın bizzat kendisi de Üveysî idi. Rivayete göre, Ebu Mansur Hallac (öl. 309/922) in ruhu onun ruhunda tecelli eylemiş ve mürebbsi olmuştu (30).

Bütün çağlar boyunca İslâm tasavvufunun en meşhur siması olarak haklı bir ün yapan Muhyiddin b. Arabî (öl. 638/1241) nin de karakterinin en hâkim çizgisinin, hiç bir şeyhten nasip almamış olması, yani Üveysî olduğu biliniyor (31). O, doğrudan doğruya Hızır (a.s.)'ın müridi olmuş ve onun vasıtasıyla velâyet mertebesine ermiştir (32).

Nihayet, Nakşibendiliği teşkilâtlayan ve ona adını veren XIV. yüzyılın büyük mutasavvıfı Muhammed Bahâuddin Nakşibend (öl. 791/1389) in de Üveysî olduğunu görüyoruz. Ashında zikir telkinini ve sülûk âdâbını Seyyid Emir Külâl'den öğrendiği halde, kendisi her şeyini Abdulhâlık Gucduvani'nin ruhaniyetine borçlu olduğunu ileri sürdüğü için Üveysî sayılmaktadır. Gerçekten de Seyyid Emir Külâl'in ak-

28. Tezkire, I/23.

29. Nefehât, a. ye; Terceme-i Risâle-i kudsiyye, a. ye.

30. Nefehât, s. 668-669; Imagination, s. 27.

31. Bk. Imagination, s. 48.

32. A.g.e., a. ye.

sine, zikr-i hafiye tercih etmesi bunu gösteriyor (33). Kendinden önce yaşamış herhangi bir şeyhin ruhaniyetinden feyiz alınarak ona intisap edilebileceğini bu şekilde gösterdiği için ona aynı zamanda Üveysî nisbesinin verildiği de bildiriliyor (34). Nitekim Bahâuddin Nakşibend, Abdulhâlık Gucduvani'nin ortaya koyduğu esaslara sadık kalarak Üveysiliği yorumlamış ve kendi tarikatına Üveysilik esasına dayanan râbitayı koymuştur. Bilindiği gibi bugün de Nakşibendilerde bu râbita usûlüne hâlâ uyulmaktadır. Zaten genellikle Hâcegân silsilesinde yer alan şeyhlerin hepsinin Üveysî olduğu nakledilir (35).

Bu sayılanlardan başka Abdurrahman Câmî, meşhur Şeyh Ebu Bekir Tayâbâdî (öl. 791/1389) nin de Üveysî olduğunu yazdığı gibi (36), Celâluddin Bâyezid-i Pûrânî (öl. 862/1457) nin dahi Üveysî olduğunu kaydeder. Câmî'ye göre bu zat, tıpkı ashabın çoğu gibi zâhidâne bir hayat yaşıyordu. Sultan Hüseyin Baykara sırf onu ziyaret için Pûran köyüne kadar gidiyordu (37).

Yukarıya alınan bu örneklerden de açıkça anlaşıldığı gibi, Üveysî sûfîlerin bir kısmı tarikat piri ol-

33. Tahsin Yazıcı, «Nakşibend», İslâm ansiklopedisi.

34. A.g.e., a. ye.

35. Terceme-i Risâle-i kudsiyye, s. 18.

36. Nefehât, s. 66-68; «Uways al-Qarani and the Uwaysî sufis», s. 112.

37. Nefehât, s. 569; ayrıca bk. «Uways al-Qarani and the sufis», s. 113. Yukarıya örnek olarak alınan bütün bu Üveysî sûfîler hakkında kısa ve derli toplu bilgi edinmek için mâlum sûfî tabakatlarıyla bilhassa Tezkiretu'l-evliya ve Nefehât tercemesi'ne ve ayrıca İslâm ansiklopedisi'nin ilgili maddelerine bakılabilir.

DİNÎ TÜRK EDEBİYATI VE HALK
İNANÇLARINDA VEYSEL KARANÎ

makla beraber çoğu kendi başlarına bir yaşayışı ve yolu bulunan kimselerdi. Şüphesiz tasavvuf tarihindeki bütün Üveysî sûfiler bu zikredilenlerden ibaret değildir; çok daha uzun bir liste yapılabilir. Ancak biz burda Anadolu'dan da bir kaç örnek vermekle yetineceğiz :

Ahmed Eflâkî'nin *Menâkıbu'l-ârifin* adındaki tanınmış eserinde adından büyük bir saygıyla bahsedilen ve Mevlanâ'nın babası Sultanu'l-ulemâ Bahâuddin Veled'in müridi sayılan Ahmed Fakih de Üveysî idi. Eflâkî'nin, Mevlanâ'nın oğlu Sultan Veled'den naklettiğine göre, Ahmed Fakih gençliğinde Bahâuddin Veled'in öğrencisiydi ve ondan fıkıh tahsil ediyordu. Günlerden bir gün kendisine bir hal ârız olmuş ve kitaplarını, derslerini terkederek dağların yolunu tutmuştu. Eflâkî'ye bakılırsa, Veysel Karanî'nin ruhu onda tecelli etmiş ve aklını başından alarak meczup bir hale sokmuştu (38).

Bundan önceki bölümde bahiskonusu edilen Emirci Sultan (öl. 637/1240) da Üveysî idi. Çok cezbeli bir şeyh olan Emirci Sultan'ın bu özelliği, daha küçük yaşta dedesi tarafından farkedilmiş ve bir meczup olacağı bildirilmişti. Nitekim kendisi «Sultanu'l-meczûbin» diye anılmaktadır (39).

Örnek olarak ele alınacak son şahsiyet, Hacı Bayram-ı Velî'nin şeyhi olan Şeyh Hâmid-i Kayserî (öl. 815/1412) dir. Lâmiî Çelebi'ye göre, zahirde tarikatı Şeyh Hâce Ali Erdebilî'den almış olmasına rağmen, gerçekte Hızır (a.s.) dan ve Bayezid-i Bistamî'nin ruhundan terbiye görmüş ve velâyete ermiştir (40).

38. *Menâkıbu'l-arifin*, nşr. Tahsin Yazıcı, Ankara 1959, 1/39.

39. Bk. «Emirci Sultan ve zâviyesi», s. 157.

40. *Nefehât*, s. 683.

Veysel Karanî, Peygamber devrinde yaşamış fakat ona olan kuvvetli aşkına rağmen bir türlü kendisini görememiş bir velî olarak şüphesiz bütün İslâm milletlerinin edebiyatlarında yer almıştır. Fakat o, en fazla ilgiyi belki Türk edebiyatında, özellikle Türk tasavvuf edebiyatının çeşitli kesimlerinde görmüştür. Gerek Sünnî, gerekse Gayri Sünnî tasavvuf çevrelerinde Veysel Karanî için en güzel menâkıbnâmeler, medhiyeler, ilâhiler, na'tler ve hikâyeler kaleme alınmıştır. Manzum ve mensur olarak sayısı oldukça kabarık eserler meydana getirilmiştir. Öyle ki, bu konunun başlı başına bir inceleme teşkil edecek kadar geniş ve ilgi çekici olduğunu söylemek hiç de mübalâğalı sayılmaz. Memleketimizde bu konuda da maalesef hemen hiç bir gayret gösterilmediğini burada esefle kaydetmek gerekir. Yalnız Fevziye Abdullah Tansel, birkaç yıl önce yayınladığı yukarda adı geçen makalesinin ikinci kısmında, sadece Sünnî Türk tasavvuf edebiyatında meydana getirilmiş manzum eserlerden bazılarını ihtiva eden bir inceleme yapmış ve yayınlanmamış bazı metinleri vermiştir (1).

1. Bk. «Uveys Karanî hakkında notlar», s. 229-255.

Biz burada, ihatalı bir inceleme mahiyetinde olmamakla beraber, konuyu daha geniş bir açıdan, yani Sünnî - Gayri Sünnî ve manzum - mensur örneklerle birlikte ele almaya çalışacağız.

I. SÜNNÎ TASAVVUF EDEBİYATINDA

Daha önce de temas edildiği gibi, Anadolu'da Veyssel Karanî'nin mutasavvıflar arasında tanınıp sevilmesinde Feriduddin Attar'ın Tezkiretu'l-evliya'sının önemli ölçüde rolü olmuştur. Veysel Karanî'nin manzum ve mensur hemen bütün menkabe ve hikâyelerinde onun eseri ilham kaynağı vazifesini görmüştür. Hatta Gayri Sünnî tasavvuf edebiyatındaki Veysel Karanî anlayışında da onun etkilerini görmek mümkündür.

Anadolu Türk dinî -tasavvufi edebiyatında Veysel Karanî'yi işleyen ilk metinlerden birine Mevlevîlik tarikâtı içinde rastlıyoruz. Mevlânâ'nın oğlu Sultan Velî (öl. 712/1312) in İbtidânâme'sinde Veysel Karanî, gayb sırlarına âşina bir Allah dostu olarak şöyle terennüm ediliyor:

«Ama gönül ehli olanlar, balçıktan karılmış bedendedirler; fakat onları bulmak pek yüce pek büyük bir iştir. Kelim Hızır'ı aşkla aramadı mı?»

«Zamanın padişahı olduğu halde Muhammed, Hakk kokusunu Yemen'den almadı mı?»

«Yemen'den Karenli padişahın can kokusu gönlü-

ne erişince onu göreyim demedi mi?»

«Gene o, ah ne kadar özlemedeyim, beni kardeşlerime ulaştır, derdi»

«Ashab-ı Suffe'nin yanına gitti mi, gönül sırrını onların kulaklarına söylerdi...» (2).

Yine aynı dönemde Yunus Emre, günümüze kadar hâlâ halkın dilinden düşmeyen şu meşhur ilâhîsini yazmıştı:

Hakk'ın habibinin sevgili dostu
Yemen illerinde Veysel Karanî
Söylemez yalanı, yemez haramı
Yemen illerinde Veysel Karanî

Seherden kalkuben yola giderdi
Hakk'ın binbir ismin zikir ederdi
Allah Allah deyi deve güderdi
Yemen illerinde Veysel Karanî

Anasından destur aldı durmadı
Kâbe yollarından gözün ırmadı
Eve geldi Muhammed'i bulmadı
Yemen illerinde Veysel Karanî

Âşık Yunus eydür ben de varaydım
Ol mübarek hub cemalin göreydim
Ayağın tozuna yüzler süreydim
Yemen illerinde Veysel Karanî (3).

2. İbtidânâme, trc. A. Gölpınarlı, Konya 1976, s. 113.

3. Yunus Emre Divanı, nşr. A. Gölpınarlı, İstanbul 1948, s. 571 - 572.

Yunus'un Veysel Karanî'nin menkabesini anlatan bu ilâhîsi, sonraki devirlerde de taklit edilmiştir.

Diyarbakirli Ahmedî, XVIII. yüzyılda yazdığı kendi adıyla anılan mesnevî tarzındaki eserinde yine aynı menkabeyi işlemiştir. Veysel Karanî'ye ayrılan kısmından bazı beyitler şunlardır:

Ol Yemen ilindeki Veysel Karan
Görmek isterdi Resûl'ü ol yârân
Görmeden meftun idi ol servere
Âşık idi ol ulu peygambere
Anınçün eyler idi âh ü zâr
Gözlerinden yaşı kılurdu pınar
İster idi ol ulu din rehberi
Göreyim der ol cemâl-i enveri
İdeyim mir'ât-ı Yezdân'a nazar
Tâ ki ânınla bula kuvvet nazar (4).

diyerek devam eden kırkbeş beyitlik mesnevisiyle Ahmedî, Veysel Karanî'yi anaya bağlılık sembolü olarak gösterir.

XV. yüzyılda Anadolu'da artık çeşitli tarikatların yayılmasıyla birlikte menâkıbnâmelerin de çoğaldığı görülmekte, bu arada Veysel Karanî'yi konu edinen bir menâkıbnâmenin kaleme alındığı müşahede edilmektedir. Menâkıb-ı Hazret-i Üveyse'l-Karanî adını taşıyan bu mensur eser, Lâmiî Çelebi tarafından yazılmıştır (5). Yedi sekiz varaklık küçük bir risâle halin-

4. Ahmedîye, İstanbul 1303 (taş basması), s. 48 - 51.

5. Menâkıb-ı Hazret-i Üveyse'l-Karanî, Süleymaniye (Esad Efendi) Ktp., nr. 1659/2.

deki bu menâkıbnâmenin, Veysel Karanî için Anadolu'da yazılan ilk menâkıbnâmelerden biri olması itibariyle önemi vardır.

Hemen hemen aynı karakterdeki bir başka menâkıbnâme de Sabâyi'ninkidir. Altıyüz seksen beş beyitlik mesnevî tarzındaki bu eser, yine Veysel Karanî'nin malum hikâyesini işlemektedir:

Ol iklim-i mübarek kim Yemen'dür
Anun bir köyü var adı Karen'dür
Hümâyün menzil ü âli mekândur
Şerefde kadr ile sankim cinandur
Muhammed hazreti Hakk'un habibi
Doğuban Mekke'den kopduğu gibi
Karen'den doğdu bir hürşid-i tâbân
Melek siretlü fahr-i âl-i insan
Gürûh-ı evliyâ içinde mâruf
Seraser hüsn-i ahlâk ile mevsuf
Habibi Mustafa'dan gizlemiş Hak
Üveys'i görmemiş ol şâh-ı mutlak (6).

tarzında devam eden Sabâyi'nin bu mesnevisi, sade bir dille yazılmış gerçekten güzel bir eserdir.

XVI. yüzyılın tanınmış divan şairlerinden olup özellikle mesnevîleriyle ünlü Taşlıcalı Yahya Beğ'in de şu manzumesi dikkate değer:

6. Sabâyi, Menâkıb-ı Üveyse'l-Karanî, v. 6a. F. A. Tansel yukarıda adı geçen makalesinde Serencam adlı anonim bir mesnevînin kenarında basılan (Serencam, İstanbul 1314) ve Üveyse'l-Karanî ismini taşıyan şairi meçhul bir manzumeye rastladığını kaydetmektedir. Yazarın, metnini makalesine aldığı bu manzum hikâye Sabâyi'nin

Üveyse'l- Karen hazreti sabıka
Görür yolda şeytanı eyler ezâ
Dimiş ey kara yüzlü bed nâm-ı âm
Neden eğrisin Hak yolunda müdam
Hemen rüy-i mânide açmış nikab
Sualine vermiş herifin cevab
Dimiş eğriligin misâli hilâl
Ohür kendüme fazl u hüsn-i cemâl (7)

Yukarıya sadece dört beyti alınan bu manzume, Veysel Karanî'nin şeytanla diyalogu şeklinde devam edip gitmektedir.

Yunus Emre'nin Veysel Karanî ilâhisine benzetilerek yazılan pek çok ilâhi vardır. Âşık Üveys mahlasını kullanan bir şairin ilâhisinden bir kısmı buraya örnek olarak alıyoruz:

Bin deveyi bir akçeye güderdi
Anun parasın tasadduk iderdi
Daim Mevlâsına niyaz iderdi
Yemen illerinde Veysel Karanî

Secdeden her gâh kaldırmaz başı
Mevlâ ile daim anun her işi

nin eseri ile karşılaştırıldığında, pek az kelime değişiklikleriyle ikisinin aynı olduğu derhal dikkati çeker. F. A. Tansel'in makalesinde Sabâyi'nin manzum menâkıbından hiç bahis geçmemektedir. Her halde yazar bu eseri görmemiş olmalıdır. Kanaatimizce onun yayınladığı bu anonim mesnevî, Sabâyi'ninkinin bir kısmından başkası değildir (krş. Sabâyi, v. 6a-18b ve F. A. Tansel, s. 246-255).

7. Bk. «Uveys Karanî hakkında notlar», s. 243.

Çekdirmişidi otuz iki dişi
Evliyâlar piri Veysel Karanî (8).

Fevziye Abdullah Tansel, Veysel Karanî hakkında en çok şiirin, Şeyh Kaygulu mahlasını taşıyan Halil adında şair bir Celveti-Üveysi şeyhi tarafından yazıldığını söylüyor (9). Bu zatın evvelki bölümde kaydedilen Üveysilikle ilgili şiirlerinden başka, Veysel Karanî'ye dair de çok güzel manzumeleri vardır. Bunlardan birini örnek olarak alıyoruz:

Habibullah ashabına buyurdu
Ümmetine sultanlığın duyurdu
Ömer, Osman, Ali Yemen'de buldu
Himmetci, yardımcı Sultanım Veyis

Habibullah medhin eyledi anın
Kurban olsun anın yoluna canın
Dertlilere derman efendim bilin
Himmetci, yardımcı sultanım Veyis

Resûlüllah anın şanını bildi
Tac ile hırkayı vâsiyyet kıldı
Ümmetinin suçun Hak'dan diledi
Himmetçi, yardımcı sultanım Veyis

8. A.g.e., s. 234. F. A. Tansel, bu ilâhının şairi Âşık Üveys adına saz şairleri ve tekke şairleri arasında rastlamadığını, dolayısıyla Âşık Üveys adının bir mahlas olabileceğini bildiriyor, bk. s. 234-235.

9. A.g.e., s. 235.

Nebiiyullah sırdaşı odur
Sevdi Muhammed'i sevdiği budur
Rûz u şeb zikrullah eyleyen kuldur
Himmetci, yardımcı sultanım Veyis

Şefiullah şahı şahı olunca
Sevgisi sultanın sadra dolunca
Şeyh Kaygulu yoluna can verince
Himmetci, yardımcı sultanım Veyis (10).

XIX. yüzyılın Mevlevî kadın şairlerinden Şeref Hanım'ın da Veysel Karanî üstüne güzel şiirleri vardır. Bunlardan birinin ilk iki kıtası şöyledir:

Ol kadar mukbil-i mahbub-ı Hudâ'sın ki seni
Kıldı tevkir-i ziyaret ile vechin göreni
Yok nazîrin aramam hıttâ-i Hind ü Yemen'i
Bahr-i ısyânında gezdirmeye yeter fülk-i teni
Destgir ol bana yâ Hazreti Veysel Karanî

Hırkasın kıldı atâ sana Resûl-i Ekrem
Hiç bir bendeye olmuş değil Allah a'lem
Sana mahsustur ancak bu inâyet ü kerem
Sen de Allah ü Resûlü için olsun her dem
Destgir ol bana yâ Hazreti Veysel Karanî (11).

Veysel Karanî için yazılan şiirler günümüze kadar devam etmiş ve etmektedir. Aslında bütün bunlar, aradan ondört asra yakın bir zaman geçmesine rağmen

10. A.g.e., s. 239-240.

11. A.g.e., s. 241.

men, Veysel Karani'nin Hz. Peygamber'den sonra hakkında en çok şiir yazılanlardan biri olduğunu ve sevgisinin hiç eksilmeden devam ettiğini göstermektedir.

II. GAYRİ SÜNNİ TASAVVUF EDEBİYATINDA

Sünni inanç çevrelerinde olduğu gibi, Veysel Karani'nin Gayri Sünni inanç çevrelerinde de müstesna bir yeri vardır. Bu mevki, her şeyden evvel, onun Hz. Ali uğruna savaşarak Sıffin'de şehit düşmesinden ileri gelmektedir. Şiirler onu ilk imam uğruna savaş veren ilk şehitlerden saymaktadır (12). Bundan başka Veysel Karani'nin Yemenli oluşu da önemli bir faktördür. Zira bilindiği gibi Yemen XII. yüzyıldan itibaren XIV. yüzyıla gelinceye kadar Şii-Bâtıniler'in en başta gelen faaliyet sahalarından birisi olmuştu. Yemen'in hatırası Alevi şiirinde uzun zaman muhafaza edilmiş, hatta Pir Sultan Abdal bir manzumesinde soyunun Yemen'den geldiğini belirtmiştir (13).

Veysel Karani, Anadolu'da Bektaşilik ve Alevili-

12. Bk. *Imagination*, s. 26.

13. A. Gölpınarlı - P. Naili Boratav, *Pir Sultan Abdal*, Ankara 1943, s. 27.

Pir Sultan Abdal'ım destim dâmanda
İsmim Koca Haydar, neslim Yemen'de
Garip başa bir hâl gelse zamanda
Orda bir kişinin dostu bulunmaz

ğin teşekkülüyle beraber bu iki zümre arasında da geniş bir yer bulmuş, inançlarına, şiirlerine yansımıştır. Bu iki zümre içinde kendi inançlarına göre onunla ilgili bir takım menkabelerin teşekkül ettiğini görüyoruz. Şifahi bir menkabeye göre Veysel Karani'nin annesi Hz. Muhammed (s.a.) in yanında cariyeye imiş ve devamlı onun hizmetinde bulunurmuş. Günün birinde Peygamber abdest alırken burnu kanamış ve leğene akmış. Cariye leğendeki suyu dökmeye kıyamayıp içmiş. Derken günün birinde hamile olduğunu farketmiş. Durumu gören Peygamber, dedikoduya meydan vermemek için cariyeyi gizlice Yemen'e yollamış. Kadın orada çocuğunu doğurmuş ve adını Veysel koymuş. Veysel büyüüp yetişkin bir delikanlı olduğu zaman annesinden vaziyeti öğrenmiş. Bir gün annesine yalvararak Peygamberi görmek üzere Medine'ye gitmek için izin istemiş. O da Medine'ye vardığında Peygamberi bulamazsa beklemeden geri dönmesi şartıyla müsaade etmiş. Veysel Medine'ye gelip Hz. Peygamber'in evini bulmuş ve kapıyı çalmış. Hz. Aişe kapıyı açıp ne istediğini, kim olduğunu sormuş. Veysel adını ve Hz. Peygamber'i görmek istediğini söylemiş. Fakat Hz. Peygamber o sırada evde bulunmadığı için Hz. Aişe beklemesini bildirmiş. Bu üzücü cevabı alan Veysel, bekleyemeyeceğini söyleyerek kederli bir şekilde evden ayrılıp Yemen yolunu tutmuş. Hz. Peygamber akşam eve döndüğünde içerde bir nur parladığını ve güzel bir koku bulunduğunu farketmiş. Durumu sorunca hanımı olanları anlatmış. İşittiği habere çok üzülen Peygamber, Hz. Aişe'nin gözlerini öperek, «Bu gözler onu gördü», demiş. Sonra da ashabının yanına giderek gözlerini ziyaret etmelerini zira onların Vey-

sel Karani'yi gören gözleri gördüğünü bildirmiş (14).

Bu menkabenin ilk kısmı tipik bir Bektaşî menkabesini andırmakta olup Hacı Bektaş ile Kadıncık Ana arasında geçen hikâyeye benzemektedir. Vilâyetnâme'de mevcut bu hikâyede de, Hacı Bektaş'ın burun kanının karıştığı abdest suyunu dökmeye kıyamayan Kadıncık Ana, suyu içip hamile kalmıştır (15). İkinci kısım ise, Sabâyî'nin menâkıbındaki hikâyenin aynıdır (16).

Bir başka menkabeyi de Abdülbaki Gölpınarlı özel kütüphânesinde bulunduğunu söylediği **Menâkıbu'l-esrar ve behcetü'l-ahrar** adındaki eserden naklen şöyle anlatıyor: Gûya Hz. Peygamber önceleri hakikat sırrını bilmezmiş. Bir gün Hz. Ali'nin evine gitmiş, kapıyı çalmış, «kimsin?» diye sormuşlar. Adını söylemiş, kapıyı açmamışlar. Geri dönüp giderken yolda Veysel Karani'yi görmüş ve durumu nakletmiş. O da ne yapması gerektiğini söylemiş. Bu defa tekrar kapıya gidip «kimsin?» sorusuna Veysel'in talimi üzere «fakir» cevabını vermiş. Derhal kapıyı açmışlar. Peygamber içeri girince içlerinde Hz. Fatıma da olduğu halde otuzdokuz kişi görmüş. Bunlar Kırklar imiş, fakat kırkıncıları olan Selman'ı parsa toplamaya göndermişler. İşte Hz. Peygamber gûyâ böylece Kırkların sırrına ererek hakikate mazhar olmuş (17).

14. Bu menkabe şifahi olarak bir Alevî dedesi olan Aşık Feyzullah Çınar'dan bizzat dinlenerek tesbit edilmiştir.
15. Krş. Vilâyetnâme (Menâkıb-ı Hacı Bektaş-ı Veli), nşr. A. Gölpınarlı, İstanbul 1958, s. 64-65.
16. Krş. Menâkıb-ı Üveyse'l-Karani, v. 6a-7a.
17. Bk. Pîr Sultan Abdal, s. 164.

Sunullah Gaybî (XVII. yüzyıl) nin *Sohbetnâme*-sinde naklettiği buna benzer başka bir menkabeye göre ise, Peygamber bir seyahati esnasında Yemen'e uğramış ve İsmâuddin-i Yemenî adındaki bir şahsın kapısını çalmıştır. «Kimdir?» diye sorduklarında «Muhammed'im» cevabını vermiş, ama içerdekiler, «Bu kapıya Muhammed sığmaz» diyerek geri çevirmişlerdir. Sonunda Peygamber Veysel Karanî'yi bularak onu yanına almış ve kapıyı çalarak bu defa «kimdir?» sorusuna Veysel'in talimine uyarak «bir abd-i fâniyim» diye cevap vermiştir. İçerdekiler bu cevabı duyunca kapıyı açmışlar ve Hz. Peygamber'i içeri almışlardır. Böylece o, içerdekilerin reisi bulunan İsmâuddin-i Yemenî'den güyâ hakikat sırlarını öğrenmiştir (18).

Birbirine son derece benzeyen bu iki menkabede dikkati çeken nokta, sözde daha önce hakikat sırlarını bilmeyen Hz. Muhammed (s.a.) Veysel Karanî aracılığı ile bu sırları öğrenmiş olması keyfiyetidir. Yani Veysel Karanî, hakikat yoluna girmek için bir kılavuz (initiateur) hüviyetinde görünmektedir. Nitekim Alevî - Bektaşî geleneğinde Veysel Karanî'nin bu şekilde telakkisi şiirde de kendini gösterir. Günümüz Alevî ozanlarından Davut Sularî'nin şu manzumesi bunun güzel bir örneğidir:

-
18. *Sohbetnâme*, Süleymaniye (Hacı Mahmud) Ktp., nr. 2630/1, v. 10a. Aynı menkabe A. Gölpınarlı tarafından Yunus Emre adlı eserinde de nakledilmiştir (İstanbul 1936, s. 14 - 15). Ayrıca *Pir Sultan Abdal*'da bir de özeti bulunmaktadır (bk. s. 165).

Vardım kırklar kapısına
Baktım Cennet yapısına
Taparım Hak tapısına
Evvel Allah Alim Allah
Bendeyim Allah eyvallah
İmanım âmentü billah

Pir elinden içtim dolu
Öğrendim erkânı yolu
Emniyette mü'min kulu
Evvel Allah Alim Allah
Bendeyim Allah eyvallah
İmanım âmentü billah

Davut Sular canlar canı
Mevlanâ, Mahmud Hayranî
Pirimdir (mürşidimdir) Veysel Karanî
Evvel Allah Alim Allah
Bendeyim Allah eyvallah
İmanım âmentü billah (19).

Bektaşilikte meşhur on yedi kemerbestten beşincisinin Veysel Karanî olduğu müşahade edilmektedir (20):

1. Selmân-ı Fârisî
2. Muhammed b. Ebu Bekir
3. Mâlik Ejder
4. Ammar b. Yâsir
5. Veysel Karanî

-
19. Manzumeyi bize vermek nezaketinde bulunan Prof. Irène Mélikoff'a burada teşekkürü bir borç biliyoruz.
 20. Bk. M. Tevfik Oytan, *Bektaşiliğin İcyüzü*, İstanbul 1979, 7. basım, s. 306 - 308.

6. Ebu Zerr Ğıfari
7. Huzeyme b. Hâris
8. Abdullah b. Bedi' Huzai
9. Abdullah b. Âdi
10. Ebu'l-Heysem Tihânî
11. Hâris Şeybânî
12. Hâşim b. Utbe
13. Muhammed b. Ebu Huzeyfe
14. Kanber Ali Sultan
15. Mürtefi' b. Vazza'
16. Sa'd b. Kays Hemedânî
17. Abdullah b. Abbas

Görüldüğü gibi bunların çoğu, başta Veysel Karanî olmak üzere Sıffin'de ölmüş olanlardır. Bektaşilik bunları kendi azizleri arasına almak suretiyle müstesnâ bir mevki vermiştir. XVI. yüzyılın sonlarıyla XVII. yüzyılın başlarında yaşamış büyük bir Bektaşî şâiri olan Kul Hüseyin'den alınan şu kıta Veysel'in Sıffin'de Oniki İmam yoluna canını verdiğini ifade etmek istiyor:

Veysel Karân gezer idi Yemen'de
Serin verdi Oniki İmam yolunda
İmam Mehdi hangi vakt u zamanda
Nasıl zuhûr eder sordun mu turnam (21).

Fakat Veysel Karanî sadece imamlar yolunda şehit olan biri değildir; o aynı zamanda bir Allah dostudur. Şah İsmail Hatâyî'ye göre

21. Cahit Öztelli, *Bektaşî gülleri*, İstanbul 1973, s. 347.

Şah Hatâyî İmam Câfer muhbiri
Hakkın yârânıdır Veysel Karânî
Hakk'ın haznesinden gelen güheri
Müşteri olmayana satmalı değil (22).

Şu kıtalar da Pir Sultan Abdal tarafından söylenmiştir:

Pir Sultan'ım sır Ali sırtı
Sıratı geçenin Cennettir yeri
Veysel Karâ Hint'ten Yemen'den beri
Muhammed Ali'de nuru gözlerim (23).

Seyran ettim erenlerin demini
Kudret kandilini yanarken gördüm
Burak olup içtim âb-ı hayattan
Hazreti Peygamber'i kanarken gördüm

Günde bin kez Hakk'a şükür ederken
Veysel erenler katarın yederken
Musa Hakk'ın didarına giderken
Hızır müşkülünü anarken gördüm (24).

Özellikle bu sonuncu kıt'ada «Veysel erenler katarın yederken» mısraıyla, Pir Sultan Abdal, Veysel Karanî'nin kendi zamanına kadar gelip geçen bütün evliyanın en ileri geleni olarak telakki olunduğunu belirtmek istemektedir.

XVI. yüzyılın büyük Bektaşî şâirlerinden Kul Him-

22. A.g.e., s. 147.

23. Cahit Öztelli, *Pir Sultan Abdal*, İstanbul 1971, s. 205.

24. A.g.e., s. 290.

met'in şu iki kıtası da, hem Veysel Karani hem de Yemen hatırasına işaret etmektedir:

Her sabah her sabah ötüşür kuşlar
Allah bir Muhammed Ali diyerek
Bülbüller gül için fiğana başlar
Allah bir Muhammed Ali diyerek

Kısmetimiz kalbimizde buluna
Veysel Karanî gitti Yemen yoluna
Arıyız uçarız kudret balına
Allah bir Muhammed Ali diyerek (25).

Alevilikte Veysel Karanî ve Yemen hatırasını terennüm eden bir başka şair de XVII. yüzyılda yaşamış Teslim Abdal'dır:

Türlü kumaşlardan yükünü tutmuş
Gördüm bir bezirgân Yemen'den gelir
Boz atlı Hızır'ı sârıvan etmiş
Gördüm bir bezirgân Yemen'den gelir

Doldurmuş dolusun sunuyor sâki
Yüzbin harâmiden hiç olmaz korku
İnci, sadef, lâl ü gevherdir yükü
Gördüm bir bezirgân Yemen'den gelir

Üveys gibi Şah devesin güderim
Yüklettim kumaşı şara giderim

25. Besim Atalay, *Bektaşilik ve edebiyatı*, İstanbul 1340, s. 96.

Müşteri bulursam pazar ederim.
Gördüm bir bezirgân Yemen'den gelir (26).

Buraya alacağımız son örnek, XIX. yüzyıl tanınmış Bektaşî şairlerinden Veli'nin bir kıtasıdır ki, Alevilik ve Bektaşilikte önemli bir yer tutan tenâsüh inancını dile getirmektedir:

Ol Ali olup da Zülfikar çalan
Sırr-ı Mustafa'sın eylemem güman
Horasan'dan Hindistan'a kol salan
Yemen'de Veysel-i yâr Hacı Bektaş (27).

Bu kıt'adan anlaşıldığı gibi, Hacı Bektaş'ın çok önceleri Hz. Ali olarak dünyada zuhur ettiği, Veysel Karanî şeklinde görüldüğü ifade edilmek istenmektedir.

26. A. Gölpınarlı, *Alevi-Bektaşî nefesleri*, İstanbul 1963, s. 92.

27. S. Nüzhet Ergun, *Bektaşî şairleri ve nefesleri*, İstanbul 1955, I/92.

III. HALK İNANÇLARINDA

Memleketimizde büyüğünden küçüğüne hemen her çeşit halk tabakasının tanıdığı belli başlı dinî şahsiyetlerden biri de hiç şüphe yokki Veysel Karanî'dir. Asıl söyleniş biçimi Üveyse'l-Karanî olmasına rağmen halk arasında daha çok Veysel Karenî veya Veysel Karanî diye bilinir. Fuat Köprülü, eskiden İstanbul'un ve Anadolu şehirlerinin tenha sokaklarında ekseri akşamlar, garip, hüznü bir edâ ile Yunus Emre'nin «Yemen illerinde Veysel Karanî» nakaratlı ilâhisinin dervişler tarafından okunduğunu haber verir (28). Gerçekten de Veysel'in memleketimizde halk hafızasında bu derece kuvvetli yer etmesinde Yunus Emre'nin bu ilâhisinin önemli bir payı olduğu muhakkaktır. Bu ilâhinin elde bulunan ve Anadolu'da Veysel Karanî'yi terennüm eden en eski manzume olduğu söylenebilir (29).

Veysel Karanî hakkında halk arasında bir takım menkabe ve hikâyeler anlatılmakta olup bunların en

28. Bk. Türk edebiyatında ilk mutasavvıflar, Ankara 1976, 3. basım, s. 277, not 42.

29. «Uveys Karanî hakkında notlar», s. 229.

yaygın olanı şöyle özetlenebilir: Hz. Peygamber'e âşık olan Veysel, onu görmeyi çok arzulamaktadır. Lâkin hasta annesinin iznini almadan gitmeyi de münasip görmemektedir. Günün birinde daha fazla dayanamayacağını anlıyarak annesinden izin rica eder. Kadıncağız, eğer Medine'ye ulaştığında peygamberi evde bulamazsa, başka yerde aramadan hemen dönüp gelmesi şartıyla izin verir. Böylece Veysel yola çıkar. Binbir sıkıntı ile dolu uzun bir yolculuktan sonra Medine'ye ulaşır. Hz. Peygamber'in evini bulup kapısını çalar, fakat hanımı Hz. Aişe'den evde bulunmadığını, mes-cidde olduğunu öğrenir. Hz. Aişe beklemesini veya gidip Hz. Peygamber'i bulmasını söylerse de, Veysel annesine olan vâdini hatırlayarak beklemeden tekrar Yemen'in yolunu tutar. O kadar uzun ve yorucu bir yolculuktan sonra yine Hz. Peygamber'i görmesi nasip olmamıştır.

Öyle anlaşıyor ki bu menkabe, şu iki motif Veysel Karanî'nin halk arasında çok sevilmesine sebep olmuştur:

1. Hiç görmediği halde Hz. Peygamber'e âşık olması,
2. Annesine olan sevgi ve saygısının derecesinin yüksekliği. Nitekim halk arasında peygamber sevgisi ve anaya saygı söz konusu olduğu zaman Veysel Karanî adı bir darb-ı mesel olarak söylenir.

Onun bu derece sevilmesi, yurdun değişik yörelerinde bulunan mezarlarının her yıl binlerce kişi tarafından ziyaretine sebep olmaktadır. Bir örnek olarak Siirt'in Baykan ilçesi yakınlarında bulunan türbenin 1979 yılı içinde, yerli yabancı yüzdoksanbin ziyaretçinin ziyaretine sahne teşkil ettiği gözönüne getirilir.

se (30), Veysel Karanî türbelerinin gördüğü ilgiyi tasavvur etmek mümkün olur. Bu ziyaretler çeşitli amaçlarla yapılmakta olup değişik bir takım âdetlerin uygulandığı görülür. Meselâ, Bursa - Gemlik yolu üzerindeki Veysel Karanî türbesini ziyaret edenlerin eğer çocuğu olursa ve bu çocuk yaşarsa bir kurban adanmaktadır. Çocuğun olup olmayacağı veya dileğin tutup tutmayacağı ise şöyle belli olmaktadır: Türbede bulunan bir taş vardır. Bu taşta bir çivi çakılır, eğer çivi doğru giderse dilekler yerine gelecektir, eğer çivi doğru giderse dilekler yerine gelmeyecektir (31).

Öteki Veysel Karanî türbelerinde de yine değişik işlemler uygulanmakta ve genellikle ziyaretler, çocuğu olmayan ailelerce gerçekleştirilmektedir. Ziyaretten sonra çocuğu olan aileler, eğer çocuk erkek ise Veyis, Veysi veya Veysel, kız ise Veysiye adını koymaktadırlar (32).

Benzer işlemlerin memleketimizin dışındaki türbelerde de yapıldığı anlaşıyor. Meselâ Yemen'deki Zebid kasabası yakınındaki türbede zümrüt gibi yeşil bir taş bulunmaktadır. Karpuz büyüklüğündeki bu taş türbedar, ağrısı sızısı olan hastaların sırtında yuvarlarsa hastanın iyileşeceğine inanılmaktadır (33).

Erzurum'un Dutçu köyünde bulunan Yunus Emre türbesinin ziyareti esnasında «Yemen illerinde Veysel

Karanî» ilâhisinin mutlaka okunduğunu Fuat Köprülü nakletmektedir (34).

Eskiden Osmanlı Devleti zamanında bir kısım halk arasında deve çobanlarının pirinin Veysel Karanî olduğuna, bunların ruhunda onun ruhunun tecelli ettiğine inanılıyordu (35). Devecilerin yabanda deve güderken Cenab-ı Hak ile sohbetle bulundukları kabul edilirdi (36). İbrahim Gökçen'in kaydettiğine göre, Manisa saraçları kendilerine pir olarak Veysel Karanî'yi kabul ediyorlardı (37).

30. «Siirt'teki Veysel Karanî türbesi», *Sabah gazetesi*, 2.2.1979.

31. Hikmet Tanyu, *Türklerde taşla ilgili inançlar*, Ankara 1968, s. 114.

32. Bk. yukarıda not 30.

33. Bk. *Türklerde taşla ilgili inançlar*, s. 149, not 174.

34. *Türk edebiyatında ilk mutasavvıflar*, s. 285.

35. *Menâkıb-ı Üveyse'l-Karanî*, v. 25a.

36. A.g.e., a. ye.

37. Bk. XVI. ve XVII. yüzyıl vesikalarına göre Manisa'da deri sanatları tarihi üzerine bir araştırma, İstanbul 1945, s. 46 - 47.

SONUÇ

Veysel Karanî, İslâmiyetin doğuş döneminde Yemen'de dünyaya gelmiş ve Müslümanlığı kabul ederek kendini zühd hayatına adanmış bir şahsiyettir. Hz. Muhammed'in (s.a.) hayatında Müslümanlığı kabul etmesine rağmen onunla görüşmemiş, ancak Hz. Ömer devrinde Medine'ye gelme imkânını bularak oradan da kendi zühd anlayışını paylaşan zâhidlerin yaşadığı Küfe'ye gitmiş ve yerleşmiştir. Yaşadığı inziva hayatı, kendisinin İslâm tasavvuf tarihinde sûfilerin ileri gelen öncülerinden biri, hatta birincisi olarak telâkki edilmesine sebep olmuştur.

Veysel Karanî'nin, daha yaşadığı tâbiûn döneminde belli bir şöhrete ulaştığı söylenebilir. Fakat o asıl ününe, İslâm âleminde tasavvuf cereyanının yayılmasından sonra, yani III/IX. yüzyıldan sonra kavuşmuştur. Mutasavvıflar ona, gerçek çehresinden daha başka bir çehre atfetmişler, böylece yavaş yavaş gerçek hüviyetinden uzaklaşan ve gittikçe efsâneleşen bir Veysel Karanî ortaya çıkmıştır. Bu Veysel Karanî, çok uzak yollardan Hz. Peygamber'i görmek için geldiği halde sırf annesi müsaade etmedi diye mescide kadar gitmeden tekrar memleketine dönecek

ölçüde annesine bağlı bir evlât, yiyeceklerini çöplüklerden toplayacak kadar divane bir Veysel Karanî'dir.

Hayatını, son halife Hz. Ali uğruna Sıffin'de kaybeden bu ünlü zâhid, görünürde şeyhi olmayan, fakat Allah'ın ilhamı ve yol göstermesiyle velâyet derecesine eren bir zümrenin de pişvası kabul edilmiştir. Mutasavvıflar arasında olduğu kadar halk arasında da unutulmaz bir sevgiye mazhar olan Veysel Karanî, değişik inanç çevrelerinde bir çok hikâye ve menkabeye konu teşkil etmiş, dinî şiirlerde terennüm olunmuştur. Veysel Karanî geleneği günümüzde de halk arasında yaşamaya devam etmektedir.

KRONOLOJİK TABLO

570	Hız. Muhammed'in doğumu
610	Hız. Muhammed'in peygamber oluşu
622/1	Hicret olayı
632/11	Hız. Muhammed'in vefatı
Hız. Ebubekir'in halife oluşu
634/13	Hız. Ebubekir'in vefatı
Hız. Ömer'in halife oluşu
642/21	Veysel Karanî'nin Medine'ye gelişi ve Hız. Ömer'le görüşmesi Veysel Karanî'nin Kûfe'ye yerleşmesi (Takribî)
644/23	Hız. Ömer'in vefatı
Hız. Osman'ın halife oluşu
656/36	Hız. Osman'ın şehit edilişi
Hız. Ali'nin halife oluşu
Cemel vak'ası
657/37	Sıffin savaşı ve Veysel Karanî'nin şehit oluşu
661/40	Hız. Ali'nin şehit edilmesi

KİTÂBİYAT

- Abdurrahman Câmî: Şevâhidu'n-nübüvve, trc. Lâmiî Çelebi, İstanbul 1293.
- Abdurrauf Munavi: el-Kevâkibu'd-dürriyye, Kahire 1357.
- Ahmed Eflâkî: Menâkıbu'l-ârifin, nşr. Tahsin Yazıcı, I. cilt, Ankara 1959.
- Ahmed b. Hanbel: el-Müsned, nşr. A. Muhammed Şâkir, I. cilt, Kahire 1373.
- Ahmed Rifat: Lûgat-ı tarihiyye ve coğrafiyye, I. cilt, İstanbul 1299.
- Ahmedî: Ahmediye, İstanbul 1303.
- Âlî, Gelibolulu Mustafa: Kunhu'l-ahbar, 5. cilt, İstanbul 1277.
- Ali Kari: el-Ma'denu'l-adeni, Süleymaniye (Reisülkütâp) ktp., nr. 1146.
- Atalay, Besim: Bektaşîlik ve edebiyatı, İstanbul 1340.
- Ayvansarayî, Hafız Hüseyin: Hadikatu'l-cevâmi, I. cilt, İstanbul 1281.
- Aziz Mahmud Hüdâyî: Vâkıât, Süleymaniye (Şehit Ali Paşa) ktp., nr. 1450.
- Bloch, M.E.: «Etudes sur l'esotérisme musulman», Journal Asiatique, I (1902).

- Buharî: *et-Tarihu'l-kebir*, I. cilt, Haydarabad 1362.
- Busrâvî: *Nuzhetu'l-enâm fi fezâilî's-Şam*, Bibliothèque Nationale, De Slane, Ara. nr. 2253.
- Celâluddin Süyûtî: *el-Câmiu's-sağir*, Kahire 1321, 2 cilt.
- Cemaluddin Muhammed: *el-Mevâhibu'l-İlâhiyye*, trc. Ohrili Hüseyin Mazhar, İstanbul 1333.
- Corbin, Henri: *L'Imagination créatrice dans le soufisme d'İbn Arabi*, Paris 1975, 2. basım.
- Doğrul, Ö. Rıza: *İslâmiyet'in geliştirdiği tasavvuf*, İstanbul 1948.
- Ebu'l-Hayr-i Rûmî: *Saltıknâme*, Topkapı Sarayı Müzesi (Hazine) ktp., nr. 1612.
- Ebu Nuaym Isfahânî: *Hilyetu'l-evliyâ*, I. cilt, Kahire 1932.
- Ergun, S. Nüzhet: *Bektaşî şâirleri ve nefesleri*, I. cilt, İstanbul 1955.
- Eyüp Sabri Paşa: *Mir'ât-ı Mekke*, I. cilt, İstanbul 1301.
- Feriduddin Attar: *Tezkiretu'l-evliyâ*, nşr. R.A. Nicholson, I. cilt, Leiden 1905.
- Gazzalî: *İhyâu ulûmi'd-din*, 3. cilt, İstanbul 1321.
- Gökçen, İbrahim: XVI. ve XVII. yüzyıl vesikalarına göre Manisa'da deri sanatları tarihi üzerine bir inceleme, İstanbul 1945.
- Gölpınarlı, Abdülbaki: *Alevî-Bektaşî nefesleri*, İstanbul 1963.
- Gölpınarlı, A. - Boratav, P. Naili: *Pir Sultan Abdal*, Ankara 1943.
- Hâce Muhammed Pârsâ: *Risâle-i Kudsiye tercemesi*, trc. Abdullah Salâhi, İstanbul 1323.
- Hâkim Nisaburî: *el-Müstedrek*, 4. cilt, Haydarabad 1340.

- Hocazâde Ahmed Hilmi: *Hadikatu'l-evliyâ*, 2. cilt, İstanbul 1318.
- Hucvîrî: *Keşfu'l-mahcub*, nşr. V. Jukovsky, Leningrad 1926.
- Haririzâde Kemaluddin: *Tibyânu vesâilî'l-hakayık*, Süleymaniye (Fatih) ktp., I. cilt nr. 430.
- Hayruddin Zirikli: *el-A'lâm*, Kahire (tarihsiz), 8 cilt.
- Husseini, A.S.: «Uways al-Qarani and the uwaysi sufis» *The Muslim World*, 57 (1967).
- İbn Cerir Taberî: *Tarihu'r-rusul ve'l-mülûk*, nşr. De Goeje, 3. cilt, Leiden 1901.
- İbnu'l-Cevzî, Abdurrahman: *Safvetu's-safve*, 3. cilt, Bibliothèque Nationale, De Slane, Ara. nr. 2031.
- İbnu'l-Esir: *Usdu'l-gâbe fi mâ'rifeti's-sahabe*, 1. cilt, Kahire (tarihsiz).
- İbn Hacer Askalanî: *el-İsâbe fi temyizi's-sahabe*, I. cilt, Kalküta 1856.
- İbn Sa'd: *et-Tabakatu'l-kübra*, nşr. K.V. Zettersten, 6. cilt, Leiden 1909.
- İbn Zeyyat: *et-Teşevvûf ilâ ricali't-tasavvuf*, nşr. Adolph For, Rabat 1958.
- İsmail Hakkı Bursevî: *Muhammediye şerhi*, Bakıyye-i cild-i evvel, Bulak 1252.
- Kazvinî, Hamdullah Müstevfî: *Tarih-i güzide*, nşr. E.G. Browne, GMS. XIV, Leiden 1910.
- Kelâbâzî: *et-Ta'arruf li-mezhebi ehli't-tasavvuf*, nşr. A. J. Arberry, Cambridge 1935.
- *Doğuş devrinde tasavvuf (Ta'arruf)*, trc. Süleyman Uludağ, İstanbul 1979.
- Köprülü, Fuat: *Türk edebiyatında ilk mutasavvıflar*, Ankara 1976, 3. basım.

- Köprülü, Haşim: *Hırka-i şerif ve Veysel Karanî*, İstanbul 1960.
- Kuşeyrî: *Kuşeyrî Risâlesi*, trc. Süleyman Uludağ, İstanbul 1978.
- Lâmîî Çelebi: *Terceme-i Nefehâtu'l-üns*, İstanbul 1270.
- *Menâkıb-ı hâzreti Üveyse'l-Karanî*, Süleymaniye (Esat Efendi) ktp., nr. 1659/2.
- Massignon, Louis: *Essai sur les origines du lexique technique de la Mystique musulmane*, Paris 1968, 3. basım.
- Muhammed Mâsum Şirazi: *Tarâiku'l-hakaik*, nşr. M. Cafer Mahcub, 2 cilt, Tahran (tarihsiz)
- Müslim b. Haccâc: *Kuşeyrî: Sahihu Müslim*, nşr. M. Fuad Abdülbaki, 4. cilt, Kahire 1955.
- Ocak, A. Yaşar: «Emirci Sultan ve zâviyesi», *Tarih Enstitüsü dergisi*, IX (1978).
- Oytan, M. Fikret: *Bektaşiliğin içyüzü*, İstanbul 1979, 7. basım.
- Öztelli, Cahit: *Bektaşî gülleri*, İstanbul 1973.
- *Pir Sultan Abdal*, İstanbul 1971.
- Sabâyi: *Menâkıb-ı (Dâsitân-ı) Üveyse'l-Karanî*, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi (İsmail Saib) ktp., nr. 1, 4242 ve A/219.
- Sarı Abdullah Efendi: *Semerâtu'l-fuad*, İstanbul 1288: «Siirt'teki Veysel Karanî Türbesi», *Sabah Gazetesi*, 2.2.1979.
- Sultan Veled: *İbtidânâme*, trc. A. Gölpınarlı, Konya 1976.
- Sunullah Gaybi: *Sohbetnâme*, Süleymaniye (Hacı Mahmud) ktp., nr. 2630/1.
- Sülemî: *Tabakatu's-sûfiyye*, nşr. Nuruddin Şureybe, Kahire 1953.

- Şa'rânî, Abdulvahhab: *et-Tabakatu'l-kübrâ*, 2. cilt, Kahire (tarihsiz).
- Şemsuddin Sâmî: *Kamûsu'l-a'lâm*, 2. cilt, İstanbul 1316.
- Şenses, H. Rahmi: *Hazreti Veysel Karanî*, İstanbul 1963.
- Şeyh Cemalullah: *Yemen illerinde Veysel Karanî*, İstanbul 1960.
- Tansel, F. Abdullah: «Uveys Karanî hakkında notlar ve Türk edebiyatında şiirler», *İslâm İlimleri Enstitüsü dergisi*, II (1975).
- Tanyu, Hikmet: *Türklerde taşla ilgili inançlar*, Ankara 1968.
- Yâfiî: *er-Ravzu'r-reyâhîn*, İstanbul 1315.
- *Mir'âtu'l-cinan*, 1. cilt, Beyrut 1970.
- Yakut Hamevî: *Mu'cemu'l-büldan*, 1. cilt, Kahire 1906.
- Yazıcı, Tahsin: «Nakşbend», *İslâm ansiklopedisi*.
- Yunus Emre: *Yunus Emre Divanı*, nşr. A. Gölpınarlı, İstanbul 1948.
- Zehebi, Şemsuddin: *Mizanu'l-iftidal fi nakdi'r-ricâl*, 1. cilt, Kahire 1325.
- *Telhîsu'l-müstedrek*, 2. cilt Haydarabad 1334.
- *Tarihu düveli'l-İslâm*, Haydarabad 1368, 2 cilt.

Not : Kaynaklar kısmında müelliflerin terceme-i halleri için Türkçe İslâm ansiklopedisi ve el-A'lâm v.s. gibi biyografik eserler kullanılmıştır.

UMUMÎ FİHRİST

- ABDULLAH (Ahmed b. Hanbel'in oğlu), 20
 ABDULLAH b. Abbas, 122
 ABDULLAH b. Âdi, 122
 ABDULLAH b. Bedî Huzâî, 122
 ABDULLAH b. Ebi'l-Ced'a, 45, 51
 ABDULHÂLİK Guçduvani, 102, 103
 ABDURRAHMAN Câmî, 36, 37, 93, 100, 103
 ABDURRAUF Munavî, 33
 ABDÜLHÂMİD I, 87
 ABDÜLMECİD, 87
 AHMED I, 87
 AHMED Eflâkî, 104
 AHMED Fakih, 104
 AHMED b. Hanbel, 19, 20
 AHMED b. Muhammed Bus-râvî, 27, 59
 AHMEDî (Diyarbakirli), 111
 AİŞE Hz., 118, 127
 AKINCI, A. Cemil, 39
 ALKAME b. Kays Nehâî, 83
 ALİ Hz., 22, 55, 56, 65, 66, 75, 78, 82, 84, 114, 117, 119, 123, 125, 132
 Alevîlik, 117, 125
 ÂMİR (V. Karanî'nin babası), 72
 ÂMİR b. Abdullah b. Abdikays, 81, 82
 AMMAR b. Yâsir, 78, 121
 AMR b. Utbe b. Ferkad, 83
 Anadolu, 31, 79, 86, 88, 97, 104, 109, 111, 112, 117, 126
 Arabistan, 80
 Arafat, 65
 Ashab-ı Suffe, 80, 110
 AZİZ Mahmud Hüdâî, 36, 65
 ÂŞİK Yûnus: bk. Yûnus Em-re
 ÂŞİK Üveys, 113
 Azerbaycan, 56, 68, 77
 Bağdad, 20, 23, 35
 BAHÂUDDİN Veled, 104
 Basra, 23
 Basra Mektebi, 82
 BAYEZİD-i Bistamî, 101, 104
 Baykan (Siirt'in kazası), 79

Bektaşılık, 117, 121, 122, 125
 BENEKAY, Yahya, 41
 BEYHAKİ (Ebu Bekir Ahmed b. Hüseyin), 22
 Bistam, 101
 BİŞR Hâfî, 62
 Bozok, 37
 BUHARİ (Muhammed b. İsmail), 21, 24, 47
 Bursa, 79, 128
 BURSALI İsmail Hakkı, 93
 BURSALI M. Necati, 39
 Büyük-Selçuklular, 35, 101

 CÂFER Sadık (imam), 101
 CELÂLUDDİN Bayezid-i Pürânî, 103
 CELÂLUDDİN Süyûtî, 22
 CEM Sultan, 85
 CEMALUDDİN Muhammed b. Sıddık, 39
 CÜNEYD-i Bağdadi, 101

 ÇORLULU Ali Paşa, 87
 Çorum, 85

 DAVUT Suları, 120, 121
 DERVİŞ Mehmed, 85
 Diyarbakır, 79
 Dutçu (Erzurum'un köyü), 128

 EBU ABDULLAH Rebî b. Ebî Raşid, 83
 EBU AİŞE Küfî, 81
 EBU DAVUD, 19
 EBU HÜREYRE, 54, 64, 69

EBU MANSUR Hallac, 102
 EBU NUAYM Ahmed İsfahânî, 29, 33, 36, 64
 EBU ÖMER Musa b. Yezid, 96
 EBU SAİD Ebu'l-Hayr, 101
 EBU TALİB Mekki, 60
 EBU ZERR Gıfârî, 81, 122
 EBU'L-CEMAL BURHANUDDİN Üveysî, 97
 EBU'L-HAYR-I Rûmî, 85
 EBU'L-HEYSEM Tihanî, 122
 EBU'L-KASIM Curcânî, 101
 Edhemîyye, 96
 Ehl-i Sünnet, 100
 EMİRCİ SULTAN, 104
 ————— Sülâlesi, 87
 Erzurum, 128
 Emirci Sultan Sülâlesi, 87

 FATİMA Hz., 119
 FATİH (Sultan Mehmed), 85
 FERİDUDDİN Attar, 31, 37, 61, 63, 66, 69, 85, 91, 92, 101, 102, 109
 FUDAYL b. İyad, 34

 GAZZALİ (Ebu Hâmid Muhammed b. Muhammed), 30, 35
 Gemlik, 79, 128
 GÖKÇEN İbrahim, 129
 GÖLPINARLI Abdülbaki, 119

 HACI BAYRAM-I Veli, 104
 HACI BEKTAŞ, 119, 125
 Halvetîlik, 97

HAMDULLAH Müstevfî-i Kazvinî, 26, 59, 79
 HARİRİZÂDE Kemaluddin, 36, 96
 HASAN Basri, 82
 HÂFİZ Abdülhakk, 72
 HÂKİM Nisaburî, 21, 22, 45, 55
 HÂRİS b. Akyeş, 45
 HÂRİS Şeybânî, 122
 HÂŞİM b. Utbe, 122
 HEMMAM b. Hars, 83
 HEREM b. Hayyan, 68, 83
 HEYSEM b. Adıyy, 56
 HIZIR, 94, 100, 102, 104, 109, 123, 124
 Hicaz, 20, 21, 24, 25, 76, 79
 Hind, Hindistan, 29, 79, 115, 123, 125
 HİŞAM Dustâvî, 18, 19
 Horasan, 21, 79, 125
 HUCVİRİ (Ali b. Osman Cülâbî), 29, 63
 Hulefâ-yı Râşidîn, 18, 80
 HUSSEİNİ, (a.s.), 40
 HUTEYT b. Zeyyat, 83
 HUZEYME b. Hâris, 122
 HUZEYME b. Sabit, 78

 Irak, 20, 21, 24, 86

 İBN HACER (Ahmed b. Ali), 25, 53, 56
 İBN İSHAK, 18, 52
 İBN MÂCE, 19
 İBN SA'D (Muhammed b. Sa'd), 23, 25
 İBN ZEYYAT (Ebu Yakub

Yusuf b. Yahya), 32
 İBNU'L-CEVZİ (Abdurrahman Ebu'l-Ferec Ali), 31, 62
 İBNU'L-ESİR (Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed), 23, 55
 İBRAHİM (Üveysî), 97
 İBRAHİM b. Edhem, 96, 100
 İlhanlılar, 26
 İMAM MÂLİK, bk. Mâlik b. Enes
 İMAM MEHDÎ, 122
 İran, 24, 38, 79
 İSÂMUDDİN-i Yemenî, 120
 İstanbul, 85, 97, 126
 İzmir, 86

 KADINCIK Ana, 119
 Kadirîlik, 97
 Kahire, 32
 KANBER Ali Sultan, 122
 Karen, 72, 73
 Karen Kabilesi, 46, 49, 50, 59, 62, 65, 72, 75, 76
 Karenliler, bk. Karen Kabillesi
 Kazvin, 27, 79
 KELÂBÂZÎ (Ebu Bekir Muhammed b. İshak), 34, 64
 Kırklar, 119, 121
 Kırmanşah, 79
 KOROK, D. Remzi, 39
 KÖPRÜLÜ, Fuat, 126, 129
 KÖPRÜLÜ, M. Haşim, 41, 97
 KUL Himmet, 124
 KUL Hüseyin, 122
 Kurtalan, 79
 Kuşadası, 86

KUŞEYRÎ (Abdülkerim b. He-
vazin): 30, 67
Kûfe, 21, 47, 50, 54, 58, 67, 68,
75, 78, 83, 131
Kûfe Mektebi, 82
Kûfeli, Kûfeliiler, 55, 56, 67, 78
Kübrevîlik, 102
Kürdistan, 59
LÂMÎ Çelebi, 36, 37, 104, 111
Lice (Diyarbakır'ın ilçesi), 79
MAHMUD Hayrânî (Seyyid),
121
Manisa, 79, 129
Mardin, 79
MÂLİK b. Dinar, 82
MÂLİK Ejder, 121
MÂLİK b. Enes 19, 52, 53
Mâverâünnehr, 21, 24
Medine, 49, 50, 54, 55, 65, 67,
73, 118, 127, 131
Mekke, 24, 46, 65, 66, 72, 73,
76
Melâmetîlik, 101
ME'MUN, 20
MEVLÂNÂ, 104, 121
Mevlevîlik, 109
Mısır, 20, 24, 25
Mina, 59
MUAVIYE, 55, 78, 82
MU'AZ b. Cebel, 74
Muhadramun, 45
MUHAMMED Bahâuddin Nak-
şibend, 102, 103
MUHAMMED Dostî, 87
MUHAMMED b. Ebu Bekir,
121

MUHAMMED b. Ebu Huzey-
fe, 122
MUHÂSİBÎ, 60
MUHYİDDİN b. Arabî, 102
Murad Aşireti, 49, 51, 73, 76
MUSA (Peygamber), 95, 123
MURTEFÎ b. Vazzâ', 122
MÜSLİM b. Haccac, 20, 22, 47,
49, 50
Nakşibendiler, 103
Nakşibendilik, 97, 102
Necid Kabilesi, 66, 73
Necidîler, bk. Necid Kabilesi
NECMUDDİN Kübrâ, 102
NESÂİ, 19
NEVEVÎ, 21
Nişabur, 20, 21
Nizamiye Medresesi, 35
OHRÎLî Hüseyin Mazhar, 39
Oniki İmam, 122
OSMAN Hz., 114
OSMAN Şemsi, 98
Osmanlı Devleti, 87, 97, 129
Osmanlı Medreseleri, 22
ÖMER Hz., 45, 50, 52, 54, 59,
65, 68, 75, 77, 81, 84, 114
PİR Sultan Abdal, 117, 123
Puran, 103
REBÎ b. Hayy, 81
REBÎ b. Heysem, 82
REŞİDUDDİN, 27
RÜYANÎ, 54
SABÂYÎ, 38, 95, 112, 119

SA'D b. Kays Hemedani:
122
SAİD b. Müseyyeb: 60
SALİH b. Bişr: 82
SARİ Abdullah Efendi: 36,
93
SARİ Saltık: 85
SELMAN-I Farisi: 119, 121
SERRAC (Ebu Nasr): 34
SEYYİD Emir Kûlal: 102
Sıffin: 56, 59, 69, 78, 80, 117,
122, 132
Sıffin Savaşı: 55-57, 68, 78
Siirt: 79
SULTAN Hüseyin Baykara:
103
SULTAN Veled: 104, 109
SUN'ULLAH Gaybi: 120
Suriye: 20, 25
SÜLEMÎ: 28
ŞAH İsmail Hatâyi: 122, 123
Şam: 27, 59, 77, 79
Şamlılar: 78
Şa'rânî (Abdulvehhab b.
Ahmed): 32, 33
Şa'râniyye Tarikatı: 32
Şâfiî Mezhebi: 25
Şâzili Tarikatı: 32
ŞENSES, H. Rahmi: 41
ŞEREF Hanım: 115
ŞEYH Abdullah Mısri: 96
ŞEYH Ahmed: 96
ŞEYH Ahmed Dehhânî: 96
ŞEYH Ali Şirazi: 96
ŞEYH Cemalullah: 41, 97
ŞEYH Ebu Bekir Tayâbâdi:
103

ŞEYH Ebu'l-Hasan Harr
kanî: 101
ŞEYH Hâce Ali Ardebil
104
ŞEYH Hacı Hasûr: 96
ŞEYH Hâmid-i Kayseri: 10
ŞEYH Kaygulu (Halil): 9
114, 115
ŞEYH Nuruddin Üveysi: 1
ŞEYH OSMAN Üveysi: 87
ŞEYH Sâdullah Üveysi: 1
ŞEYH Seyyid Muhamme
Avnullah: 96
ŞEYH Sıbgatullah: 96
ŞEYH Vecihuddin: 96
ŞİHABUDDİN: 97
ŞİHABUDDİN Ebu Şâme: 2
Şii-Bâtınîler: 117
Şii Mezhebi: 31
Şiiler: 117
ŞUAYB (Peygamber): 95
ŞÜKRULLAH Üveysi: 87
TABERÎ (Muhammed b. Ca
rir): 26, 57-59
TANSEL, F. Abdullah: 40
107, 114
TAŞLICALI Yahya Bey: 11
Tâbiûn: 45, 48, 49, 52, 60, 8
Temim Kabilesi: 51
TİRMİZÎ: 19
Uhud Savaşı: 64
Uveys: bk. V. Karani
Uveys b. Âmir: bk. V. Ka
rani
Uveys b. Enis: bk. V. Ka
rani

UMUMİ FİHRİST

Uveys b. Huleys: bk. V.
Karani

ÜSEYR b. Câbir: 21, 22,
45-47, 50, 55

Üveysi: 92-94, 97, 100-104

Üveysi Süfîler: 95, 98, 101,
103, 104

Üveysiler: bk. Üveysi Süfi-
ler

Üveysilik: 17, 91, 92, 94-96,
100-103

Üveysiyan: 91, 92

Üveysiyye: 96, 97

VÂKIDÎ: 18, 52

VELÎ (Bektaşî şâiri): 125

Veysel: bk. V. Karani

VEYSEL Karani: birçok
yerde

VEYSEL Karani evlâdı:
bk. V. Karani sülâlesi

VEYSEL Karani sülâlesi:
85, 87

YÂFÎ (Afifuddin Abdullah
b. Es'ad): 32

YÂKUT Hamevi: 72

Yemen: birçok yerde

Yemenli, Yemenliler: 49, 58,
67, 72-75

YÛNUS Emre: 110, 111, 113,
126, 128

Zebid: 79, 128

ZEHEBÎ (Şemsuddin Mu-
hammed b. Ahmed): 21,
25-28, 50, 53, 56-59

ZİVER Üveysi: 86, 97

